

AMCHAM

Winter 2012

For a Better Business Environment

AGRICULTURE: Challenges & Opportunities

50%

Զեղչեր

Ամերիաբանկի
վճարային
քարտերով

Discounts with Ameriabank
plastic cards

300

առևտրի և
սպասարկման
կետերում

300 service and
sales points

Save your money with us
Խնայեք Ձեր միջոցները մեզ հետ

 AMERIBANK

www.ameribank.am | (+374 10) 56 11 11

AmCham Board

Edward Mouradian
President
Prudence Law Firm

David Atanessian
First Vice President
First Mortgage Company

Georgi Isayan
Second Vice President and Treasurer
LTX-Credence Armenia

Ararat Ghukasyan
Director
Byblos Bank

David Davtian
Director
Cigar Aristocrat

David Sargsyan
Director
Ameria Group of Companies

Diana Ghazaryan
Director
Booz Allen Hamilton

Gagik Arzumanyan
Director
Armenian Copper Program

Garnik Tonoyan
Director
Cascade Insurance

Heiko Kreisel
Director
Zeppelin Armenia

Karen Zakaryan
Director
NASDAQ OMX

Tigran Gasparyan
Director
KPMG

Megan Bouldin
Ex-Officio Member
U.S. Embassy in Armenia

Contents

Editorial.....	4
AmCham Events.....	6
AmCham New Members.....	8
Member to Member Program.....	11
Member News.....	15

[The Overview of the Agricultural Sector of Armenia.....](#) 24
By Alexander Aramyan

[More From Less: Armenian Biodiversity for food and Nutrition.....](#) 34
By Gagik Sardaryan, CARD

[Armenian Agriculture Now and Ten Years Later.....](#) 44
By Alexander Aramyan

[Necessary Prerequisites to Form a Cooperative.....](#) 50
By Vardan Urutyun, ICARE

[Comparative Picture of Agriculture in Our Region.....](#) 57
By Alexander Aramyan

[Agricultural Loans.....](#) 61
By Sergey Meloyan, MCA Armenia "Water to Market" Program

[Future Managers of the Agribusiness Field.....](#) 66
By Vardan Urutyun, ICARE

[Food & Beverage Report.....](#) 72
By Grant Thornton

Executive Office

Diana Gaziyan
Executive Director

Ani Sahakyan
Communications Specialist

Irina Chobanyan
Member Relations Specialist

Kristina Vardanyan
Accountant

Contacts

9 V. Sargsyan Str., 7th floor,
Room 629, Yerevan, RA

Tel: (374 10) 599 187
Fax: (374 10) 564 178

E-mail: amcham@arminco.com
Web: www.amcham.am

Publisher
American Chamber of Commerce in Armenia

The content of this publication must not be reproduced in full or in part without prior written permission of the publisher.

Designed by McCann Erickson
Printed by Tigran Mets CJSC.

Diana Gaziyan

Executive Director

American Chamber of Commerce in Armenia

"Most of the people in the world are poor, so if we knew the economics of being poor we would know much of the economics that really matters. Most of the world's poor people earn their living from agriculture, so if we knew the economics of agriculture we would know much of the economics of being poor."

- Theodore Schultz's Nobel Prize acceptance speech in 1979

Dear Readers,

After years of neglect, the agricultural sector worldwide acquires greater importance in the face of the increased demand for food by the growing world population. Besides, there is strong evidence of the connection between the growth of output in the agricultural sector and the rate of economic development of a country. The facts prove that the growth of productivity in the agricultural sector has a positive impact on income and promotes development both on a rural and urban level.

In this issue of the magazine, we have tried to reveal the challenges and opportunities facing the agricultural sector in Armenia, as well as determining its development potential. Given the fact that out of 915 communities in Armenia, the number of rural communities is 866, the development of the agricultural sector is inevitably linked to the issues of rural development and combating rural poverty in the country.

Among the agricultural challenges in Armenia, one can mention the effective utilization of scarce land resources in the country, the small size of the rural farms, the low level of technological modernization, difficulties with agricultural products in the local and export markets, low work productivity, and limited loan affordability for the economic entities operating in the agricultural sector, etc.

Yet another problem is the fact that Armenia relies heavily on food imports with the volume of imported agricultural products being approximately four times higher than that of exports. According to one of the articles in this magazine, in the wake of food shortage that Armenia faced in the early 1990s, it has now reached only between 40-50 percent of self sufficiency in terms of many strategic crops and has the same indicators as many countries did prior to the Second World War.

To address these issues, the Armenian government adopted the "Rural and Agricultural Sustainable Development Strategy for the Period of 2010-2020," which sets a strategic vision for the agricultural sector and reflects on the main directions of agrarian policy, thereby, identifying the agricultural sector as one of the priority sectors for the country's economy. It is envisaged that as a result of implementing this program, the volume of agricultural production will grow, sowing areas will increase, and Armenia will be able to increase its self-sufficiency level by up to 80 percent.

You will find out more about these and other issues in our publication.

Enjoy reading the magazine!

JOHN DEERE

NOTHING RUNS LIKE A DEERE

Address: 1/21-40 Azatutyan ave.,
Yerevan 0037 , Armenia
ph: (374 60) 440 550
fax: (374 60) 440 551
e-mail: info@agroservice.am

OFFICIAL DISTRIBUTOR

AgroService

CARD

AmCham Friday Night

Continuing the tradition of popular Friday Nights, AmCham has once again arranged a get-together for its members in a cozy western atmo-

sphere. The long waited meeting took place on October 14, 2011 at Texas bar, hosting around 30 member companies. The event provided an excellent opportunity to network, as well as to

spend the evening among the old and new friends. AmCham had arranged appetizers and drinks that along with the pleasant music made the evening even more successful.

AmCham Membership Meeting with the Representatives of KPMG Cyprus

On October 13, 2011, AmCham hosted the representatives of KPMG Cyprus, Vasilis Koufaris and Nareg Tavitian, who made a presentation for the interested AmCham members about the advantages of routing their investments through Cyprus.

During the meeting several interesting and informative issues were covered, including the overview of Cyprus, opportunities for inbound and outbound investments, the new Cyprus-Armenia DTT (Double Tax Treaty) that will be in effect from January 2012, as well as investment in Russia, Ukraine, Poland,

Romania, India, and China, aimed for wealthy Armenian residents.

The presentation was followed by Q&A session. The overall meeting was very informative and left everybody hope for even better business relationship between Armenia and Cyprus.

AmCham Welcomes the New U.S. Ambassador

On November 30, 2011, AmCham held a reception in the Winter Garden area of Golden Tulip Hotel. The honorary guest of the reception was H.E. John Heffern, Ambassador of the United States of America to Armenia. More than 40 member companies participated in the reception.

At the beginning of the event AmCham Board Director Ararat Ghukasyan wel-

comed the guests. His greetings were followed by H.E. Ambassador Heffern's remarks, where he stressed the importance of healthy business climate in Armenia and the role of AmCham in achieving it. Afterwards, the AmCham CEO Diana Gaziyan expressed her gratitude to all the AmCham members for their continuous support and co-operation and presented the concept

of member plates, which the member companies could receive throughout the event.

The excellent atmosphere was present at the reception, which was achieved thanks to the beautiful harp music and refreshments. The event proved to be a great opportunity for the representatives of AmCham member companies to meet with H.E. Ambassador Heffern.

AmCham Christmas Party

As the holiday season approached, AmCham organized yet another one of its interactive get together parties to celebrate the upcoming Christmas and New Year. Celebrating the Christmas holidays has become a continuous and special tradition for AmCham, as it gives a unique chance to bring up the Christmas spirit in a warm, friendly atmosphere. Around 80 guests attended the event, which took place in the

Avenue Club, at 8 Northern Avenue.

The deep house music was complemented with a small performance by the mimes that distributed roses to all the ladies present at the event, as well as a banquet with a big variety of appetizers, desserts, and drinks. The photographer present at the event was taking photos of the guests and printing the photos right at the club to make the

evening even more unforgettable.

The United States Ambassador to Armenia John Heffern and his wife, Libby Heffern, kindly joined the AmCham members and friends in celebrating the beautiful evening. The AmCham Christmas party provided an excellent opportunity to meet old and new friends, say goodbye to 2011, and welcome the upcoming 2012.

AmCham Welcomes New Members

World Vision is a Christian humanitarian organization working to create a lasting change in the lives of children, families and communities living in poverty. Motivated by our faith in Jesus Christ, World Vision serves alongside the poor and oppressed as a demonstration of God's unconditional love for all people. In 2009 World Vision worked in almost 100 countries assisting 100 million people.

World Vision came to Armenia in 1988 providing emergency aid to the victims of December 1988 devastating earthquake with a cheque for \$1 million and over the next few months delivered nearly \$3 million worth of medical supplies and relief. During the next years our projects have gone beyond meeting the demands of crisis situations to changing the quality of life in entire communities and helping Armenians to

restore their country.

With 12 offices - Area Development Programmes - in six marzes of Armenia and the capital Yerevan, World Vision has settled grounds to improve the living of children in Armenia. More than 190 poor communities in the country partner with us and through this partnership support the families and children in need.

By implementing a number of projects, which are primarily funded through child sponsorship of devoted individuals from the USA, Canada, the UK, France, Taiwan, Germany and Switzerland, World Vision supports more than 23,000 children, thus, seeking to ensure four basic fundamentals for their development.

World Vision works for the children of Armenia so that they;

- Enjoy good health
- Are educated for life
- Are cared for, protected and participating
- Love God and neighbours as themselves.

Having known the roots of many of community problems, World Vision empowers the communities to make their voice heard to policy-makers through local and national level advocacy campaigns as a continuous process, where World Vision Armenia works hand-in-hand with the Government of Armenia, local authorities, businesses, partner NGOs and citizens. World Vision in Armenia partners with international donor organizations and World Vision foreign offices that support its projects both in communities and on national level.

GEOTEAM

Geoteam CJSC is an Armenian mineral exploration and development company, specialising in discovering new mineral deposits in Armenia. Geoteam CJSC is a 95 percent owned subsidiary of Lydian International Limited. Geoteam CJSC, was incorporated in 2005 and after an extensive campaign of geological exploration in Armenia, discovered what is now its flagship project, the Amulsar mountain. Amulsar is a new gold discovery, the first one for over 20 years in Armenia.

Geoteam CJSC is carrying out geological exploration in the Amulsar area of

Armenian Vayots Dzor marz, under a Prospecting License, granted in 2006 by the Armenian Ministry of Nature Protection. Located along a high ridge top on the border of Vayots Dzor and Syunik Marzes, the Amulsar deposit is 170 kilometers south of Yerevan.

Exploration activities undertaken in 2008 identified 16.4 tons of gold reserves. In 2009 the company obtained a special Mining License from the Armenian Ministry of Energy and Natural Resources, and in December 2009, after meeting all legal requirements, signed a Mining License Agreement.

In March 2010 the company was awarded a land allocation for mining. Geoteam CJSC continues to explore in the Amulsar exploration license area, with further mineralization being identified. On April 5, 2011, CSA Global independent consultants announced that the resource comprises of 2.5 million ounces of gold.

Since incorporation in 2005, Geoteam CJSC has invested more than \$30 million into its activities in Armenia.

More details about the company can be found on the Geoteam website: www.geoteam.am

FPWC was founded in 2002 by the wildlife filmmaker Ruben Khachatryan. The main aim of the foundation is to raise awareness for nature protection in Armenia. The region is valued as one of 34 global biodiversity hotspots. The protection of Armenia's unique, and often endemic, flora and fauna is of

highest importance.

Pursuing this objective, FPWC implements its own environmental education, community outreach, and biodiversity conservation projects. FPWC develops projects with unlimited time frames and once successfully implemented, they are maintained and monitored continu-

ously by the organization's staff. The general partner of FPWC in all projects is VivaCell-MTS.

In 2007 FPWC established the biennial SunChild International Environmental Festival, the only environmental festival in the entire Caucasus region. The event, which took place for the third

time in 2011, serves as a huge platform for discussion about nature protection and environmental issues. The program of the SunChild Festival includes a competitive film program, exhibitions, public discussions and conferences.

In 2010/11 FPWC took over the responsibility for 1000 hectares of pristine land in the vicinity of Khosrov Reserve. The area, which forms a neutral buffer zone for the reserve, is a true haven for South Caucasian biodiversity. The aim is to create on the territory the model project of the first privately managed nature reserve in the region where local community involvement, education, eco-tourism and nature conservation are closely interconnected.

Over the years FPWC has grown into the largest local environmental organization in Armenia. The funds for FPWC's activities are largely (75%) from the Armenian private sector, as several local companies are supporting the organization in the frame of their environmental Corporate Social Responsibility strategies. Moreover, in 2011, FPWC founded SET (Sustainable Eco Technologies) a social enterprise offering, for example, recycled paper and environmental friendly printing through its printing house Green Print. 80 percent of the profits of SET flow into FPWC's projects.

In the project implementation FPWC cooperates with specialists from various fields, for example media, environ-

mental law, and biodiversity (botanists and zoologists). Moreover, FPWC closely works with local stakeholders in many regions of Armenia, as well as with the private sector, international organizations (among them: GIZ, OSCE, UNICEF) and Armenian governmental institutions like the National Institute for Education and the Ministry for Nature Protection.

In April 2011 Ruben Khachatryan was appointed by Yerevan Municipality as the Director of Yerevan Zoo. Since then FPWC is also responsible to manage the transformation of the zoo into an educative and scientific institution according to the international standards of the European Association for Zoo and Aquaria (EAZA).

▶ The Children of Armenia Fund (COAF) is a non-profit organization founded by Dr. Garo H. Armen in New York City in 2000. COAF Office in Armenia was founded in 2003. COAF works to secure a brighter future for the children in Armenia's impoverished rural villages and implements the Comprehensive Rural Development Program, including the following target program areas:

- Infrastructure Rehabilitation
- Education
- Health
- Economic Development
- Child & Family Support Services.

With the introduction of a unique clustering approach to development, COAF's program was launched in the village of Karakert, located in Baghramian Region of Armavir Marz of Armenia, and later expanded to the neighboring communities of Argina, Dalarik, Lerna-gog, Miasnikian, Shenik, Hushakert, Yervandashat and Baghramian in Armavir Marz, and Arteni & Aragatsavan

communities in Aragatsotn Marz, with a total population of about 25,000.

Throughout the implementation of development programs, COAF encourages active participation of rural residents and definition of priorities by community members and program beneficiaries. As a pre-condition for the success and sustainability of its development programs, COAF prioritizes capacity building of local residents and networking within and between the villages.

The funds are raised through the monetary and in-kind donations made by donors and benefactors at COAF's annual fundraising gala evenings and other events organized in New York City and Yerevan. COAF's funds are additionally generated through grants and co-financing opportunities by COAF's partner organizations. COAF's donors are Armenians by origin and non-Armenians living in various countries of the world.

The multitude of COAF's development programs and major accomplishments for the past seven years include sixteen infrastructure reconstruction projects,

including 5 schools, 3 kindergartens, 3 health clinics and a community center, 2 public parks and playgrounds, renovation of drinking and irrigation water systems/channels. As a result of COAF's initiatives and development efforts, about 700 temporary and permanent jobs have been created in construction, agriculture, provision of services and other areas. Trainings in general business planning and practice for start ups and entrepreneurs have been held, access to lending institutions and regional markets facilitated, and trainings and workshops for local health professionals organized. In addition, local health facilities have been re-furnished and equipped with up-to-date medical equipment, community health education classes held, outreach psychological and social services provided, youth clubs and afterschool activities established and operating, and annual summer camps programs held.

COAF's vision is to create an exemplary model of rural development and replicate it in other marzes and communities of the Republic of Armenia.

▶ The firm became an independent member of Baker Tilly International (www.bakertillyinternational.com), one of the world's top ten accountancy and business services networks in 2007.

Along with this honorable membership it has received access to all the benefits enjoyed by Baker Tilly International, like membership to IFAC and cooperation with Institute of Public Finance

Accountants (UK).

Baker Tilly Armenia provides auditing and accounting, business advisory services, management and financial consultancy, tax and customs planning and

compliance advice, legal advice, and a variety of other specialized services to both local and international business community operating in Armenia and overseas countries. The professional team of the Company works with public and private organizations, established companies, as well as growing businesses to ensure they can operate in accordance with both local regulations and internationally accepted standards, as well as to execute programs that add real value to their operations.

Membership of Baker Tilly International enables Baker Tilly Armenia to offer its clients professional opinions having international acknowledgement. Now the Company is able to call upon member firms around the world when needed to provide the clients with specific expertise in different industries.

OPINION

"...The success of your business is

largely due to tireless efforts of its founder and head, Mrs. Gevorgyan. Her managerial skills, long experience in the field of banking, profound theoretical knowledge of accounting and modern auditing, grasp of specifics of the field in practice enabled her to get together a team of highly qualified experts in bank and enterprise accounting and business. Credibility and reputation earned by this team of experts is the token of future achievements of the Firm..."

*-Tigran Sargsyan,
President, Central bank
of Armenia.*

We know how:

- to assist you in reaching your business objectives
- to help you start and grow your business
- to help you take advantage of your opportunities

- to run your accounting for you
- to help you choose the right growth directions
- to find the right business partner for you
- to find the right candidate you need
- to improve your business processes
- to help you know the value of your business
- to help you comply with the legislation
- to address your current difficulties
- to help you go an extra mile
- to put the right systems in your organization
- to help you sell your business
- to raise funds for your business
- to help you avoid potential fraud

Join AMCHAM for the Spring Ball Celebration in MAY!

For Tickets Contact AmCham Office:

Call (374 10) 599187 or e-mail us at amcham@arminco.com for details.

Increase your business turnover by enrolling into AmCham Member to Member (M2M) program. M2M program is a significant opportunity for members to gain exposure and clients, while creating additional value for other AmCham members. M2M program entitles AmCham members to the best discounts available on goods and services offered by other AmCham members and representatives of wider business community. However, non AmCham members will not be able to enjoy discounts offered by others within the framework of the program.

To become a program participant, you simply need to download from www.amcham.am and submit to us (either in hard copy or electronically) the Member2Member Discount Participation Form.

AmCham Members will receive discounts upon presenting their M2M plastic cards, which can be obtained from the AmCham office. The offers are valid for one year.

ACCEPT EMPLOYMENT CENTER

Contact person:

Sousanna Shamakhyan;

Tel: (374 10) 584 945;

E-mail: info@accept.am

Description of discounted product or service:

Accept Employment Center offers:

- 10% discount on HR Services;
- Free job postings till the end of 2012 at: www.accept.am.

AMERIA BANK

Contact person: Khatun Dolbakyan;

Tel: (374 10) 561 111;

E-mail: kh.dolbakyan@ameriabank.am

Description of discounted product or service:

Ameriabank is offering discounts for the internationally renowned VISA/MASTERCARD GOLD credit cards. Along with a convenient and safe payment mechanism this card will help to benefit from convenience of the IAPA international discount system and international travel insurance. All AmCham members (managerial staff) will have up to 50% discounts for Gold Credit Cards.

Additional information:

Ameriabank also offers discounts for different retail products for the staff of all AmCham Member Companies.

"ANTARES" MEDIA HOLDING

Contact person: Marina Gevorgyan;

Tel: (374 10) 561 526, 581 059;

E-mail: marina@antares.am

Description of discounted product or service:

- 7% for Printing Services - books, brochures, cards, posters, etc.;
- 10% for Advertising/PR Services - organization of ad campaigns, events, conferences, etc.
- 10% for Promo Materials/Souvenirs - pens, pencils, USB flashes, mugs, key holders, T-shirts, etc.;
- 11% for Book Sales - kid's literature, belletristic, text books, science fiction, etc.;
- 5% for Stationary Sales - staples, pens, glues, markers, etc.

ARMENIA MARRIOTT HOTEL

Contact Person: Sona Manucharyan;

Tel: (374 10) 599 195;

Description of discounted product or service:

10% discount for all the outlets of the Armenia Marriott Hotel (with the exception of Scoop Ice-cream Parlor).

OSG RECORDS MANAGEMENT LLC

Contact person: Lilya Abrahamyan;

Tel: (374 10) 743 460;

E-mail: l.abrahamyan@osgrm.com;

Description of discounted product or service:

OSG Records Management LLC offers the following discounts on product or service:

- 5% for Document Storage
- 15% for OSG Boxes and File Boxes
- 10% for Archival Services
- 10% for Confidential Destruction of Documents
- 10% for On-line Data Backup

BUSINESS SUPPORT CENTER

Contact person: Samvel Gevorgyan;

Tel: (374 10) 574 778, 571 753;

Mob: (374 99/77) 574 778;

E-mail: marketing@bsc.am,

training@bsc.am

Discount on product or service:

BSC is offering 10-15% discount on training, consulting, research and project evaluation programs:

- Coaching – 10%
- Open trainings – 10%
- Corporate trainings – 10%
- Teambuilding – 10%
- Investment planning – 15%
- Business planning – 15%
- Strategy development – 15%
- Market research – 15%
- HR services – 15%
- Internet marketing – 10%

CASCADE CONSULTANTS

Contact person: Armine Hayrapetyan;

Tel. (374 10) 584 696;

E-mail: ahayrapetyan@cascade.am

Description of discounted product or service:

10% on the following services:

- HR Audit;
- Teambuilding.

CASCADE INSURANCE

Contact person: Hasmik Olson;

Tel. (374 10) 222 111, ext 122;

E-mail: holson@cin.am

Description of discounted product or service:

10% on the following insurance products:

- Motor Insurance;

- Property Insurance;
- Cargo Insurance;
- Medical Insurance;
- Travel Insurance;
- Personal Accident Insurance;
- Liability Insurance;
- BBB - Bankers Blanket Bond Insurance;
- Contractors All Risks Insurance.

**CONCERN DIALOG
LAW FIRM**

CONCERN DIALOG LAW FIRM

Contact person: Sedrak Asatryan;
Tel: (374 10) 575 121;

E-mail: sedrak.asatryan@dialog.am

Contact person: Liana Kamalian;

E-mail: liana.kamalyan@dialog.am

Description of discounted product or service:

- In case of consulting - first consultation, and in small cases preliminary feasibility study will be done free of charge;
- In case of consulting - first consultation, and in small cases preliminary feasibility study will be done free of charge;
- In case of Subscription services for first three months - 1 to 5 hours / per month free of charge service provision or up to 15% discount;
- 5-20 % discount on all services of "Concern-Dialog" Law Firm for AmCham member companies and their officers (or Card Holders upon presentation of the Card);
- 7% discount for Company registration, 15% for all other company law/ corporate law issues (including M&A, Full legal due diligence check-up) etc.

FIRST MORTGAGE

Contact person: David Atanessian;

Tel: (374 10) 518 181;

E-mail: davidatanessian@firstmortgage.am

Description of discounted product or service:

50 basis points discount on all loan products. Full time employees of AmCham Member Companies are eligible to apply.

The world's local bank

HSBC BANK ARMENIA CJSC

Contact person: Vardan Shahbazyan;

Tel. (374 10) 515 200;

E-mail: vardanshahbazyan@hsbc.com

Contact person: Sargis Tsaturyan;

Tel. (374 10) 515 383;

E-mail: sargis.tsaturyan@hsbc.com

Discount on product or service:

- 100% discount on corporate account opening;
- 100% discount on corporate additional account opening;
- 67% discount on HSBCnet set-up;
- Up to 50% discount on platinum corporate credit card annual service fee;
- Up to 50% discount on personal account opening;

Additional information:

Up to 50% discount on account opening fee, as well as other discounts applied to other retail products for the employees of all AmCham Member companies.

INTERNATIONAL
CENTER FOR
AGRIBUSINESS
RESEARCH AND
EDUCATION

ICARE FOUNDATION

Contact person: Vardan Urutyun,

Contact person: Susanna Mezhlumyan;

Tel: (374 10) 522 839;

E-mail: info@icare.am

Discount on product or service:

ICARE Foundation offers 10% discount on the Master of Agribusiness (MAB) program tuition fee. MAB is a professional degree program exclusively focused on the agribusiness sector with an emphasis on combining economic, business analysis and quantitative methods for managerial decision-making.

INGO ARMENIA INSURANCE

Contact person: Ani Manvelyan;

Tel: (374 10) 592 121;

E-mail: info@ingoarmenia.am

Description of discounted product or service:

30% discount for AmCham Members and their employees for the following services:

- Motor Insurance;
- Travel Insurance;
- Personal Accident;
- Property Insurance.

INTRA CALL CENTER ARMENIA

Contact person: Zohrab Minassian;

Tel: (374 10) 212 320;

E-mail: zohrab.minassian@intracall.com

Discount on product or service:

10% discount on the following services:

- Customer care services;
- Hot line;
- Telemarketing;
- Telesales;
- Databases qualification;
- Customer satisfaction survey.

JAZZVE

Contact person: Marina Sultanyan

Mob: (374 91) 115 900

E-mail: marina.sultanyan@siholding.am

Description of discounted product or service:

5% discount for AmCham members applied at all Jazzve cafes.

MADE IN ARMENIA DIRECT

Contact person: Mkhitar Balayan;

Tel: (374 10) 540 964;

Mob: (374 98) 261 472

E-mail: Mkhitar@MadelnArmeniaDirect.com

Description of discounted product or service:

Made in Armenia Direct promotes quality, handcrafted items from Armenia made by talented local artisans, and offers a 10% discount for all AmCham members and their employees (with proof of employment).

cutting through complexity

KPMG IN ARMENIA

**KPMG professionals
help you cut through
the new complexity,
to a more profitable
and sustainable
future**

Erebuni Plaza Business Center
26/1 Vazgen Sargsyan Street
Yerevan 0010, Armenia
Tel.: + 374 10 566 762
Fax: + 374 10 566 762
E-mail: general@kpmg.co.am

kpmg.am

© 2007 KPMG Armenia LLC, a limited liability company under the laws of the Republic of Armenia. It is a member firm of the KPMG network of independent member firms affiliated with the KPMG network of independent member firms affiliated with the KPMG network of independent member firms affiliated with the KPMG network of independent member firms. The KPMG name, logo and "cutting through complexity" slogan are trademarks of KPMG LLP, the U.S. member firm of the KPMG network, or one of its direct or indirect subsidiaries, all of which are U.S. entities. KPMG LLP is the U.S. member firm of the KPMG network. The KPMG name, logo and "cutting through complexity" slogan are trademarks of KPMG LLP, the U.S. member firm of the KPMG network, or one of its direct or indirect subsidiaries, all of which are U.S. entities. KPMG LLP is the U.S. member firm of the KPMG network.

AN ANTIQUE IN THE MAKING™

MEGERIAN CARPET

Contact person: Hayk Ayyvazyan;
Tel: (374 10) 442 994;
E-mail: hayk@megeriancarpets.com
Description of discounted product or service:

Megerian Carpet offers a 10% discount for all AmCham Members. Megerian can also organize exclusive tour which will introduce rug making in all its details. The showroom presents a large variety of fine hand-made rugs.

MINEH PRINTING COMPANY

Contact person: Armineh Ghazarian;
Tel: (374 10) 563 022, 522 187;
Mob:(374 94) 720 720;
E-mail: info@mineh.am; mineh@netsys.am
Description of discounted product or service:

- 5% discount to promotional items;
- 10% discount to services: pad printing, silk screen printing and laser marking, engraving and cutting. (USB - flashes, T-shirts, hats, mugs, bags, mouse pads, pens, key tags, lanyards, wristlet bands, CD, umbrellas, fridge magnets, watches, posters, stickers, hang tags and poly bagging).

AI LEONI RESTAURANT

Contact person: Aram Yeghiazaryan
Tel: (374 10) 530 892; (374 91) 435 803
Address: 40 Tumanyan str., Yerevan
Description of discounted product or service:

5% discount for AmCham Members applied to all menu items offered at the restaurant.

B&Z FURNITURE MANUFACTURING ENTERPRISE

Contact person: Tereza Saghyan;
Tel: (374 10) 276 451;
Address: 68 Baghramyan str., Yerevan
Description of discounted product or service:

10 % discount for AmCham Members applied to custom made furniture.

CACTUS MEXICAN RESTAURANT & BAR

Contact person: David Gabrielyan;
Tel: (374 10) 539 939

PRUDENCE LAW FIRM

Contact person: Armen Melkumian
Tel: (374 10) 514 830;
Description of discounted product or service:
Prudence Law Firm offers 20% on legal services.

GOLDEN TULIP HOTEL YEREVAN

Contact person: Ani Sedrakyan;
Tel: (374 10) 591 131;
E-mail: marketing@hotelyerevan.com

- Description of discounted product or service:
- 15% discount on Hotel Guestrooms;
 - 10% discount on Fitness Center Memberships;
 - 10% discount on Meeting Rooms Rentals (half day & full day);
 - 10% discount on Restaurant Ros-sini a la carte menu.

UNITRANS

Contact person: Karine Gevorgyan;
Tel: (374 10) 520 293;
E-mail: karine@unitrans.am
Description of discounted product or service:

- 5% discount on the following services:
- Sea freight, air freight;
 - Land transport;
 - FCL/LCL services;
 - Combined transportation of air, sea and land;
 - Custom brokerage.

Non-Members

Address: 42 Mashtots ave., Yerevan
Description of discounted product or service:
5% discount for AmCham Members applied to all menu items offered at the restaurant.

DOLMAMA RESTAURANT

Contact person: Jirair Avanian;
Tel: (374 10) 561 354
Address: 10 Pushkin str., Yerevan
Description of discounted product or service:

10% discount for AmCham Members applied to food.

HERTZ RENT-A-CAR

Contact person: Harutyun Harutyunyan
Tel: (374 10) 543 311, (374 91) 416 493
E-mail: info@hertz.am
Address: 7 Abovyan str., Yerevan
15% discount on car rental services.
Discount is available only on cars from Hertz Armenia car fleet. Other services offered by Hertz such as minibuses, buses,

CONGRESS HOTEL

BEST WESTERN CONGRESS HOTEL

Contact person: Gayane Grigoryan;
Tel: (374 10) 591 102; 591 199;
E-mail:
congress@congresshotelyerevan.com

- 15% discount on Room Accommodation (complimentary for resident guests high speed internet, open air Caribbean Swimming Pool, Health Club with Gym and Sauna, Daily Newspapers and Magazines, Parking Space);
- 10% discount on Conference and Meeting Halls (complimentary Audio Visual Equipment, Flipchart with Markers, Notepads and Pens, Still and Sparkling water);
- 10% discount on Authentic Italian full service Pizzeria “Mediterraneo”;
- 10% discount on Italian Restaurant “Raffaello”;
- 10% discount on Fitness Club.
- Note: discounts are valid from 1 June – 31 December, 2012.

RUMEA TEMPTING TRIPS CLUB LLC

Contact person: Meri Nikolaishvili;
Tel: (374 10) 323 141;
E-mail: marketing@rumea.am
Description of discounted product or service:
5-7% discount on all tour packages.

hotel bookings, driver services do not apply to this discount program.

Note: the discount offer is available from 31 October to 31 March every year.

SALT SACK SOUVENIRS & GIFT SHOP

Contact person: Mara Klekchian;
Tel: (374 10) 568 931
Address: 3/1 Abovyan str., Yerevan
Description of discounted product or service:
10 % discount on all purchases at the shop.

CLUBORATORIA

Contact person: Khachik Gevorgyan;
Mob: (374 77) 681 351
Address: 5 Moskovyan Passway, entrance from Spendaryan str., Yerevan
Description of discounted product or service:
10% discount for AmCham Members applied to all menu items offered at the restaurant.

ANNUAL MEETING OF THE ARMENIAN HR ASSOCIATION

➤ About a year ago Cascade Consultants initiated the foundation of HR Association in Armenia. On December 9, 2011, HR Association celebrated its anniversary and held the annual summarizing meeting.

Successful for HR Association. The year was closed with 24 registered members, 1 Master Class and 6 HR Club meetings – an open exchange of information and know-how among Association members on actual problems faced by HR specialists on day-to-day basis. In addition, 10 active members of the Association participated in the implementation of two 3-month HRM training projects for beginners, during which they shared their knowledge and experience with trainees.

The Association members pointed out the establishment of HR community among the most important achievements of the past year; moreover, a community, which tends to grow qualitatively and quantitatively.

2012 intends to be a year of further achievements: the Armenian HR Association plans to prepare and publish HR Terminology Dictionary in Armenian

and HR Training Course Book, to develop National Code of Conduct for HR Managers, as well as to lobby certain reforms of labor laws.

During the annual event the newly constructed website of the HR Association was also presented to members and guests.

At the end of the official part the participants were offered some refreshments and a nice concert.

The meeting was opened with the annual performance and financial reports presented to the HR Association members and the guests, followed by the discussion of the next year's strategic plan.

Past year appeared to be quite suc-

CELEBRATING 15 YEARS OF REFRESHING AND DELIVERING MOMENTS OF HAPPINESS

➤ Last year Coca-Cola Hellenic Bottling Company Armenia (Coca-Cola HBC Armenia) celebrated the 15th anniversary of Coca-Cola production in Armenia: the first bottle of Coca-Cola in Armenia was produced on May 24, 1996. Since then Coca-Cola HBC Armenia has provided Armenian consumers with an increasing range of soft sparkling drinks including such brands as Coca-Cola, Fanta, and Sprite, as well as juices, nectars, energy drinks, and teas. The company works with more than 11 000 customers and pro-

vides employment to more than 300 people directly and more than 3000 people indirectly.

On October 7, 2011, Coca-Cola HBC Armenia celebrated its 15th anniversary with the two most important partners – the local community and its customers. In the afternoon, the General Manager of Coca-Cola HBC Armenia Gagik Danielyan and the Prefect of Kanaker-Zeitun Community Ara Kotanjyan officially opened the state of the art community playground that Coca-Cola HBC Armenia built in a central location of

Kanaker-Zeitun administrative district. The playground, which includes chil-

dren’s playing facility, green zone, and a tent, has provided children and adults of Kanaker-Zeitun community with an opportunity to rest, relax, and play. Immediately after being constructed, the playground won a Yerevan Municipality prize in the category of “Best Community Zone”.

On the same day, Coca-Cola HBC Armenia invited its most valued partners – customers, suppliers, partners from state and non-governmental or-

ganizations – to celebrate the 15th anniversary of Coca-Cola operations in Armenia: more than 250 guests participated in the appreciation dinner, after which Coca-Cola invited them to view the Armenia – Former Yugoslav Republic of Macedonia Euro 2012 qualifier game and to support the Armenian national team. After the superb 4:1 victory of the Armenian National Team, Coca-Cola continued the celebration with its guests.

“These fifteen years have been full of achievements and victories – by working together we have not only contributed to the development of our businesses, but also added momentum to the development of the Armenian economy”, addressed the guests Gagik Danielyan, General Manager of Coca-Cola HBC Armenia. “Our joint work

has formed a new business culture in Armenia, and our today’s cooperation shapes the Armenian business culture of tomorrow. Being a step ahead, serving as an example for the others, setting up benchmarks of excelsior work – these are the results of our common work. We have always won together, and our cooperation is the prerequisite of our winning together in the future”.

CONCERN DIALOG
LAW FIRM

A CHARITY EVENT BY CONCERN DIALOG

On October 23, 2011 Concern-Dialog Law Firm and Dilijan townhall jointly brought into life a charity event. The charity event was dedicated to

repair the flat of a socially vulnerable large family in Dilijan. Our group, which included managing partner Sedrak Asatryan, Janna Simonyan, Koryun Tamrazyans, Liana Kamalian, Arthur Babayan, Suzanna Shamakhyan, Anahit Simonyan, and Gevorg Hakobyan, performed the work with pleasure.

This was the first charity event organized by the company, the culture of which was installed by its managing partner Sedrak Asatryan after his participation in the

project held by the Community Connections program in 2010 in USA.

We hope the realization of such programs will become a tradition in our company.

LOOKING BACK ON A YEAR OF DRIVING INNOVATIVE IDEAS TO THE TOP

As part of its philosophy, Deem Communications supported many innovative projects in 2011 by readily providing PR, event management and design services to Kinderwall and BarCamp projects, Tumo Center and

Ayb School openings, and by sponsoring an unprecedented Cannes Film Festival photo project. The common thread was that all projects aimed at fostering alternative education, idea sharing and collaboration, the core val-

ues of the Agency.

In May, Deem Communications partnered with PanArmenian photo agency to capture the spirit of Cannes Film Festival that boasts over 100 years’ tra-

Communications believes it should be available to everyone whether living in urban or remote rural areas. Hence, Deem opted to provide PR and communication support to the inception and launching of an innovative education initiative in Gorayk village in the Sisyan region of Armenia. In June, Kinderwall was introduced to help foster access to self-motivated education process for children in rural areas of Armenia otherwise deprived of access to information technologies.

Deem Communications also joined BarCamp Yerevan 2011 in July with design/branding and production, as well as staff presentations of unconventional topics at the non-conference.

dition of uniting the world's best representatives of the film industry. This was the first ever presence for an Armenian media. PanArmenian was authorized to photograph any venue, celebrity and treasured moment of the event. Now the inspiring set of photographs is assembled and available to the Armenian public in an exclusive book entitled "12 days of Cannes Festival."

Education is the key to success! Deem

In August, Deem Communications was sought out to support the opening events of Tumo Innovation Technologies Education Center. The Agency rolled up its sleeves to organize an exclusive free admission concert by booking the world-famous musician, Serj Tankian. The opening attracted high-level governmental officials and a 15000 audience. It was live broadcast worldwide.

Finally, a full event management support was offered by the Agency for the opening of Ayb School in September. This pioneer school introduces a new culture of learning to the education system in Armenia and worldwide. The President of Armenia and many international VIP guests attended the event.

Deem Communications is also in the forefront of effectively using new media technologies and assists local and international companies as well as NGOs establish rapport with their publics. Deem believes that supporting such cutting edge ventures will boost creativity and innovation in Armenia. You can read more news on Deem Communications Facebook page.

Booz | Allen | Hamilton

strategy and technology consultants

We help our clients to resolve problems and make sound decisions.

Our economic and financial modeling and simulation, strategic planning and outreach, enterprise restructuring, and policy and network analytics – make us the partner of choice in the Caucasus and around the world.

Booz Allen works as a trusted partner, delivering functional expertise and hands-on solutions that create tangible benefits to our clients and to society.

Booz Allen Hamilton – Armenia, Erebuni Plaza Business Center, 26/1 V. Sargsyan Street
Yerevan, Armenia 0010, Tel.: +37410 52 29 04/05, www.boozallen.com

Grant Thornton

An instinct for growth™

RUN FOR YOUR LIFE

On November 5, 2011, Vahakni Community in cooperation with the U.S. Embassy in Armenia organized a Run in “Ararat Valley Country Club”, which was sponsored by Grant Thornton CJSC. The slogan of the race was “Run

for your life”. The aim of the event was to promote healthy lifestyle in Armenia and to raise funds for charity proposes. About 150 children and adults, representing foreign embassies in Armenia, Millennium Challenge Corporation and other international organizations, participated in a race of 5 and 10 kilometres.

Grant Thornton’s involvement in this event was not limited only to sponsorship. Besides sponsoring the event and contributing to the charity fundraiser for orphanages, five members of our staff took part in the Fun Run, promoting healthy lifestyle also among our team.

Remaining true to its CSR policy and commitment, Grant Thornton readily participated in the event aimed at supporting our community and promoting healthy lifestyle, and, in the meantime, encouraging teamwork and the spirit of sharing among its people.

CHAIR AND MEMBERS OF HABITAT FOR HUMANITY INTERNATIONAL’S BOARD OF DIRECTORS VISITED ARMENIA

Chairman and members of Habitat for Humanity (HFH) International’s board of directors visited Armenia to learn about Habitat Armenia’s programs and explore more opportunities to deliver simple and decent housing for low-income families in the country. Habitat’s delegation met with Armenian officials and church representatives to discuss common ground for cooperation. The visit started with a liturgy at Echmiadzin and a meeting with the leader of the Armenian Church His Holiness Karekin II, Supreme Patriarch and Catholicos of All Armenians. His Holiness Karekin II personally spearheaded efforts to construct 37 homes across Armenia, giving witness to the ancient Armenian tradition of charity, volunteerism and social concern as part of the Catholicos Build in 2007. Karekin II expressed willingness to learn about Habitat Armenia’s repair and renovation projects and showed interest in organizing a visit to the partner families

to see the real impact on the communities. Later, Habitat’s IBOD delegation and Habitat Armenia representatives met with the Deputy Prime Minister and Minister of Territorial Administration Armen Gevorgyan. During the discussion Ken Klein confirmed Habitat’s interest in fostering ties with the government. “We value efficient partnership with governments and I can honestly say that Habitat has more success in the countries where it has partnership with the government”, said Klein.

The delegation and representatives of HFH Armenia team also met with the charge d’Affaires of the U.S. Embassy, USAID mission director and United Nations Development Program representatives in the country. The U.S. Embassy in Armenia has been an active supporter of Habitat’s efforts to improve the housing situation in the country. USAID mission director in Armenia Dr. Jatinder Cheema expressed interest in jointly developing projects focused on

empowering women and offering them access to financial resources.

Dafina Gercheva, UNDP representative in Armenia, suggested partnerships to improve energy efficiency of the condominium buildings. Last year, Habitat and UNDP signed a Memorandum of Understanding and cooperated on organizing the first Housing Forum in Europe and Central Asia 2011 to bring the issue of adequate and affordable housing to the political agenda in this region. Now, both organizations are exploring possibilities for joint projects, mainly focused on improving energy efficiency of the condominium buildings in the region.

Habitat’s delegation included members of the HFH International’s board of directors Kathleen Bader, Ed Schreyer, Archbishop Vicken Aykazian, Don Haszczy, ECA Area Vice President, and Lucia Popovska, ECA Program Director.

cutting through complexity

LEADING CHANGE – MAKE A DIFFERENCE!

From November 7 to 11, Armenia hosted KPMG’s New Managers’ Milestone event for newly promoted managers from Russia and the CIS. The event was the third in a series of training events for first-year managers (following Saint Petersburg and Tbilisi). Through the program, the 35 newly promoted staff members had various roles to fulfil – to prepare themselves for the role of a manager with an intensive training program, to increase their cultural awareness and have a community day.

On November 10, 2011, the managers from seven KPMG member firms in the CIS and the trainers from the UK, South Africa and Russia took part in a “Make a Difference” Community day.

The “Make a Difference” day took place at the women’s center opened in June this year by the Paros “Lighthouse” Armenian Charitable Foundation, which provides financial and emotional support and counselling to women, single

mothers and pregnant women in distress or suffering domestic violence. In addition, Paros “Lighthouse” regularly distributes humanitarian aid to impoverished villages throughout Armenia.

At the center, volunteers from KPMG member firms and the Armenia Tree Project, a non-profit program that aims to fight deforestation in the country, planted a whole garden of cherry, pear, apple, maple, poplar and rowan trees and decorative shrubs.

The motivation for the KPMG people for planting trees was simple – by demonstrating the contribution that a group of committed people can make in support of their wider social environment they hope to show the positive difference of even small actions. Involvement in these activities inspires KPMG’s people to do more and feel that the current challenging economic conditions only increase the need to extend commitment to communities in which we work and live.

In KPMG member firms, we believe that we should use our skills and our resources to become fully involved in finding sustainable solutions to local and global issues such as climate change, food and water scarcity, poverty, security, development and economic growth. Therefore, our member firms around the world are using their skills to support local community initiatives.

PASSION FOR ITALIAN FOOD

Best Western Congress Hotel, 1 Italia Street, Tel: 59 11 41

TARGET DEVELOPMENT

Real Estate Investment and Management Company

Քառասնյակային օրհանոցի վարձակալություն
Offices for rent at Piazza Grande business center

Քացառիկ դիրք
Exclusive location

Քացառիկ հարմարավետություն
Exclusive convenience

Քացառիկ միջավայր
Exclusive environment

10 Վազգեն Մարգարյան, Երևան 0010, ԲԳ | Պիտեցա Գրանդե օրհանոց կենտրոն
 3-րդ հարկ, գրասենյակ 7 | Գեմ./Փաքս: + 374 10 501 501
 info@targetdevelopment.am | www.targetdevelopment.am

cutting through complexity

KPMG ARMENIA HOLDS AN IFRS UPDATE 2011 IN YEREVAN

IFRS Update 2011 conference was held by KPMG in Armenia on November 15, 2011. The conference was attended by 48 representatives of 27 large organizations from a number of industry sectors.

Tigran Gasparyan, Partner, Head of Audit at KPMG Armenia, opened the conference by highlighting the growing interest in the IFRS as a result of the changes in the legislation and the willingness of KPMG to assist the organizations in the rapidly changing reporting requirements.

Aram Asatryan, Director, DPP, presented the changes to IFRS in 2011, 2012 and after 2012. In addition to the forthcoming requirements, Mr. Asatryan covered a number of application issues and recently adopted requirements which would have been of interest to the participants as per discussion with the engagement managers.

The second part of the conference was dedicated to the key requirements of IFRS, regarding which a specific preliminary request was received from many participants.

The Q&A session, which followed the presentation, provided the audience an opportunity to raise their questions and discuss practical issues.

The feedback received from the event was very positive. The participants expressed their gratitude to KPMG for the relevant and to-the-point knowledge sharing as well as their desire to participate in KPMG's further initiatives.

NASDAQ OMX | ARMENIA**CORPORATE BONDS OF NATIONAL MORTGAGE COMPANY PLACED VIA IPO MECHANISM OF NASDAQ OMX ARMENIA**

On November 24, 2011, the first ever IPO of corporate bonds took place at NASDAQ OMX Armenia stock exchange. Discount bonds of "National Mortgage Company" Refinancing Credit Organization CJSC (NMC RCO) for a total value of AMD 954,723,223.82 were placed through stock exchange mechanism. All the value issued was placed, while the demand of the bonds was even higher, amounting AMD 1,442,956,491.95. Weighted average price was 9.38 percent and the cut price stood at 9.63 percent.

Mr. Konstantin Saroyan, the CEO of NASDAQ OMX Armenia, welcomed the NMC RCO's decision to place bonds through the exchange market and noted that it became possible thanks to the joint effort of all market participants and the CBA support. IPO market is one of those additional services, which are possible to provide upon demand from the companies, as the Exchange strives to contribute to securities market development, continuously providing additional high quality services to the stakeholders.

Mr. Mher Edigaryan, the CEO of National Mortgage Company, opened the honorable bell ceremony and commented "We're satisfied with the result, as the demand for bonds was even higher, than the supply. This is the first step; our work in capital market will be continuous."

Later, on December 2, 2011, the discount bonds issued by "National Mortgage Company" RCO CJSC were admitted to trading at free bond market of NASDAQ OMX Armenia, comprising 10,000 bonds with nominal value of AMD 100,000, 6 months maturity period and an annual yield of 9.38 percent. The issue will be traded under NMCCB1 ticker symbol.

CASCADE INSURANCE

Comprehensive Motor Insurance

- **Damage, Fire, Theft to your own vehicle**
- **Personal Accident coverage for drivers and passengers**
- **Third Party Liability coverage (COMPULSORY)**

Your risk is our business

Cascade Insurance ICJSC
5/1 H. Kochar Str., Yerevan 0033, RA
Tel: (374 10) 222 111
www.cascadeinsurance.am

NASDAQ OMX | ARMENIA

MR. KONSTANTIN SAROYAN APPOINTED AS THE CEO OF NASDAQ OMX ARMENIA

Starting from October 18, 2011, Mr. Konstantin Saroyan was appointed as the CEO of NASDAQ OMX Armenia. On October 3, 2011 NASDAQ OMX Armenia Management Board approved Mr. Saroyan as Acting CEO pending registration by the Central Bank of Armenia, which was officially received later, on October 18, 2011.

Mr. Saroyan is a senior banking executive with a solid experience of technologies implementation and development, strategic planning and management, gained from leading companies in Armenia. He started his career in 1999 in Armagrobank. In 2001-2002 Mr. Saroyan led Clearing and Settlement group in Central Depository of Armenia. Afterwards, starting from 2002 he headed marketing and strategic planning departments in a number of

Armenian banks.

In 2004-2011 Mr. Saroyan held senior executive positions in "Armswissbank" CJSC, including Head of Internal Audit, Member of the Management Board, as well as managed various departments of the bank, including marketing, PR, human resources, strategic planning, and business development.

Mr. Saroyan has also participated in a number of working groups of international organizations as an expert of capital market development.

Mr. Saroyan graduated from Yerevan State University and holds a PhD in Economics. Mr. Saroyan attended various seminars and trainings, both local and international. He has also lectured in a number of Universities in Armenia, and currently teaches at the French University of Armenia Foundation.

NASDAQ OMX | ARMENIA

FIRST INTERNATIONAL CONFERENCE ON DEVELOPMENT OF LOCAL CAPITAL MARKETS HELD IN ARMENIA

On October 6, 2011 NASDAQ OMX Armenia and the Central Depository of Armenia organized an international conference titled "Global Opportunities of Local Markets: Infrastructure and Regulation".

In his welcome word Mr. Konstantin Saroyan, the newly appointed CEO of

its logical continuation in terms of stock exchange's and depository's further cooperation.

Mr. Nerses Yeritsyan, the Deputy Chairman of the Central Bank of Armenia, presented the vision and the developments of Armenian capital market, while Mr. Vardan Aramyan, the Deputy Minister of Finance of Armenia, elaborated on tendencies of Armenian macroeconomic development and results of the latest related research. The representatives of USAID Pension and Labour Market (PALM) and Partners for Financial Stability (PFS) programs spoke on the role of institutional investors and funds for the development of Armenian capital market, as well as presented the results of their projects' activities in Armenia and the region.

depositories' cooperation and interoperability, technical, legislative and regulatory aspects of securities markets development and internationalization were discussed during the conference. Depositories' delegates from Armenia, Russia, Estonia, Belarus, Ukraine, Korea, India, and the representatives of stock exchanges from Armenia, Kazakhstan and Ukraine, as well as of such companies, as NASDAQ OMX Inc., SWIFT and Clearstream Banking presented the experiences and recent developments of their countries and companies in this field.

The Conference, being the 1st joint International Conference of Stock exchanges and CSDs of two regional associations – Association of Eurasia Central Securities Depositories (AECSD) and International Association of Exchanges of CIS Countries (IAEx of CIS), attracted 117 CEOs and senior representatives of 77 companies from 14 countries of CIS, Europe and Asia.

The presentations, delivered by the Conference speakers, are available for download at "Conference 2011" page of NASDAQ OMX Armenia's official web site, www.nasdaqomx.am.

NASDAQ OMX Armenia, expressed confidence that the Conference would contribute to the development of practical recommendations and would have

Issues of stock exchanges' and central

We Develop Leaders for Agribusiness Industries

Study international MAB in *Armenia*

Master of Agribusiness (MAB) program provides a professional graduate degree focused on the agribusiness sector with an emphasis on combining economic, business analysis and quantitative methods for managerial decision-making.

The program

- Provides a degree of international standards.
- Makes an emphasis on research and applied case studies on real business situations.
- Strengthens the links between industry leaders and students through professional internships.

MAB program is developed jointly with Texas A&M University and the Armenian State Agrarian University.

74 Teryan street, 0009 Yerevan, Armenia
Phone: (374 10) 587 957. Fax: (374 10) 566 221
E-mail: atc@icare.am; info@icare.am
www.icare.am

The Overview of the Agricultural Sector of Armenia

By Alexander Aramyan

Sergo Karapetyan, Armenian Minister of Agriculture

As you are aware, agriculture has traditionally been considered as one of the most important sectors of the country's economy. According to data from the past three years, the agricultural sector represents approximately 17 percent of the country's overall gross domestic product (GDP). This share of GDP increases to 21.7 percent if we include agro-food processing. Out of 915 communities in the country 866 are rural. Thus, roughly 36 percent of the country's population lives in rural areas, making the agricultural sector especially vital for rural development.

The prevailing share of the income for rural inhabitants comes from agricultural production and paid agricultural works. This is the reason why the overall level of poverty in rural areas is mostly preconditioned by economic growth in the agricultural sector.

The analysis of national food balance data proves that the self-sufficiency level of the most important food products calculated by value is around 60 percent. The high level of self-sufficiency is ensured in the areas of potato, vegetable crops, fruit, grape, milk, small cattle meat, and egg production, while the self-sufficiency level in the area of wheat, legumes, bird meat and pork still remains low.

In the period of 2001-2008, the agricultural sector encountered certain economic growth, while in 2009-2010, econom-

ic growth declined, which was specifically vivid in 2010, when the gross agricultural output in this sector dropped by 13.5 percent as compared with the previous year, mostly as a result of unfavorable climate factors.

Starting from 2011, the agricultural sector has seen months of tense activities. The results are obviously noticeable. According to the Armenian National Statistical Service, the agricultural sector recorded 15.3 percent economic growth in the period of January-September of 2011. In the current year, according to the data, the wheat and barley harvest constituted 390,900 tons, against 302,000 tons in the previous year (a growth rate of 29.4 percent). At the same time, the volume of wheat production exceeded the level of the previous year by 20 percent and for the spring, by 43 percent.

In September 2011, around 1,150 tons of elite reproduction winter wheat seed were imported to Armenia from the Russian Federation. The seed will be provided at affordable conditions to the farmers making more than seven hectares of winter wheat sowing. The actual winter wheat areas constitute some 89,300 hectares, which exceeds the level of 2010 by 19 percent and it is planned to raise it to the level of 92,300 hectares by the end of the year, thereby exceeding last year's level by around 22 percent.

Significant positive shifts were encountered in the area of fruit-growing. According to data, the gross fruit output constituted 226,900 tons, which exceeds the level of the previous year by almost 1.8 times. Grape manufacturing was also higher, 226,700 tons against 222,900 tons in the previous year. The crop plants manufacturing volumes reached 172,600 hectares, which exceed the level of the previous year by 30.2 percent. Potato manufacturing volumes constituted 529,900 tons, which is 110 percent of the level from the previous year. The vegetable harvest is in progress and in this area too there are significant positive changes. The harvest was 760,200 tons, which, as compared with the gross harvest volume of the previous year, represents 7.4 percent increase.

Sergey Bagratyan, Vayots Dzor Regional Governor (Marzpet)

Agriculture accounts for the largest share of Vayots Dzor marz residents' employment. Sixty-five percent of the population is rural inhabitants. Our main goal is consistent intensification of crop and livestock production, which will increase the output of agricultural products, which, in turn, will result in the increase in income for farmers and help to reduce poverty. To achieve this goal it is necessary:

- to utilize marz land and human resources in a consistent and effective manner by intensively using technologies, enlarging irrigated lands, and including uncultivated lands in crop rotation;
- to increase production and marketability level by importing high value crop seeds, as well as through the effective utilization of irrigation water and mineral and organic fertilizers;
- to upgrade the irrigation system and, in particular, construct new reservoirs and canals, renovate the existing ones, and improve the intra-farm irrigation system;
- to increase the productivity of agricultural animals and the quality of livestock products by improving veterinary services and pedigree works;
- to preserve and improve animals' pedigree qualities through enlarging the scope of artificial insemination activities.

ic growth declined, which was specifically vivid in 2010, when the gross agricultural output in this sector dropped by 13.5 percent as compared with the previous year, mostly as a result of unfavorable climate factors.

Starting from 2011, the agricultural sector has seen months of tense activities. The results are obviously noticeable. According to the Armenian National Statistical Service, the agricultural sector recorded 15.3 percent economic growth in the period of January-September of 2011. In the current year, according to the data, the wheat and barley harvest constituted

Livestock production is the prevailing branch in the agricultural output of the marz. Its specific weight in gross output is 63 percent. Livestock breeding accounts for the main part of the employment of farmers in mean and high elevation zones. There are 15,532 beekeepers in the marz, which produce 200 tons of high quality honey in favorable years. Nevertheless, there are problems with selling the honey.

There are also four small milk processing companies in the marz, which mainly produce goat cheese. Fruit and grape growing also has development potential in the low and mean elevation zones. Currently nine small and medium size wine factories operate in the marz.

“Areni” and “Vernashen” wines prepared from the “Areni” grape enjoy wide popularity. I would also like to add that grape growing has a development potential in the marz and there are no significant difficulties in terms of promoting it.

It is planned to set 230 hectares of fruit and 180 hectares of grape gardens in the marz in the period of 2011-2014. Under these conditions we will be able to produce approximately 9-10,000 tons of fruits and 5-6,000 tons of grape annually. Thus, in the future, the construction of canned food and fruit processing plants is an urgent issue. As a result of resolving it, we will also be able to export our production.

Around 480 hectares of vegetable crops and 230 hectares of potato are processed in the marz on annual basis, mainly for personal needs of the marz population. Given that the reprocessing production units are in place, the production volumes will encounter increase. I can say that the agricultural situation in the marz is just perfect.

Edik Barseghyan, Ararat Regional Governor (Marzpet)

I am pleased to say that the agricultural situation in our marz is good. The year has been productive and despite unfavorable weather conditions, all areas of agricultural manufacturing have enjoyed growth. Thanks to the re-operating of 48 anti-hail stations situated along the full length of the marz border, the number of territories, which suffered from hail was brought to a minimum, which was not the case in the neighboring marzes. It should also be noted that the assistance of the Armenian Ministry of Agriculture, under the direct supervision of the minister, has been vital in terms of effective organization of agricultural and sales activities.

This year, we have encountered almost no problems with selling the products. We were able to sell almost all of the harvest, while keeping the rest in refrigerators for future sales. Significant assistance has been provided to the water users of the marz gravity irrigation systems of around 8500 hectares. Until May 31, free irrigation water was provided, which enabled our land users to increase the cultivated lands at 841 hectares by using the amount saved. The serious activities implemented in the marz within the framework of the “Millennium Challenge Account-Armenia” contributed to increasing plant growing volumes by cleaning and reconstructing about 329 kilometers-long drainage network, 32 artesian wells, seven deep wells, as well as restoring and turning into deep wells three artesian wells and reconstructing pumping station. The third category waterlines were constructed in six-

teen communities, significantly relieving the farmers of their problems.

As compared with the previous year, the manufacturing volumes of crop products, grain, legumes, potatoes and vegetables have recorded a significant increase. During recent years, we have encountered almost no problems with regard to the selling of the vegetable crops, since the harvest was selling both in the markets and to the processing companies, such as “Artfood,” “Alishan,” “Borodino,” “Spayka,” etc. As of November 2011, 75,500 tons of fruits were produced in the marz, which is 24,600 tons more as compared with the previous year. It is also true, that this year the apricot harvest

was greater than last year, but had the weather conditions been more favorable, we would have had enjoyed a harvest of even higher quality.

We are happy that for the past years our marz products are of high demand beyond the borders of our country. The fruits, in particular apricots and cherries, were exported to the Russian Federation by the “Spayka” LLC and sole entrepreneurs.

It is a well known fact that in the Ararat marz, grape growing is considered to be the most developed branch of crop production. This year, the quantity of the grape was better as compared with the previous year. The grape was mainly selling at 130 drams per kilogram, with 90 percent of the payments done immediately and the rest to be received based on the contractual terms.

I would also like to add that this year our farmers received great support in the form of 197 tons of the first reproduction winter wheat seed in the framework of the “Republic of Armenia 2010-2014 Wheat Seed Growing and Production Development” program, thanks to which the marz does not have any shortage of wheat seed. Like elsewhere in the country, in our marz too, the key problems are the absence of agricultural insurance, the insufficient level of agricultural mechanization, a shortage of high performing seeds, planting stock, complex fertilizers and quality weed and pest-killer chemicals, incomplete implementation of anti-flood measures and pasture irrigation, as well as the poor condition of roads to high altitude pastures.

We attempt to renovate the second category canals in all communities, increase the number of anti-hail stations, and shift from mechanical to gravity irrigation (the Vedi reservoir, the Narek floor regulating system, and the construction of Kaghcrashen gutter, for some examples), which will result in the increase of cultivated lands.

Armen Ghularyan, Tavush Governor (Marzpet)

Tavush has traditionally been an agricultural marz and the agriculture is considered to be a priority branch in the marz development program. The main focus in Tavush is on the development of animal husbandry, grape and fruit growing, enlargement of tobacco areas, re-equipping reprocessing plants, and to a certain extent, on vegetable and grain crops production.

In 2011, the marz recorded a significant increase in agricultural products manufacturing thanks to higher productivity. Thus, for this year, 20,000 tons of potatoes were produced, against 14,500 tons in 2010, the production of fruits and berries constituted 10,100 tons as compared with 6,000 tons for the previous year, the grape production was 13,200 tons against 11,600 tons last year, and tobacco too was 700 tons more. Currently, the winter wheat seed activities are in progress and even today, 5,255 hectares of 2010 have been exceeded.

Nevertheless, there are many problems. Still in 2010, when we were compiling the marz development strategy, we fixed agriculture as a priority branch. We have restored the peach gardens in Noyemberyan and they already produce crops. We also implement major programs on setting fruit and grape gardens in certain sectors of the Ijevan and Berd regions and have started thinking in the direction of animal husbandry.

In order to promote animal husbandry, first of all there is a need to create favorable conditions. With this purpose we implement the "Pasture Management and Animal Husbandry Development" program, which has the goal of improving the pasture conditions by putting in place the relevant infrastructure including road construction, irrigation, electrification, etc. We will also found reprocessing and refrigerating units.

The "Hayastan" Pan-Armenian Fund implements projects in six communities of the marz, mainly aimed at developing agriculture.

We also built and improved irrigation systems, founded nurseries, built cattle barns and imported heifers from abroad, which are further provided to the farmers. Starting from 2009, the "Tamara Fruit" CJSC has been setting organic gardens in Tavush marz, which will exceed 30 hectares in 2012. In a nutshell, we try to create necessary conditions so that farmers take an interest in land cultivation and animal husbandry.

I would also like to mention our activities in the area of irrigation. During these years, significant efforts have been put in this direction. Recently, within the framework of "MCA-Armenia" program and with the participation of Armenia president Serzh Sargsyan, in a solemn atmosphere the "Noyemberyan 1" pumping station and dam was commissioned, which would serve 2400 users.

The agricultural sector has a problem of technical upgrading and modernization. In order to achieve this, the "Activity Program on Productivity Increase of Agriculture Technical Us-

age" was developed. There is no doubt that there are many problems to resolve in order to achieve the desired development level. Nevertheless, the nature of the problems changes from year to year. If some years ago we were focusing on setting gardens, now the issue of accepting and reprocessing the harvest is a vital one. Nevertheless, in this sense our marz is in good standing due to wineries and canned food plants operating here.

Aleksan Kotanjyan, Irind village mayor, Aragatsotn marz

Our village residents have numerous problems. We do not have irrigation water, the fertilizers are of high price, and we were not able to acquire seed since it was rather expensive and of poor quality. The village with a population of 1000 people, was only able to sow three hectares of winter wheat, which can give you a picture of the conditions under which farmers operate. People ploughed the land and then bought the wheat, but it was all useless and full of worms, weeds, and other strange mixtures. In parallel to this, those responsible were saying that the seed was of high quality and of first reproduction, while the wheat was probably not even of 20th reproduction. They have probably realized that the wheat was not good and sold it to the farmers.

There is not enough attention paid to the agriculture. The price for one sack (50kg) of nitric fertilizer was 11-12,000 drams in summer, which meant the price increase of 3,000 drams in one month. What harvest can one get from the soil which is not fertilized? There is a need to encourage the farmer and allow him to take interest-free loans for him not to lose his house and belongings. Almost all of the men in the village leave the country and go abroad for employment, since no matter how hard they work on their own land, they are not able to earn for their families. At the same time, when they want to sell their harvest in Yerevan markets, the re-sellers do not allow them to do so, as if they have monopolies. Last year, village animals caught brucellosis and many animals which were the only feeders of the families died. Nevertheless, they did not provide any compensation saying that they could do so only if there was money in the budget and it never happened.

Gurgen Balyan, Vahan village mayor, Gegharkunik marz

Our village is situated 128 kilometers from Yerevan and has a population of 1,230 people. Vahan is the north-east gateway of Armenia. The village is located at an altitude of 1900 meters above sea level, which means we have a six-month long winter. People in our village are mainly involved with animal husbandry and potato cultivation. We can also sow onion, garlic, and cabbage. Nevertheless, when it is time to sell the produce, the farmer cannot even return the money he spent on growing them. The fertilizers, seed, and the fuel are all very expensive. If the year is not favorable due to the hail or frost, we lose our money.

The weather anomalies have been rather frequent during the past 15-20 years. For example, this year, the village collected nine tons of wheat, while in ordinary years, it used to collect up to 30 tons. Regarding barley, I do not want to even talk about it. In spring, we bought seed from the marzpetaran at 70 drams per kilogram for which we planned to pay in fall. After all, we found out that it was not spring, but winter wheat. It did not ripen and remained green and the farmers were able to get a low quality harvest of 400-500 kilograms instead of

prudence

LEGAL ADVISORY & COUNSELING

*With Passion
for Excellence*

Full Service Law Firm representing
businesses and individuals in
Armenia and abroad

Los Angeles

431 N. Brand Boulevard,
Suite 203, Glendale,
California 91203
Phone: +1(818) 242-2200
Fax: +1(818) 230-9837
Mobile: +1(818) 422-3919

Yerevan

Citadel Business Center
105/1 Terian Street, Suite 804,
Yerevan, Armenia 0009
Phone: +(374 10) 514-830
Fax: +(374 10) 514-832
info@prudencelegal.com
www.prudencelegal.com

Moscow

21 Volgogradski Prospect,
Bldg. 9, Entr. 10, 3-rd floor
Moscow, Russian
Federation 109316
Phone: +7(916) 003-4355
Fax: +7(495) 786-3673

the planned 2 tons. This means that the farmers' debt grew and it is not clear how they are going to repay it.

I suggest that the government provides communities with agricultural equipment, since the latter including combines and tractors are privatized, which means that the services are provided at arbitrary prices. Another problem is that "Ashtarak Kat" buys the milk but delays payments.

Armen Movsisyan, resident of Darpas village, Syunik marz

This year we have reached agreement with the buyers to buy the cabbage of unlimited quantities. Nevertheless, it was snowing until the harvest period and the cabbage of around 500-600 tons remained buried under the snow. Another issue is that, at first, we are offered a certain price, but then we face a situation when we get paid three times less. We have to agree, otherwise we will not be able to sell anything. On the other hand, to implement all these, we have to borrow from the banks against our houses and other property in order to rent land.

I can say that the companies signing contracts earn more money, even though it is us who put enormous efforts all year long, fight with the land, and then do not know what to do with the harvest. This is the reason why many farmers leave their houses and search for work abroad, while others leave to be able to pay for the used irrigation water, seed, and rented land.

Hovhannes Sargsyan, resident of Guy village, Armavir marz

I am mainly involved with vegetable crop cultivation, but I do it only for survival. The seed and fertilizers become more expensive year by year, while the price of tomatoes and cucum-

bers remains the same.

This year has also seen an increase in the prices of polyethylene, which is used for covering the greenhouses. It is logical that we have to increase the prices too, but the Turkish products are so cheap that we have to reduce our prices as well.

Now we have encountered a new issue. We cannot hire a labor force especially during the tense harvest period. Young people do not want to work long hours under the sun. Before, we were able to hire workers at 3,000 drams per day, now we cannot find people even willing to accept wages of 5,000 drams. Sometimes the vegetables remain in the field for days and become not useful for sale.

Vahan Grigoryan, resident of Voghjaberd village, Kotayk marz

The farmer has to be involved in animal husbandry, have a garden and market-garden. This is the only way he can escape damages.

The experience shows that if the year is bad for fruit, it can be successful for animal husbandry. It can also be vice versa, when the apricot and cherry production reach their yield, the animals become infected with some decease.

Nature gives with one hand and takes with the other. For example, this year we have had almost no apricots, because spring rains hindered pollination. Nevertheless, due to the rains, the grass was rather rich and we were able to feed the animals without taking them to the mountains.

The year was also unique due to the fact that we were able to successfully sell cherries, bird cherries and apples and not a single kilogram of fruit remained on the ground. If this trend continues in the years to come, conditions in the village will improve.

Հայաստանի գյուղատնտեսության ոլորտի ընդհանուր պատկերը

Հեղինակ՝ Ալեքսանդր Արամյան

Սերգո Կարապետյան, ՀՀ գյուղատնտեսության նախարար

Գյուղատնտեսությունը, ինչպես հայտնի է, ավանդաբար հանդիսացել է հանրապետության տնտեսության առանցքային ոլորտներից մեկը: Վերջին երեք տարիների տվյալներով գյուղատնտեսությունում ձևավորվել է երկրի համախառն ներքին արդյունքի (ՀՆԱ) շուրջ 17%-ը, որը ագրովերամշակման հետ միասին կազմում է 21,7%: Հանրապետության 915 համայնքներից 866-ը գյուղական են, որտեղ ապրում է հանրապետության բնակչության շուրջ 36%-ը: Հետևաբար՝ գյուղատնտեսությունը ռազմավարական կարևոր նշանակություն ունի նաև գյուղական տարածքների զարգացման առումով:

Գյուղական բնակավայրերի բնակչության եկամուտների գերակշռող մասը ստացվում է գյուղատնտեսական արտադրությունից և գյուղատնտեսությունում վարձու աշխատանքից: Այդ իսկ պատճառով գյուղական բնակավայրերում աղքատության մակարդակը մեծապես պայմանավորված է գյուղատնտեսության ոլորտի տնտեսական աճով:

Հանրապետության ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալների վերլուծությունը վկայում է, որ էներգետիկ արժեքով հաշվարկված կարևորագույն սննդամթերքների ինքնաբավության մակարդակը կազմում է շուրջ 60%: Ինքնաբավության բարձր մակարդակ է ապահովվում կարտոֆիլի, բանջարաբոստանային մշակաբույսերի, պտղի, խաղողի, կաթի, մանր եղջերավորների մսի և ձկն ուղղությամբ, մինչդեռ ցորենի, հատիկաղնդեղեն մշակաբույսերի, թռչնի և խոզի մսի գծով ինքնաբավության մակարդակը շարունակում է մնալ ցածր:

2001-2008թթ. գյուղատնտեսության ոլորտում արձանագրվել է որոշակի տնտեսական աճ: 2009-2010 թթ. գյուղատնտեսությունում գրանցվել է տնտեսական անկում, որը հատկապես ընդգծված էր 2010 թ., երբ ճյուղի համախառն արտադրանքը նախորդ տարվա համեմատությամբ կրճատվեց 13,5%-ով, ինչը հիմնականում պայմանավորված էր անբարենպաստ բնակլիմայական գործոններով:

2011թ.-ից սկսած գյուղատնտեսության ոլորտը ապրել է լարված աշխատանքի ժամանակաշրջան, որի արդյունքները որոշակիորեն նկատելի են: ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության տվյալներով՝ գյուղատնտեսությունում 2011թ. հունվար սեպտեմբեր ամիսներին գրանցվել է 15,3% տնտեսական աճ:

Օպերատիվ տվյալներով, ընթացիկ տարում ցորենի և գարու հավաքված բերքը կազմել է 390.900 տոննա, նախորդ տարվա 302.000 տոննայի դիմաց (աճը՝ 29,4%): Ընդ որում, ցորենի արտադրության ծավալները գերազանցել են նախորդ տարվա մակարդակը 20, իսկ գարնան մակարդակը՝ 43%-ով:

2011թ. սեպտեմբերին Ռուսաստանի Դաշնությունից հանրապետություն է ներմուծվել շուրջ 1.150 տոննա էլիտային վերարտադրության աշնանացան ցորենի սերմացու: Սերմացուն մատչելի պայմաններով տրամադրվելու է 7 հեկտարից ավել աշնանացան ցորենի ցանքեր կատարող գյուղացիական տնտեսություններին:

Փաստացի, աշնանացանի տարածքները կազմում են 89.300 հեկտար (գերազանցում են 2010 թ. մակարդակը շուրջ 19%-ով), որոնք մինչև տարվա վերջ նախատեսվում է հասցնել 92.300 հեկտարի (կգերազանցի նախորդ տարվա մակարդակը շուրջ 22%-ով):

Զգալի դրական տեղաշարժեր են գրանցվել պտղաբուծության բնագավառում: Օպերատիվ տվյալներով, պտղի համախառն արտադրանքը կազմել է 226.900 տոննա, որը գերազանցում է նախորդ տարվա մակարդակը գրեթե 1,8 անգամ: Խաղողի արտադրության ծավալը կազմել է 226.700 տոննա՝ նախորդ տարվա 222.900 տոննայի դիմաց: Բոստանային մշակաբույսերի արտադրության ծավալը կազմել է 172.600 հեկտար, որը գերազանցում է նախորդ տարվա մակարդակը 30,2%-ով: Կարտոֆիլի արտադրության ծավալը կազմել է 529.900 տոննա, որը նախորդ տարվա 110% է: Բանջարեղենի բերքահավաքը ընթացքի մեջ է, այստեղ նույնպես առկա են էական դրական տեղաշարժեր. հավաքվել է 760.200 տոննա բերք, որը գերազանցում է նախորդ տարվա ստացված համախառն բերքի ծավալը 7,4%-ով:

Սերգեյ Բագրատյան, ՀՀ Վայոց ձորի մարզպետ

Վայոց ձորի մարզի բնակչության զբաղմունքի ամենամեծ տոկոսը բաժին է ընկնում գյուղատնտեսությանը: Ազգաբնակչության 65%-ը գյուղական բնակչությունն է: Սեր գլխավոր նպատակն է բուսաբուծության և անասնաբուծության ճյուղերի հետևողական ինտենսիվացումը, որի շնորհիվ կավելանա գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունը, որն էլ կնպաստի գյուղացիական տնտեսությունների եկամուտների աճին ու աղքատության կրճատմանը: Նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է.

- հետևողական և արդյունավետ կերպով օգտագործել մարզի հողային և մարդկային ռեսուրսները՝ ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառման, ոռոգելի հողատարածքների ընդարձակման, անմշակ հողերը ցանքաշրջանառության մեջ ընդգրկելու միջոցով,
- բարձրացնել ապրանքայնության մակարդակը՝ մըշակաբույսերի բարձրարժեք սերմերի ներկրման, ինչպես նաև ոռոգման ջրի, հանքային և օրգանական պարարտանյութերի արդյունավետ օգտագործման միջոցով,
- բարելավել ոռոգման համակարգը, մասնավորապես՝ կառուցել նոր ջրամբարներ և ջրանցքներ, վերանորոգել եղածները, բարելավել ոռոգման ներտնտեսային համակարգը,
- անասնաբուժական ծառայությունների և տոհմային աշխատանքների բարելավման միջոցով բարձրացնել գյուղատնտեսական կենդանիների մթերատվությունը և անասնապահական մթերքի որակը,
- արհեստական սերմնավորման աշխատանքների ընդլայնման միջոցով պահպանել և կատարելագործել կենդանիների տոհմային հատկանիշները:

Մարզի գյուղատնտեսական արտադրության մեջ գերակշռող ճյուղը անասնաբուծությունն է, որի տեսակարար կշիռը համախառն արտադրանքի մեջ կազմում է 63%: Միջին և բարձր գոտիներում գյուղացիական

տնտեսությունների զբաղվածության հիմնական մասը բաժին է ընկնում անասնապահությանը: Մարզում առկա է 15.532 մեղվաբուսանիք, և նպաստավոր տարիներին արտադրվում է մոտ 200 տոննա բարձրորակ մեղր, որի իրացման գործում սակայն կան դժվարություններ:

Մարզում գործում են կաթի վերամշակման 4 փոքր ձեռնարկություններ, որտեղ հիմնականում արտադրում են այծի պանիր: Ցածրադիր և միջին գոտում հեռանկարային է պտղաբուծությունը և խաղողագործությունը: Ներկայում մարզում գործում են ինը փոքր ու միջին մեծության գինու գործարաններ:

«Արենի» սորտի խաղողից պատրաստված «Արենի» և «Վերնաշեն» տեսակի գինիները մեծ ճանաչում ունեն: Ավելացնեն նաև, որ խաղողագործությունը մարզում հեռանկարային ճյուղ է ու դրա զարգացման գործում էական դժվարություններ չկան:

Ծրագրավորվել է 2011-14 թ.թ. մարզում հիմնել 230 հեկտար պտղի և 180 հեկտար խաղողի նոր այգիներ: Այս պայմաններում տարեկան կարտադրվի մոտավորապես 9-10.000 տոննա պտուղ և 5-6.000 տոննա խաղող: Ուստի առաջիկայում պահածոների գործարանի և պտղի վերամշակման փոքր ձեռնարկությունների կառուցումը հրատապ խնդիր է: Արդյունքում մենք արտադրանքը նաև կարտահանենք:

Մարզում տարեկան մշակվում են շուրջ 480 հեկտար բանջարային մշակաբույսեր և 230 հեկտար կարտոֆիլ, որը հիմնականում օգտագործվում է ազգաբնակչության կողմից սեփական կարիքների համար: Վերամշակող արտադրամասերի առկայության դեպքում կավելանան նաև արտադրության ծավալները: Կարող են ասել, որ մարզում գյուղատնտեսական վիճակը հիանալի է:

Էղիկ Բարսեղյան, ՀՀ Արարատի մարզպետ

Հուրախություն բոլորիս՝ գյուղատնտեսության վիճակը մեր մարզում լավ է: Տարին բերքառատ էր, և չնայած եղանակային անբարենպաստ պայմաններին՝ գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության բոլոր ուղղություններով աճ գրանցվեց: Ի տարբերություն հարևան մարզերի, Արարատի մարզի սահմանի ողջ երկայնքով տեղադրված 48 հակակարկտային կայանքների վերագործարկման շնորհիվ կարկտահարված տարածքների քանակությունը հասել է նվազագույնի: Գյուղատնտեսական և մթերման աշխատանքների արդյունավետ կազմակերպման հարցում կարևոր և նպաստավոր է եղել ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության աջակցությունը՝ նախարարի անմիջական ղեկավարությամբ:

Այս տարի գրեթե խնդիրներ չունեցանք գյուղատնտեսական մթերքների իրացման հարցում. վաճառվեց և մթերվեց արտադրված գրեթե ամբողջ բերքը, որի մի մասը պահպանվում է սառնարաններում՝ հետագա վաճառքի համար: Ջգալի աջակցություն ցուցաբերվեց մարզի շուրջ 8.500 հեկտար ինքնահոս ոռոգման համակարգերից օգտվող ջրօգտագործողներին: Մինչև մայիսի 31-ը տրամադրվեց անվճար ոռոգման ջուր, որը հնարավորություն տվեց մեր հողօգտագործողներին տնտեսված գունարների հաշվին 841 հեկտարով ավելացնել մշակվող տարածքները: Մարզում բուսաբուծական մթերքների արտադրության ծավալների աճին զգալիորեն նպաստեցին «Հազարամյակի մարտահրավեր հիմնադրամ-Հայաստան» ծրագրի շրջանակներում մարզում իրականացված հսկայածավալ աշխատանքները. մաքրվեց և վերակառուցվեց շուրջ 329 կիլոմետր դրենաժային ցանց, 32 արտեզյան հորեր, 7 խորքային հորեր, 3 արտեզյան հոր վերակառուցվեց և դարձվեց խորքային հոր, վերակառուցվեցին պոմպակայաններ: Տասնվեց համայնքներում կառուցվեցին

3-րդ կարգի ջրագծեր, ինչը զգալի թեթևացրեց գյուղացու հոգսերը:

Մարզում մշակվող բուսաբուծական մթերքների, հացահատիկի և հատիկաբերողների, կարտոֆիլի և բոստանի արտադրության ծավալները զգալի աճել են նախորդ տարվա համեմատ: Բանջարանոցային մշակաբույսերի բերքի սպառման հարցում խնդիրներ վերջին տարիներին գրեթե չեն առաջանում, քանի որ բերքը իրացվում է ինչպես շուկաներում, այնպես էլ գնվում է մթերող կազմակերպությունների կողմից («Արտֆուդ», «Ալիշան», «Բորոդինո», «Սպայկա» և այլն): 2011 թ. նոյեմբերի դրությամբ մարզում արտադրվել է 75.500 տոննա պտուղ, որը գերազանցում է նախորդ տարվա արտադրանքը 24.600 տոննայով: Ճիշտ է՝ այս տարի ծիրանի բերքը նախորդ տարվա համեմատ բարձր էր, սակայն ավելի բարենպաստ եղանակային պայմաններում բերքի քանակը և որակը զգալիորեն բարձր կլինեին:

Ուրախալի է, որ վերջին տարիներին մեր մարզի արտադրանքն ունի բարձր պահանջարկ նաև հանրապետությունից դուրս: Արտադրված պտուղը, հատկապես՝ ծիրանն ու կեռասը, «Սպայկա» ՍՊԸ-ի և անհատ ձեռներեցների միջոցով արտահանվել են Ռուսաստանի Դաշնություն:

Հայտնի է, որ Արարատի մարզում բուսաբուծության առավել զարգացած ճյուղ է համարվում խաղողագործությունը: Այս տարի արտադրված խաղողի քանակը ևս ավելացել է նախորդ տարվա համեմատ: Խաղողը մթերվեց հիմնականում կիլոգրամը 130 դրամով: Վճարումների 90%-ից ավելին իրականացվեց անմիջապես, իսկ գումարի մնացած մասը կվճարվի պայմանագրերով սահմանված ժամկետներում:

Ավելացնեն, որ այս տարի մեր գյուղացիական տնտեսությունների համար մեծ աջակցություն եղավ «Հայաստանի Հանրապետության 2010-2014թթ. ցորենի սերմնաբուծության և սերմնարտադրության զարգացման» ծրագրի շրջանակներում մարզին հատկացված 197

տոննա աշնանացան ցորենի առաջին վերատաղրության սերմացուն, ինչի շնորհիվ մարզը ցորենի սերմացուի պակասուրդ չունի:

Մեր մարզում, ինչպես նաև ողջ հանրապետությունում, կան մի շարք հիմնախնդիրներ, որոնք են. գյուղատնտեսության ապահովագրության բացակայությունը, գյուղատնտեսական մեխանիզացիայի, բարձր բերքատու սերմացուների և տնկիների, կոմպլեքս պարարտանյութերի և որակյալ թունաքիմիկատների պակասը, հակահեղեղային միջոցառումների ոչ լիարժեք իրականացումը, արոտավայրերի ջրաբեխացումը և բարձրադիր արոտավայրեր տանող ճանապարհների անբարեկարգ վիճակը: Աշխատում ենք բոլոր համայնքներում վերանորոգել երրորդ կարգի ջրանցքները, ավելացնել հակակարկտային կայանների քանակը, ոռոգման մեխանիկական եղանակից անցնել ինքնահոս եղանակի (նկատի ունեն Վեդու ջրամբարի, Նարեկի հեղեղակարգավորիչի և Քաղցրաշենի ջրատարի կառուցումը), ինչը կբերի մշակովի հողատարածքների ավելացմանը:

Արմեն Դուլարյան, ՀՀ Տավուշի մարզպետ

Տավուշն ավանդական գյուղատնտեսական մարզ է, և հենց այդ պատճառով մարզի զարգացման ծրագրում գյուղատնտեսությունը համարվել է գերակա ճյուղ: Տավուշում հիմնական շեշտադրումները դրված են անասնապահության զարգացման, խաղողի և պտղի, ծխախոտի տարածքների ընդլայնման, վերամշակող ձեռնարկությունների վերազինման, որոշ չափով՝ նաև բանջարանաբուստանային և հացահատիկային կուլտուրաների վրա: 2011 թ. արձանագրվել է գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության նկատելի աճ շնորհիվ ավելի բարձր բերքատվության: Այսպես՝ 2010 թ. 14.500 տոննա կարտոֆիլի դիմաց այս տարի արտադրվել է 20.000 տոննա կարտոֆիլ, պտղի և հատապտղի արտադրությունը նախորդ տարվա 6.000 տոննայի համեմատ կազմել է

10.100 տոննա, խաղողինը՝ 11.600 տոննայի դիմաց՝ 13.200 տոննա, իսկ ծխախոտը եղել է 700 տոննայով ավել: Այժմ ընթացքի մեջ են աշնանացանի աշխատանքները՝ արդեն իսկ գերազանցելով 2010 թ. 5.255 հեկտարը:

Հիմնախնդիրները շատ են: Դեռևս 2000 թ., կազմելով մարզի զարգացման ռազմավարությունը, մենք գյուղատնտեսությունը ամրագրել ենք որպես զարգացման գերակա ճյուղ: Նոյեմբերյանում վերականգնվեցին դեղձի այգիները, որոնք արդեն բերք են տալիս: Պտղի և խաղողի այգիների հիմնման ծրագրեր ենք իրականացնում Իջևանի և Բերդի տարածաշրջանների որոշ հատվածների համար: Ստածում ենք նաև անասնապահության զարգացման ուղղությամբ:

Անասնապահության զարգացման համար նախևառաջ նպաստավոր պայմաններ պետք է ստեղծենք: Այդ նպատակով իրականացնում ենք «Արոտների կառավարման և անասնապահության զարգացման» ծրագիրը, որը նպատակ ունի բարելավել սարամասերի պայմանները՝ ստեղծելով համապատասխան ենթակառուցվածքներ (ճանապարհների կառուցում, ջրաբեխացում, էլեկտրաֆիկացում և այլն): Պետք է հիմնենք նաև կաթի վերամշակման կետեր և սառնարանային տնտեսություններ:

«Հայաստան» համահայկական հիմնադրամը մարզի 6 համայնքներում իրականացնում է գյուղատնտեսության զարգացման ուղղված ծրագրեր: Բարելավվում ու ստեղծվում են ոռոգման համակարգեր ու տնկարանային տնտեսություններ, կառուցվում են անասնագույն և դրսից երինջներ են ներկրվում (դրանք տրվում են գյուղացիական տնտեսություններին): Սկսած 2009թ. «Թամարա ֆրութ» ՓԲԸ-ի կողմից Տավուշի մարզում ընթանում է օրգանիկ այգիների հիմնելու գործընթացը: 2012թ. դրանք կգերազանցեն 30 հեկտարը: Մի խոսքով՝ մենք փորձում ենք գյուղացու համար ստեղծել անհրաժեշտ պայմաններ, որպեսզի նա ունենա իր հողը մշակելու և անասնապահությամբ զբաղվելու ցանկություն:

Կցանկանայի մշել նաև ոռոգման ոլորտում կատարվող աշխատանքները: Վերջին տարիների ընթացքում մեծ ծավալի աշխատանքներ են կատարվել այդ ուղղությամբ: Վերջերս ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանի մասնակցությամբ «ՀՄՀ-Հայաստան» ծրագրի շրջանակներում մեծ հանդիսավորությամբ շահագործման հանձնվեցին «Նոյեմբերյան 1» պոմպակայանն ու պատվարը, որից կօգտվեն 2400 ջրօգտագործողներ:

Գյուղատնտեսությունն ունի գյուղտեխնիկայի թարմացման ու նորացման խնդիր, որի ուղղությամբ կազմվել է «Գյուղատնտեսության տեխնիկական օգտագործման արդյունավետության բարձրացման միջոցառումների ծրագիր»:

Իհարկե, զարգացման ցանկալի մակարդակին հասնելու համար դեռևս բազմաթիվ հիմնախնդիրներ պետք է լուծենք: Սակայն այս խնդիրների բնույթը տարեցտարի փոխվում է: Եթե տարիներ առաջ մտածում էինք այգիներ հիմնելու մասին, ապա այսօր բերքի ընդունման ու վերամշակման խնդիրն է օրակարգում: Սակայն այդ առումով մեր մարզը լավ վիճակում է, քանի որ գործում են գինու և պահածոների գործարաններ:

Ալեքսան Բոթանյան, Արագածոտնի մարզ, Իրինդ գյուղի գյուղապետ

Մեր գյուղում գյուղացին շատ խնդիրներ ունի. ոռոգման ջուր չունենք, պարարտանյութերը շատ քանկ են, սերմացու չենք կարողացել ձեռք բերել վերջինիս անորակ և քանկ լինելու պատճառով: 1000 մարդ բնակչություն ունեցող գյուղն ընդամենը 3 հեկտար աշնանացան ցորեն է ցանել, ինչից արդեն կարելի է պատկերացնել գյուղացու վիճակը:

Մարդիկ հողերը վարեցին, հետո ցորենը գնեցին, սակայն այն ոչ մի բանի պիտանի չէր, քանի որ որդմած էր, պատված էր մոլխատերով և պարունակում էր ինչ-որ անհասկանալի խառնուրդներ: Իսկ պատասխանատուները նշում էին, որ ցորենի սերմը բարձրակարգ է՝ առաջին վերարտադրության, բայց երևի այդ ցորենը 20-րդ վերարտադրության էլ չէր: Հասկացել էին, որ անպիտան ցորեն է և վաճառել գյուղացուն:

Գյուղատնտեսությանը բավարար ուշադրություն չեն դարձնում: Ազդտական պարարտանյութի 1 պարկի (50 կգ) գինը ամռանն արդեն 11-12.000 դրամ էր՝ մեկ անվաճ ընթացքում թանկանալով 3.000 դրամով: Եթե հողը չպարարտացնես, այդ հողից ի՞նչ բերք սպասես: Պետք է գյուղացուն ոգևորել, առանց տոկոսի վարկեր տրամադրել, որ վերջինս հետագայում չզրկվի իր տնից ու ունեցվածքից: Գյուղի ընտանիքների համարյա բոլոր տղամարդիկ մեկնում են արտագնա աշխատանքի, քանի որ իրենց հողի վրա որքան էլ քրտնաջան աշխատեն՝ ընտանիք չեն պահի: Իսկ երբ իրենց աճեցրած բերքը ցանկանում են վաճառել Երևանի շուկաներում, վերավաճառողները թույլ չեն տալիս՝ կարծես դա իրենց մենաշնորհը լինի:

Անցյալ տարի գյուղի կենդանիների մոտ տարածվեց բրուցելյոզ հիվանդությունը: Բազմաթիվ կենդանիներ, որոնք գյուղի ընտանիքների ապրուստի միակ միջոցն էին, սատկեցին: Սակայն ոչ մի փոխհատուցում չտրվեց, ասացին՝ կփոխհատուցեն, եթե բյուջեում գումար լինի, բայց այդպես էլ գումար չգտան:

Գուրգեն Բալյան, Գեղարքունիքի մարզ, Վահանի գյուղի գյուղապետ

Երևանից 128 կիլոմետր հեռավորության վրա գտնվող մեր գյուղում 1.230 մարդ է բնակվում: Վահանը Հայաստանի հյուսիս-արևելյան դարպասն է: Գյուղը ծովի մակերևույթից 1.900 մետր բարձրության վրա է. տարվա 6 ամիսը մեզ մոտ ձմեռ է: Մեր գյուղում հիմնականում զբաղվում են անասնապահությամբ և կարտոֆիլի մշակմամբ: Կարող ենք նաև սոխ, սխտորր, կաղամբ ցանել, սակայն երբ հասնում է իրացման պահը, գյուղացին նույնիսկ չի կարողանում ետ բերել այդ բերքը ստանալու համար ծախսած գումարները: Պարարտանյութը՝ թանկ, սերմացուն՝ թանկ, վառելիքը՝ թանկ: Եթե տարին բարեհաջող չլինի՝ կարկուտ կամ ցրտահարություն լինի, մենք վնաս ենք կրելու: Վերջին 15-20 տարիների ընթացքում եղանակի անոմալիաները շատ հաճախակի են դարձել: Այս տարի, օրինակ, գյուղը 9 տոննա ցորեն է ստացել, այնինչ նորմալ տարիներին 30 տոննա է լինում: Գարու մասին ընդհանրապես չեն ցանկանում խոսել: Մենք գարնանը մարզպետարանից կիլոգրամը 70 դրամով սերմ գնեցինք՝ աշնանը մարելու պայմանով: Բայց հետո պարզվեց, որ ոչ թե գարնանացան, այլ աշնանացան ցարի էր: Այն չէր հասնում, կանաչ մնաց և գյուղացին 2 տոննայի փոխարեն 400-500 կիլոգրամ բերք ստացավ, այն էլ անորակ:

Սա նշանակում է, որ գյուղացու պարտքերին ավելացավ ևս մեկը, իսկ թե ինչպես այն պետք է մարվի՝ դեռ պարզ չէ: Ես կառավարությանն առաջարկում եմ համայնքներն ապահովել գյուղտեխնիկայով, քանի որ գյուղտեխնիկան՝ կոմբայններն ու տրակտորները սեփականաշնորհված են, ով ինչ գնով ցանկանում է՝ այդ գնով էլ մատուցում է իր ծառայությունները: Մեկ այլ խնդիր էլ կա. գյուղից կաթը մթերում է «Աշտարակ կաթ» ընկերությունը, սակայն վճարումները ուշացնում է:

Արմեն Մովսիսյան, Սյունիքի մարզ, Դարբաս գյուղի բնակիչ

Այս տարի գնորդների հետ պայմանավորվածություն էր ձեռք բերվել, որ անսահմանափակ քանակությամբ կաղամբ կգնեն: Սակայն ծյունը տեղաց մինչև բերքահավաքը և մոտ 500-600 տոննա կաղամբ մնաց ծյան տակ: Խնդիրը նաև այն է, որ սկզբում մեզ ապրանքի դիմաց այլ գին են առաջարկում, իսկ հետո փաստի առաջ կանգնեցնելով՝ խոստացվածից 3 անգամ քիչ են վճարում: Մենք ստիպված համաձայնում ենք, այլապես ընդհանրապես չենք կարող իրացնել: Բայց չէ՞ որ մենք մեր տների, ունեցվածքի դիմաց վարկ էինք վերցրել, հող վարձակալել: Կարող եմ ասել, որ պայմանագիր կնքող ընկերությունը ավելի շատ գումար է աշխատում, քան մենք, թեև ամբողջ տարին չարշարվում ենք, կռիվ տալիս հողի հետ, իսկ հետո բերքի ձեռքը կրակն ընկնում: Հենց դա էլ ստիպում է բազմաթիվ գյուղացիների թողնել իրենց տները և մեկնել արտագնա աշխատանքի: Շատերն էլ մեկնում են, որ կարողանան իրենց օգտագործած ոռոգման ջրի, սերմացուի, վարձակալությամբ վերցրած հողերի դիմաց վճարել:

Հովհաննես Սարգսյան, Արմավիրի մարզ, Գայ գյուղի բնակիչ

Ես հիմնականում զբաղվում եմ բանջարաբուստնային կուլտուրաների մշակմամբ, սակայն այդ անում եմ գոյություն պաշտպանելու համար միայն: Սերմացուն և պարարտանյութերը տարեցտարի թանկանում են, իսկ լուրիկի ու վարունգի գինը մնում է նույնը: Այս տարի թանկացավ նաև ջերմոցները ծածկելու համար նախատեսված պոլիէթիլենը: Տրամաբանորեն մենք պետք է ապրանքը թանկացնենք, բայց Թուրքիայից էժանն է գալիս և մենք ստիպված մեր ապրանքն էժանացնում ենք: Հիմա մի նոր խնդիր էլ է առաջացել. չենք կարողանում աշխատուժ վարձել, հատկապես բերքի եռուն շրջանում: Երիտասարդները չեն ցանկանում արևի տակ երկար աշխատել: Նախկինում 3.000 դրամ օրավարձով էինք բանվոր վերցնում, հիմա 5.000-ով էլ չենք կարողանում գտնել: Լինում է, որ բանջարեղենը օրերով մնում է դաշտում և դառնում վաճառքի համար ոչ պիտանի:

Վահան Գրիգորյան, Կոտայքի մարզ, Ողջաբերդ գյուղի բնակիչ

Գյուղացին պետք է և՛ անասուն պահի, և՛ այգի ունենա, և՛ բուստան մշակի: Միայն այդ դեպքում նա ապահովագրված կլինի վնասներից: Փորձը ցույց է տալիս, որ եթե տարին անբարենպաստ է պտուղների, ապա հաջող է անասնապահության համար: Ու հակառակը՝ երբ ծիրանն ու կեռասը շատ լավ բերք են տալիս, անասուններին մի հիվանդություն կանում է: Բնությունը մի ձեռքով վերցնում է, մյուսով՝ տալիս: Այս տարի, օրինակ, մեր գյուղում գրեթե ծիրան չկար, որովհետև գարնանային անձրևները խանգարեցին փոշոտմանը, սակայն այդ նույն անձրևների արդյունքում խոտը շատ առատ էր, և հետևաբար՝ անասունը լավ կեր ունեցավ առանց սար բարձրանալու: Տարին առանձնահատուկ էր նաև նրանով, որ կեռասի, բալի ու խնձորի մթերումները շատ հաջող եղան, և ոչ մի կիլոգրամ միրգ չմնաց գետնին: Եթե մթերումները ապագայում այս ձևով շարունակվեն, ապա գյուղի վիճակը կլավանա:

Great Food, great times

Come to our Cucina, The Italian kitchen and enjoy the best home style cooked Italian dishes, pastas and pizzas with a glass of wine. Our new menu offers you a wide choice of premium Italian appetizers, and now Cucina, The Italian kitchen is also open for business lunch.

Our private dining room creates the right ambience for family gatherings as well as private dining options to celebrate a successful meeting.

Great food, great wines and renown Marriott hospitality with breathtaking view on Republic Square awaits you in Cucina The Italian kitchen.

For more information visit
www.marriottarmenia.com or call 599-000.

Armenia Marriott Hotel Yerevan,
Amiryan street 1 Yerevan Armenia 0010

Marriott.
ARMENIA YEREVAN

More From Less: Armenian Biodiversity for Food and Nutrition

By Gagik Sardaryan, Director, Center for Agribusiness & Rural Development (CARD)

“In today’s world, the most important business is growing enough food and ensuring that it reaches everyone. To feed our growing population, we need to increase global food production by 70% before 2050. Women make up the majority of the agricultural workforce in many areas of the world. Yet today, for every investment we make in producing food, we fail to get the best results because MANY women lack the access they need to land, seeds, water, credit and markets...”

- Office of Global Food Security
U.S. Department of State

The history of modern agriculture begins after the Second World War. Industrialized countries switched back to a peacetime economy, and developing countries gained independence from their colonial rulers and took more control over their agricultural practices.

Against the backdrop of an expanding population, when international political and trade relations were being redrawn, many countries sought to increase self-sufficiency of food production to avoid the supply problems experienced by some of the richest countries in the world during the war.

Not only have the U.S. and EU overcome food shortage and ensured food security due to the right agricultural policies, strong government support and rich farming practices, but they are also the leading food exporters in the world. The food security goal in Western countries really means that everybody, irrespective of income level, has sufficient access to food for a healthy diet and is not frustrated about where the next meal is coming from.

The same process was expected to take place in Armenia after the food shortage the country faced during the war in

early 1990s. Nevertheless, after almost 20 years of peace and implementation of various agricultural programs, Armenia has only reached 40-50 percent self-sufficiency in terms of many strategic crops. It continues extensive agricultural production practices and relies mainly on food imports.

Having about 2 tons of wheat production per hectare and almost 2000 liters of milk per cow annually, Armenia is almost on the same level as it was 30 years ago and has the same indicators as many countries had before the Second World War. If the situation continues like this, Armenia will not be able to overcome the food shortage in the near future. Today industrialized countries are producing 5 to 8 times more wheat and milk per hectare and per cow as compared to Armenia.

▶▶ If you think in terms of a year, plant a seed, if in terms of ten years, plant trees; if in terms of 100 years, teach the people.
-Confucius ◀◀

For example, Israel was able to increase the milk production per cow up to 10,000 liters within 30 years. According to the data of World Dairy Report 2010, published by International Farm Comparison Network (IFCN), there are about 120,000 cows in Israel producing 1.2 million tons of milk a year. Armenia has almost 3 times more milking cows than Israel, but we produce twice less milk. According to the same source, the average farm (cows/farm) in Armenia has 1.6 cows. Average dairy farm in Israel has about 125 cows and all the 120,000 cows of the country have access to machine milking.

Dairy farming has always been a hard work. In peasant Armenia, milking the cows, goats or sheep is traditionally done by women. More than 100,000 women are involved in milking cows, goats or sheep, and less than 1 percent uses milking machines. Farmers with small herds usually choose hand milking method because of the lack of minimal capital investment and as a result of underestimating hygiene rules and product safety. Introduction of machine milking instead of hand milking can improve the sanitary quality of milk and raise the work efficiency on small family farms, as well as increase the average milk yield per milking and shorten milking time.

Agriculture development in Israel is quite unique. Having less agricultural lands and irrigation water as compared to Armenia, Israel is almost fully self-sufficient, producing about 90 percent of the main food crops and feeding more than 8 million people.

Unlike most countries, where agricultural practices have been almost fully separated from the ideology, the agriculture in the early days of the State of Israel was generated by the very ideology and became a real witness of Zionism embodiment being closely connected with the resettlement issue.

Israel had three big goals for agriculture development in the past 60 years and has successfully accomplished all three of them. The first goal was the settlement of migrants in remote, border areas. The second goal was increasing the self-sufficiency level. The third goal was developing export oriented

agriculture which has also become reality in a very short period of time. Israel is exporting \$1.5 billion food and agricultural input supplies to EU, CIS countries, the U.S., Turkey, etc.

After massive and unjustified privatization Armenia has not developed clear vision and goal on how the private agriculture shall look in Armenia and what we want to do with it. Should the government support it or not? Should we grow everything or limit ourselves to the products which can give us comparative advantage in the world market? The same people, who were advocating for agricultural segmentation through distribution of assets to all rural households in early 1990s, today are talking about collective production, cooperative development and uniting small plots for efficiency.

Nevertheless, the production efficiency is not always connected to the size of the farms and the collective form of production. It very much depends on the level of usage of new technologies, national traditions of farming, climate, biodiversity, etc. For example, as opposed to economies of scale in terms of operating large farms in many countries, Austria and many other developed nations continue supporting small farm operations, thus, ensuring rural employment and development and preserving national and rural traditions and diversity. Austria still has about 180,000 farms, and 65 percent of the farms have 3-5 cows with an average annual production of 6,300 liters of milk per cow with higher content of protein and fat.

According to the Swiss constitution, agriculture is required to play an active role in attracting settlement in remote and economically disadvantaged areas (1).

Why are countries like Austria, Switzerland and some other EU countries, which are located in the middle of Europe, so much concerned about promoting rural development, supporting remote villages and keeping agriculture production up? The EU budget for agricultural development and subsidization constituted around 50 billion Euros annually for quite a long time.

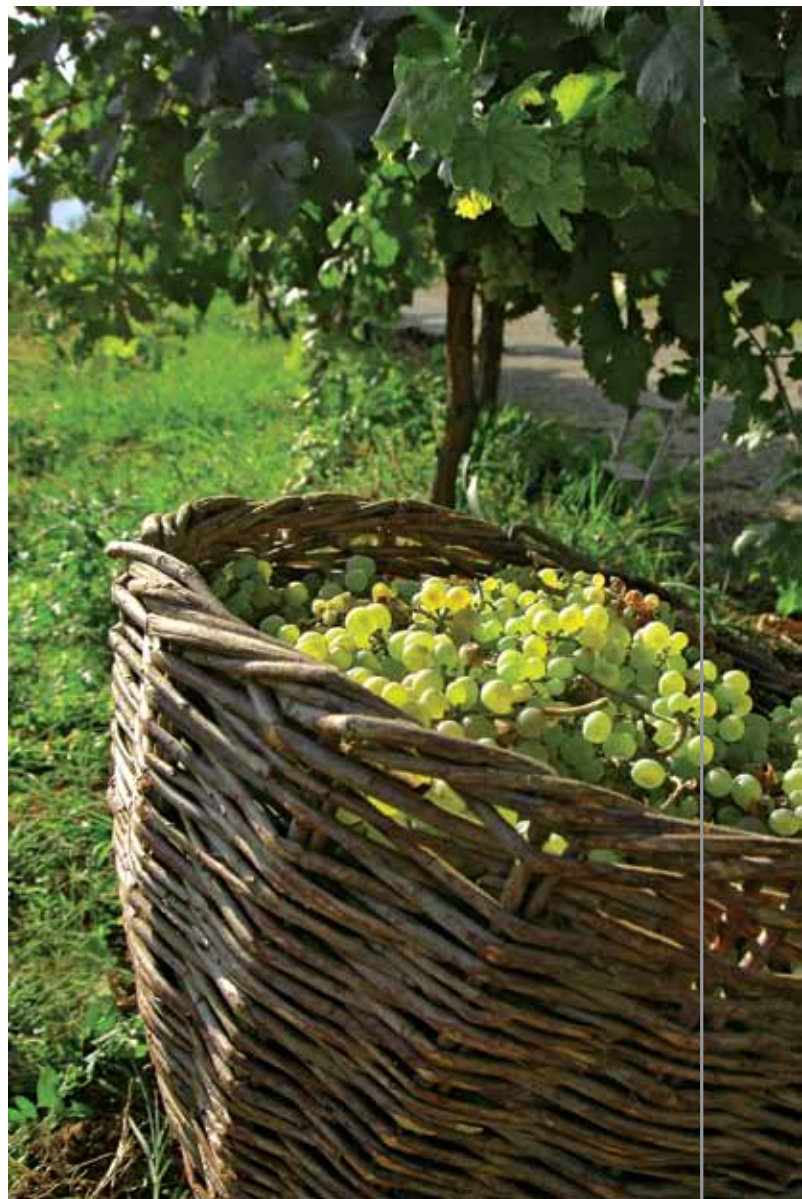
Many countries reached the level of sufficiency during “green revolution”. This describes the time when developing countries achieved stunning increase in agricultural production principally by using new varieties of crops, such as wheat, rice and maize, and increasing the use of pesticides and fertilizers combined with mechanization.

The term “green revolution” was first used in 1968 by former USAID director William Gaud, “...developments in the field of agriculture contain the makings of a new revolution... I call it the green revolution.”

But it was American Norman Borlaug who played a pivotal role in developing semi-dwarf, high-yield, disease-resistant varieties of wheat in Mexico, where he established the International Maize and Wheat Improvement Center (CIMMYT) in 1964.

For the last 1000 years, the focus has been on increasing the productivity of each farmer through building better implements, using horses, and the invention of John Deere’s reapers and tractors. But the real gains came with improvement of productivity of the land itself.

The U.S. data analysis of 1948-2004 shows a decrease in some inputs and a significant increase in others, moving from extensive to more intensive farming by reaching 168 percent increase in output. For example, during the mentioned period the labor use in agriculture has decreased by 76 percent and land use by 27 percent. At the same time, the energy use

increased by 6 percent, and chemicals use by around 368 percent.

Across America’s Midwest, farmers are increasingly relying on precision technology, which is called to minimize waste and produce as many crops as possible by ensuring that fields receive the right amount of seeds and fertilizers. Now farmers can keep track of fertilizer utilization volumes and reveal equipment problems by using their smartphones. As recently reported by Wall Street Journal, most of the planting activities are already guided by global-positioning-system, or GPS technology, thanks to which the farmer can manage the whole process straight from his car (2).

In Armenia, grain occupies the biggest amount of agricultural lands. Armenia, on average, cultivates 150-200,000 hectares of grain every year or about 60 percent of all cultivated areas. In terms of production, Armenia produces about 310-400,000 tons of grain, thus, reaching 35-40 percent level of self sufficiency.

Importing high quality seeds is not enough. It is just a small step to increase the wheat yield per hectare. New drought resistant seeds along with modern machinery, new irrigation methods, pest control and fertilization system, right crop rotation and post harvest handling are all important factors of

increasing yield per hectare.

This is a big challenge, which is going to require more than science. It is a communication and a transfer process, helping to put into the farmers' hands the knowledge of improved practices.

Perhaps the most striking trend is the move from "food security" towards "food self-sufficiency," which should be the goal of the national agricultural policy. First, it supposes that everyone has enough to eat; and second, it means growing it yourself.

In 1974 Henry Kissinger, at the time America's secretary of state, declared during the First World Food Conference in Rome that no child would go to bed hungry within the following ten years. 35 years later, right before the week of another United Nations food summit in Rome, there were 1 billion people who went to bed hungry. There are more people who die each year from hunger and malnutrition than from AIDS, tuberculosis and malaria taken together (3).

It looks like agriculture and food security have become the core of the international agenda again. In 2009, the World Bank increased its spending on agriculture by 50 percent by making it \$6 billion. The Islamic Development Bank is forming a department of agriculture for the first time.

In 2010, the U.S. president Barack Obama demanded the Congress to increase America's aid for agricultural development.

During the July meeting in L'Aquila, the large and economically strong Group of Eight (G8) countries promised to increase the spending on agricultural development by \$20 billion over the next three years.

"The world's attention is back on your cause," claimed Bill Gates addressing the agricultural scientists recently gathered to honor the late Norman Borlaug, the father of the "green revolution".

Most governments restart investing into agriculture after 30 years of neglect. Both public and private sectors do more than ever to help the farmers.

In 2011, the president of Armenia Serge Sargsyan announced agriculture as a high priority sector, which will continue being one of the core development directions in the years to come.

Between now and 2050, the world's population will rise by third and reach 9 billion, whereas the demand for agricultural goods will rise 40 percent by 2030 and 70 percent by 2050 and the demand for meat will double.

However, while the demand for food is rising, the amount of land suitable for food production is likely to decrease, mainly due to such factors as urbanization, raising demand for bio-fuel and climate change.

Increasing productivity is not enough. Almost half of the produced food is lost at different stages of food value chain. Food losses in industrialized countries are as high as in developing countries. Nevertheless, in developing countries more than 40 percent of the food losses occur at post harvest and processing levels, while in industrialized countries, more than 40 percent of the food losses occur at retail and consumer levels (FAO). The food waste at consumer level in industrialized countries (222 million tons) is almost as high as the total net food production in sub Saharan Africa (230 million tons) (2).

The food system encounters global crisis. Prices have skyrocketed and are now higher in real terms than any time since

1984 (4). The food crisis and the price increase of 2008 highlighted the stark realities confronting the global food production system. Some of the causes are the rising energy prices, demand for bio-fuels, climate change, market speculation, as well as the changes in dietary patterns in such countries as China and India due to middle class income increase, with hundreds of millions of new consumers who are ready to buy more meat, milk, cheese and other high protein products.

All these factors coupled with under-investment in the agricultural sector in many countries during the last two decades resulted in the price increase and food crisis of 2008. The impact of the food crisis on the world's most vulnerable and poorest people was worsened a few months later with the eruption of the North American financial crisis. Some 100 million people were plunged into food deprivation and poverty.

An economic theory introduced in 1857 by a German statistician Ernst Engel presented wealth effect and the shift in consumption patterns "the income increase affects consumption quality and quantity." According to Bennett's Law (1936), "wealth manifestation and shift from starch to protein will continue regulating food prices and demand."

Armenia depends on global food supply chains and is vulnerable to the political situation in the region and to outbreaks of animal or plant diseases in neighboring countries. We have to be concerned about our vulnerabilities in the global food supply chain. Any global changes in demand and supply will affect the supply curve and the price index in Armenia.

Armenia should find its unique way and place in the world market, by offering high demand products for the season and off season supply and by diversifying its supply markets, which might include apricot and other fresh fruits, greenhouse vegetables, some processed fruits, wine and brandy. Maybe the focus should be made on exporting limited variety of products conforming with international standards and requirements in order to ensure a sustainable supply process?

It is now the time to reinvest in agriculture, food production and nutrition. Research and development, technology transfer, education, and knowledge dissemination are all crucial to alleviating the poverty and hunger experienced by many people in the last two decades.

We have a choice. We can either start changing things now

in the process of creating vision and strategies or it would be hard to overcome barriers in short period of time. Also, the vision and the strategies should not depend on ongoing fluctuations in agricultural management process.

Cultivating more land will require more resources, and we will continue facing old inefficiency problems. Thus, it cannot be considered the right solution, which is to increase the productivity on one hectare of land or per one head of livestock. This is the way to produce more from the less. Growth of Armenia should start from rural communities. In the villages people still remember what motherland is. They still keep and carry on national traditions, values, they respect adults.... They are not aware about profit yet. In cities, the motherland is where profit is.

to overcome some of the great inequalities in food production and develop the disadvantaged and remote areas or continue hoping that the world will feed us by trying to exclude the hunger factor in rural migration. The young generation with Western education and experience should be more involved

References

1. *Methods to Monitor and Evaluate the Impact of Agricultural Policies on Rural Development*. 2009
2. *Duxton's Agri Bits and Pieces; Vol. 66*
3. *Global Food Security, Sustainable Healthy Food for All*. <http://www.foodsecurity.ac.uk>
4. *The Economist; February 26th – March 4th 2011*.

Ավելի քիչ ստանալ ավելի շատ. Հայաստանի պարենի եւ սննդի կենսաբազմազանությունը

Յեղիմյան՝ Գագիկ Սարգսյան, Ագրոբիզնեսի և Գյուղի Ջարգացման Կենտրոն, տնօրեն

ժամանակակից աշխարհում կարևորագույն հիմնախնդիր է հանդիսանում բավարար քանակի պարենի արտադրությունն ու բոլորին սննդամթերքով ապահովելը: Մեր երկրագնդի օրեցօր աճող բնակչությանը կերակրելու համար անհրաժեշտ է մինչ 2050 թվականը ավելացնել պարենի գլոբալ արտադրությունը 70 տոկոսով: Աշխարհի շատ մասերում կանայք գյուղատնտեսական աշխատուժի մեծամասնությունն են կազմում: Սակայն այսօր մեզ չի հաջողվում հասնել լավագույն արդյունքների պարենային արտադրության մեջ կատարվող ներդրումներում, քանի որ շատ կանայք զրկված են հողից, սերմացուներից, ջրից, վարկերից և ձեռնարկատիրությամբ զբաղվելու հնարավորությունից...

- Գլոբալ պարենային անվտանգության գրասենյակ, ԱՄՆ-ի պետքեպարտամենտ

ժամանակակից գյուղատնտեսության պատմությունը սկիզբ է առել երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: Ջարգացած արդյունաբերական երկրները վերադարձան հետպատերազմյան տնտեսական կյանքին, իսկ զարգացող երկրները, ձեռք բերելով անկախություն, սկսեցին սեփական ուժերով զարգացնել գյուղատնտեսությունը:

Միջազգային քաղաքական և առևտրային հարաբերությունների վերաձևավորման և բնակչության շարունակական աճի պայմաններում շատ երկրներ ձգտում էին սեփական ուժերով բավարարել իրենց տնտեսական պահանջները՝ խուսափելով պատերազմյան տարիներին մի շարք հարուստ երկրներում առաջացած պարենային պակասուրդի խնդրից: Գյուղատնտեսական ճիշտ քաղաքականության, հզոր պետական աջակցության և գյուղատնտեսական զարգացած ավանդույթների շնորհիվ ԱՄՆ և ԵՄ երկրները ոչ միայն հաղթահարեցին պարենային պակասուրդի խնդիրը՝ ապահովելով սեփական պարենային անվտանգություն, այլ նաև առաջատար դեր ստանձնեցին սննդամթերքի արտահանման գործում: Արևմտյան երկրներում պարենային անվտանգության ապահովման նպատակը բոլոր մարդկանց պարենային կարիքների բավարարումն է, որպեսզի յուրաքանչյուր մարդ՝ անկախ եկամտի մակարդակից, կարողանա առողջ սնվել՝ չնտահոգվելով այն մասին, թե երբ է հաջորդ անգամ ճաշելու:

Սպասվում էր, որ 1990-ականների առաջին կեսին ծավալված պատերազմի արդյունքում առաջացած պարենային ճգնաժամից հետո նույն գործընթացը տեղի է ունենալու նաև Հայաստանում: Սակայն վերջին 20 տարիների ընթացքում խաղաղ պայմաններում ապրելուց և բազմաթիվ գյուղատնտեսական բարեփոխումներ իրականացնելուց հետո ռազմավարական նշանակություն ունեցող գյուղատնտեսական ապրանքների արտադրությունը բավարարում է երկրի պահանջումների ընդամենը 40 տոկոսը: Երկրում շարունակվում է գյուղատնտեսական

արտադրության էքստենսիվ գործընթացը և կախվածությունը պարենային հումքի ներկրումից:

Մեկ հեկտար հողատարածքից տարեկան շուրջ 2 տոննա հացահատիկի արտադրությունը և մեկ կովի 2.000 լիտր կաթնատվությունը գրեթե չի տարբերվում 30 տարի առաջ Հայաստանում և մինչ երկրորդ համաշխարհային պատերազմը շատ երկրներում արձանագրված ցուցանիշներից, որոնց պահպանման դեպքում մոտակա տարիներին Հայաստանում հնարավոր չի լինի հաղթահարել պարենային պակասուրդը: Ներկայումս, ի տարբերություն Հայաստանի՝ զարգացած երկրներում 5-8 անգամ ավելի շատ հացահատիկ է աճեցվում մեկ հեկտարից և 5-8 անգամ ավելի շատ կաթ է ստացվում մեկ կովից:

▶▶ Եթե մտածում եք մեկ տարվա համար, սերմ ցանեք, եթե տաս տարվա համար՝ ծառեր տնկեք, եթե հարյուր տարվա համար՝ մարդկանց կրթեք: -Կոնֆուցիոս ◀◀

Իսրայելում 30 տարիների ընթացքում հաջողվեց կովերի տարեկան կաթնատվությունը հասցնել 10.000 լիտրի: Գյուղատնտեսական ֆերմաների համեմատության միջազգային ցանցի (IFCN) կողմից 2010 թվականին հրապարակված կաթնամթերքի մասին համաշխարհային հաշվետվության համաձայն Իսրայելում առկա 120.000 կովերի կաթի տարեկան արտադրությունը կազմում է 1,2 միլիոն տոննա: Հայաստանում կաթնատու կովերի քանակը գրեթե երեք անգամ ավելի շատ է քան Իսրայելում, սակայն կաթի տարեկան արտադրությունը երկու անգամ ավելի քիչ է: Նույն աղբյուրի տվյալներով Հայաստանում մեկ գյուղատնտեսական ֆերմային միջինում բաժին է ընկնում 1,6 կով: Իսրայելում կաթ արտադրող միջին ֆերման ունի 125 կով, և երկրում առկա բոլոր 120.000 կովերի կիթն իրականացվում է մեքենայական եղանակով:

Կաթնամթերքի արտադրությունը միշտ ծանր աշխատանք է հանդիսացել: Հայաստանի գյուղերում կովերի (ինչպես նաև այծերի ու ոչխարների) կիթը ավանդաբար կանացի գործ է եղել: Կովերի, այծերի և ոչխարների կիթով է զբաղվում ավելի քան 100.000 կին, որոնց 1 տոկոսից քիչն է օգտագործում կթման մեքենաներ: Միջոցների սակավության պատճառով փոքրաթիվ անասնազուխ ունեցող գյուղացիական տնտեսությունները սովորաբար նախընտրում են կիթն իրականացնել ձեռքով՝ անտեսելով սանիտարական նորմերը և անվտանգության կանոնները: Ձեռքով կթելու փոխարեն մեքենայական կիթն անցնելը կարող է բարելավել կաթի որակն ու արտադրանքի անվտանգությունը, բարձրացնել փոքր ընտանեկան տնտեսությունների աշխատանքի արդյունավետությունը, ավելացնել մեկ կովի միջին տարեկան կաթնատվությունը և կրճատել կիթի վրա ծախսվող ժամանակը:

Գյուղատնտեսության համար պիտանի հողատարածքների և ոռոգման ջրի քանակի առումով Հայաստանին զիջող Իսրայելն ընտրել է գյուղատնտեսական զարգացման ուղույն ճանապարհ, որը թույլ է տալիս գրեթե

IT Solutions

for Your Business

www.unicomp.am

37 Charentsi St, Yerevan, 0025, Armenia, Tel.: +374 10 581111, Fax: +374 10 581101

ամբողջությամբ բավարարել սեփական պարենային պահանջները. ընդ որում՝ երկրում արտադրվում է հիմնական գյուղատնտեսական մթերքի մոտ 90 տոկոսը, և այն բավարարում է ավելի քան 8 միլիոնանոց բնակչության պարենային կարիքները:

Ի տարբերություն մի շարք այլ երկրների, որտեղ գյուղատնտեսությունը գրեթե ամբողջությամբ առանձնացված է գաղափարախոսությունից, Իսրայելի պետության կայացման սկզբնական շրջանում գյուղատնտեսությունը վերելք ապրեց գաղափարախոսության շնորհիվ՝ դառնալով երկրի վերաբնակեցման գործընթացում սիոնիզմի մարմնավորման վկան ինչպես ամենօրյա կյանքում, այնպես էլ՝ գյուղատնտեսական զարգացման գործընթացում:

Վերջին 60 տարիների ընթացքում Իսրայելի գյուղատնտեսական զարգացումը հետապնդել է 3 հիմնական նպատակ, որոնք բոլորն էլ հաջողությամբ իրականացվել են: Առաջին նպատակն էր կազմակերպել երկրի հեռավոր և սահմանային տարածքների վերաբնակեցման գործընթացը, երկրորդը՝ ինքնաբավության մակարդակի աճը, երրորդը՝ արտահանմանը միտված գյուղատնտեսության զարգացումը, որը նույնպես իրականություն դարձավ շատ կարճ ժամանակահատվածում: Ներկայումս Իսրայելը արտահանում է 1,5 միլիարդ ԱՄՆ դոլար արժողություն ունեցող սննդամթերք և գյուղատնտեսական հումք ԵՄ-ի և ԱՊՀ-ի երկրներ, ԱՄՆ, Թուրքիա և այլուր:

Ձանգվածային և լուրջ հիմնավորումներ չունեցող սեփականաշնորհման գործընթացի արդյունքում չձևավորվեց որևէ հստակ տեսլական այն մասին, թե ինչպես պետք է զարգացնել մասնավոր գյուղատնտեսությունը Հայաստանում, և ինչ նպատակների այն պետք է ծառայի: Արդյո՞ք պետությունը պետք է օժանդակի այս գործընթացին: Արդյո՞ք պետք է աճեցնել ամեն ինչ, թե անհրաժեշտ է կենտրոնանալ շուկայում համեմատական առավելություն ունեցող արտադրանքի վրա: Այն մարդիկ, ովքեր նախորդ դարի 90-ական թվականների սկզբում կողմ էին գյուղացիական տնտեսությունների ակտիվների վերաբաշխման միջոցով գյուղատնտեսության մասնատմանը, ներկայումս կողմ են կոլեկտիվ արտադրության, կոոպերատիվների ստեղծման և արդյունավետ արտադրության նպատակով փոքր հողատարածքների միավորման գաղափարներին: Սակայն արդյունավետ արտադրությունը ոչ միշտ է ենթադրում խոշոր ֆերմաների և կոլեկտիվ տնտեսության առկայություն: Այն մեծապես կախված է գյուղատնտեսության ոլորտում նոր տեխնոլոգիաների կիրառման աստիճանից, ազգային ավանդույթներից, երկրի բնակլիմայական պայմաններից, կենսաբազմազանությունից և այլ գործոններից: Օրինակ՝ ի տարբերություն շատ երկրներում ընդունված խոշոր ֆերմաների շնորհիվ առավելագույն հասույթ ստանալու մոտեցմանը՝ Ավստրիայում և մի շարք այլ զարգացած երկրներում կառավարությունը շարունակում է օժանդակել փոքր ֆերմերներին՝ ապահովելով գյուղական բնակչության զբաղվածությունը, ազգային և գյուղական ավանդույթների պահպանումը, զարգացումը և բազմազանությունը: Ավստրիայում մինչ այժմ գործում են շուրջ 180.000 ֆերմաներ, որոնց 65 տոկոսը ունի 3-5 կով, իսկ միջին տարեկան կաթնատվությունը կազմում է 6.300 լիտր, ընդ որում՝ կաթի սպիտակուցի պարունակության և յուղայնության ցուցանիշները ավելի բարձր են:

Շվեդիայի սահմանադրությամբ ամրագրված է, որ գյուղատնտեսությունն ակտիվ դեր պետք է ստանձնի հեռավոր և տնտեսապես թերզարգացած տարածքների բնակեցման հարցում (1):

Ինչու՞ են Եվրոպայի կենտրոնում գտնվող Ավստրիայում, Շվեյցարիայում և ԵՄ-ի մի շարք այլ երկրներում այդքան

մտահոգված գյուղատնտեսական զարգացմանն օժանդակելու, հեռավոր գյուղերին օգնություն տրամադրելու և գյուղատնտեսության շարունակական աճն ապահովելու խնդիրներով: Երկար տարիներ գյուղատնտեսական զարգացման և սուբսիդավորման գծով ԵՄ-ի տարեկան բյուջեն կազմում էր մոտ 50 միլիարդ Եվրո:

«Կանաչ հեղափոխության» տարիներին շատ երկրների հաջողվեց հասնել սեփական պահանջների բավարարման անհրաժեշտ մակարդակին: Դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ զարգացող երկրները կարողացան գյուղատնտեսական արտադրության հարցում կտրուկ առաջընթաց արձանագրել՝ զարգացնելով ավանդական հացահատիկային կուլտուրաների՝ ցորենի, բրնձի և եգիպտացորենի նոր տեսակները և մեխանիզացիայի գործընթացին զուգահեռ ավելացնել թունաքիմիկատների կիրառումը:

«Կանաչ հեղափոխություն» հասկացությունն առաջին անգամ կիրառվել է 1968 թվականին ԱՄՆ Ջարգացման գործակալության նախկին տնօրեն Ուիլյամ Գոդի կողմից. «...գյուղատնտեսության ոլորտում զարգացումները նոր հեղափոխության միտում են արտացոլում... Ես այն անվանում եմ կանաչ հեղափոխություն»:

Սակայն այդ գործընթացում առանցքային էր ամերիկացի Նորման Բորլոգի դերը, ով 1964 թվականին Մեքսիկայում հիմնադրեց եգիպտացորենի և հացահատիկի բարելավման կենտրոնը (CIMMYT), որտեղ և մշակեց բարձր արտադրողականություն և դիմացկունություն ունեցող կիսազաճած հացահատիկի նոր տեսակները:

Վերջին հազարամյակում գյուղատնտեսության զարգացման հարցին հիմնական մոտեցումը եղել է յուրաքանչյուր գյուղացիական տնտեսության արդյունավետության բարձրացումը, որին նպաստել են գյուղատնտեսական գործիքների կատարելագործումը, գյուղատնտեսությունում ձիերի կիրառումը և Ջոն Դիրի կողմից հնձամեքենայի և տրակտորի ստեղծումը: Սակայն իրական օգուտներն ի հայտ եկան հողի արտադրողականության բարելավման արդյունքում:

1948-2004 թվականների ԱՄՆ-ի տվյալների վերլուծությունը վկայում է էքստենսիվ գյուղատնտեսությունից դեպի ինտենսիվ անցում կատարելու մասին, ինչը հնարավոր դարձավ որոշ գյուղատնտեսական ռեսուրսների կրճատման և այլ ռեսուրսների ավելացման շնորհիվ: Դրա արդյունքում գրանցվեց գյուղատնտեսական արտադրության 168

տոկոս աճ: Նշված շրջանում գյուղատնտեսությունում ներգրավված աշխատուժը կրճատվեց 76 տոկոսով, իսկ մշակվող հողատարածքները՝ 26 տոկոսով, սակայն միևնույն ժամանակ էլեկտրաէներգիայի սպառումն աճեց 6 տոկոսով, իսկ քիմիկատների օգտագործումը՝ շուրջ 368 տոկոսով:

Ամերիկայի Միջին Արևմուտքի ողջ տարածքում ֆերմերները մեծ ուշադրություն են դարձնում ճշգրիտ տեխնոլոգիաների կիրառմանը, քանզի վերջիններս հնարավորություն են ընձեռում դաշտերում ավելորդ քանակի սերմերի և քիմիկատների բացառման շնորհիվ նվազեցնել կորուստը և առավելագույն քանակի բերք աճեցնել: Ֆերմերները ներկայումս հնարավորություն ունեն սմարթֆոնների միջոցով վերահսկել թունաքիմիկատների կիրառումը և բացահայտել գյուղատնտեսական մեքենաների անսարքությունները: «Wall Street Journal»-ի համաձայն՝ այսօր ցանքի աշխատանքները հիմնականում վերահսկվում են գլոբալ դիրքակայման GPS համակարգի միջոցով, որի շնորհիվ ֆերմերը կարող է կառավարել ողջ գործընթացը մեքենայի խցիկից (2):

Հայաստանում գյուղական հողատարածքների հիմնական մասը հատկացվում է հացահատիկին: Տարեկան մշակվում է 150-200.000 հեկտար հացահատիկի դաշտ, որը կազմում է գյուղատնտեսության համար պիտանի վարելահողի 60 տոկոսը: Տարեկան արտադրվում է 310-400.000 տոննա հացահատիկ, որը թույլ է տալիս բավարարել պահանջարկի 35-40 տոկոսը:

Բարձր որակի սերմերի ներկրումը բավարար չէ. դա ընդամենը փոքր քայլ է մեկ հեկտարից ստացվող ցորենի արտադրությունն ավելացնելու ուղղությամբ, մինչդեռ արտադրողականության աճն ապահովող կարևորագույն գործոններն են երաշտի պայմաններին դիմադրող նոր սերմատեսակների և ժամանակակից գյուղատնտեսական մեքենաների կիրառումը, ոռոգման արդի մեթոդների և պարարտացման համակարգի ներդրումը, վնասատուների դեմ պայքարը, գյուղատնտեսական կուլտուրաների ճիշտ ռոտացիան և հետբերքահավաքային մշակումը:

Այս լուրջ մարտահրավերը ոչ միայն գիտական նոր մշակումներ է պահանջում, այլ նաև ենթադրում է գյուղական շրջաններում արդի մոտեցումների վերաբերյալ կայնաժամակալ իրազեկման և փորձի փոխանակման աշխատանքների իրականացում:

Հավանաբար մեր օրերի կարևորագույն միտումներից

մեկը «պարենային անվտանգությունից» դեպի «պարենային ինքնաբավարարման» անցումն է, որը պետք է հանդիսանա գյուղատնտեսության ոլորտի պետական քաղաքականության անկյունաքարը: Այն ենթադրում է պարենի ինքնաբավ արտադրություն, ինչպես նաև այն, որ բոլոր մարդիկ ապահովված կլինեն բավարար քանակի սննդով:

1974 թվականին Հռոմում կայացած առաջին պարենային համաժողովում ԱՄՆ պետդեպարտամենտի նախկին քարտուղար Յենի Քիսինջերը հայտարարեց, որ հաջորդ տաս տարիների ընթացքում աշխարհում ոչ մի երեխա քաղցած չի քնելու, սակայն 35 տարի անց պարենային հարցերով ՄԱԿ-ի հերթական հանձնաժողովի նախաշեմին աշխարհում 1 միլիարդ մարդ սովի էր մատնված: Տարեկան սովից և թերսնուցումից ավելի շատ մարդ է մահանում քան ՁԻԱԿ-ից, պալարախտից և մալարիայից միասին վերցրած (3):

Ամենայն հավանականությամբ գյուղատնտեսությունը և պարենային անվտանգությունը կրկին հայտնվել են միջազգային օրակարգի կիզակետում: 2009 թվականին Համաշխարհային բանկը 50 տոկոսով ավելացրել է գյուղատնտեսության ոլորտի ֆինանսավորումը՝ այն հասցնելով 6 միլիարդ ԱՄՆ դոլարի: Իսլամական զարգացման բանկն իր պատմության մեջ առաջին անգամ գյուղատնտեսական վարչություն է կազմավորում:

ԱՄՆ նախագահ Բարաք Օբաման Կոնգրեսից պահանջել է 2010 թվականին ավելացնել գյուղատնտեսական զարգացմանն ուղղված օգնությունը:

Լաքսիլա քաղաքում կայացած հզոր տնտեսություն ունեցող խոշոր երկրների ութնյակի (G8) հանդիպման ժամանակ վերջիններս պարտավորություն ստանձնեցին հաջորդ երեք տարիների ընթացքում գյուղատնտեսական զարգացման գծով ծախսերն ավելացնել 20 միլիարդ ԱՄՆ դոլարով:

«Աշխարհը կրկին անդրադարձել է ձեր խնդրին». այսպիսի հայտարարությամբ հանդես եկավ Բիլ Գեյթսը «կանաչ հեղափոխության» հայր Նորման Բորլազի հիշատակին նվիրված գյուղատնտեսական ոլորտի գիտնականների հանդիպման ժամանակ:

30 տարիների ընթացքում գյուղատնտեսության ոլորտն անտեսելուց հետո շատ երկրների կառավարություններ վերսկսեցին գյուղատնտեսության մեջ ներդրումներ կատարելու գործընթացը: Այդ երկրների ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր հատվածների ներկայացուցիչներն ավելի շատ քայլեր են ձեռնարկում ֆերմերներին օժանդակելու նպատակով:

Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Սերժ Սարգսյանը գյուղատնտեսությունը հայտարարել է 2011 թվականի գերակա ոլորտ, որը շարունակելու է կարևորվել մոտակա տարիների ընթացքում: Մինչև 2050 թվականը ընկած ժամանակահատվածում երկրագնդի բնակչությունն աճելու է մեկ երրորդով՝ հասնելով 9 միլիարդի, մինչդեռ պարենային ապրանքների պահանջարկը 2030 թվականին աճելու է 40 տոկոսով, 2050 թվականին՝ 70 տոկոսով, իսկ մասնաբերքի պահանջարկը կրկնապատկվելու է:

Չնայած սննդամթերքի նկատմամբ պահանջարկն աճում է, այն արտադրելու համար պիտանի հողատարածքները հավանաբար կկրճատվեն, ինչը հիմնականում պայմանավորված կլինի այնպիսի գործոններով ինչպիսիք են ուրբանիզացիան, բիովառելիքի նկատմամբ աճող պահանջարկը և տեղի ունեցող կլիմայական փոփոխությունները:

Արտադրողականության բարձրացումը բավարար չէ: Արտադրվող սննդամթերքի գրեթե կեսը մենք կորցնում ենք արտադրական և սպառման շղթայի տարբեր օղակներում: Ջարգացած արդյունաբերական երկրներում սննդամթերքի կորուստի մակարդակը չի տարբերվում աղքատ երկրների մակարդակից: Այնուամենայնիվ, զարգացող երկրներում կորստի ավելի քան 40 տոկոսը առաջանում է վատ բերքի և անբավարար մշակման արդյունքում, մինչդեռ զարգացած երկրներում այն առաջանում է մանրածախ առևտրի և սպառման փուլերում (ըստ Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպության տվյալների): Ջարգացած երկրներում սպառման փուլում առաջացող սննդամթերքի կորուստը (222 միլիոն տոննա) գրեթե հավասար է աֆրիկյան մայրցամաքի Սահարայի ենթաշրջանի երկրներում պարենի զուտ արտադրությանը (230 միլիոն տոննա) (2):

Պարենի համակարգն ամբողջ աշխարհում թևակոխել է ճգնաժամային իրավիճակ: Տեղի է ունեցել գների սրընթաց աճ, որի արդյունքում արձանագրվել են 1984 թվականից ի վեր ամենաբարձր գները (4): 2008 թվականի պարենային ճգնաժամը և գնաճը կրկին խաթարել են գլոբալ պարենի արտադրության իրավիճակը: Դրա պատճառներն են էներգետիկ ռեսուրսների բարձր գները, բիովառելիքի պահանջարկի աճը, կլիմայական փոփոխությունները, շուկայական շահարկումները, ինչպես նաև միջին դասին պատկանող բնակչության եկամուտների աճի հետևանքով սնման նախընտրությունների փոփոխությունը Չինաստանում և Հնդկաստանում, որտեղ միլիոնավոր նոր սպառողներ պատրաստ են գնել ավելի մեծ քանակությամբ մսամթերք, կաթ, պանիր և սպիտակուցի բարձր պարունակություն ունեցող այլ մթերքներ:

Նշված գործոնները, ինչպես նաև վերջին երկու տասնամյակների ընթացքում գյուղատնտեսության ոլորտում ներդրումների կրճատումները, հանդիսացան 2008 թվականին արձանագրված գնաճի և պարենային ճգնաժամի հիմնապատճառները: Պարենային ճգնաժամի արդյունքում տուժած բնակչության առավել անապահով խավերը դարձան էլ ավելի խոցելի, երբ Հյուսիսային Ամերիկայում սկսվեց ֆինանսական ճգնաժամը: Շուրջ 100 միլիոն մարդ հայտնվեց ծայրահեղ աղքատության մեջ: 1857 թվականին գերմանացի վիճակագրագետ և գիտնական Էրնստ Էնգելի կողմից մշակված տնտեսագիտական տեսության համաձայն՝ բարեկեցության դրսևորումները և դրանից բխող սպառման նախընտրությունների փոփոխությունը ներկայացվում են հետևյալ ձևաչափով. «Եկամտի աճին զուգահեռ փոխվում է սպառման քանակը և որակը»: Բեննեթի օրենքի համաձայն (1936թ.) «բարեկեցության դրսևորումները և սնման պրոցեսում օսլայից դեպի սպիտակուց անցնելը շարունակելու են կարգավորել պարենի գներն ու պահանջարկը»:

Հայաստանը կախվածության մեջ է գտնվում պարենի մատակարարման գլոբալ ցանցից և անպաշտպան է տարածաշրջանի անկայուն քաղաքական իրավիճակի

կամ հարևան երկրներում կենդանիների և բույսերի հիվանդությունների բռնկումների առջև: Մեզ պետք է մտահոգի պարենային մատակարարման գլոբալ ցանցում մեր խոցելիության փաստը: Համաշխարհային շուկայում պահանջարկի և առաջարկի ցանկացած տատանում կազդի Հայաստանի մատակարարման կորի և զգների ինդեքսի վրա:

Հայաստանը պետք է գտնի իր ուրույն դիրքն ու ուղին համաշխարհային շուկայում՝ վաճառքի համար առաջարկելով սեզոնային և ոչ սեզոնային բարձր պահանջարկ ունեցող ապրանքներ՝ բազմազանեցնելով մատակարարման շուկաները: Դա կարող է լինել ծիրանը, ջերմոցային բանջարեղենը, մրգաչիրը, գինին և կոնյակը: Կարելի է նաև շեշտը դնել միջազգային չափանիշներին և պահանջներին համապատասխանող սահմանափակ տեսականու արտահանման վրա՝ ապահովելով կայուն մատակարարում:

Գյուղատնտեսության, պարենի և սննդամթերքի արտադրության ոլորտներում նոր ներդրումների իրականացման պահը եկել է: Վերջին երկու տասնամյակներում չթավորության և սովի մեջ հայտնված բազմաթիվ մարդկանց իրավիճակը մեղմելու համար օրիսասական է գիտական հետազոտությունների, նոր տեխնոլոգիաների յուրացման, կրթության և գիտելիքի տարածման մշանակությունը:

Մենք ունենք ընտրության տարբերակներ. անհապաղ փոփոխություններ նախաձեռնել՝ պարենի արտադրության հարցում վիթխարի անհամաչափությունները վերացնելու և անբարենպաստ վիճակում հայտնված հեռավոր շրջանները զարգացնելու նպատակով, կամ պարենամթերքի մատակարարման հարցում շարունակել ապավինել արտաքին աշխարհին՝ ձգտելով բացառել սովի գործոնը գյուղական բնակչության արտագաղթի հարցում: Արևմտյան երկրների համալսարաններում բարձրագույն կրթություն ստացած և գործնական փորձ ձեռք բերած երիտասարդ սերունդը պետք է ավելի ակտիվ ներգրավվի տեսլականի և ռազմավարությունների մշակման գործընթացներում, այլապես դժվար կլինի կարճ ժամանակահատվածում հաղթահարել առկա հիմնախնդիրները: Կարևոր է նշել, որ գյուղատնտեսության կառավարման ոլորտում տեղի ունեցող շարունակական տատանումները չպետք է ազդեն տեսլականի և ռազմավարությունների իրականացման վրա:

Ավելի շատ հողատարածքների մշակումը կենթադրի առավել մեծ ռեսուրսների ներգրավում, ուստի չեն վերանա նաև զոյություն ունեցող անարդյունավետության հետ կապված խնդիրները, հետևաբար՝ սա ճիշտ լուծում չէ: Գիշտ լուծումը մեկ հեկտարից ստացվող բերքը և մեկ անասնազլխի կաթնատվությունը ավելացնելն է, այսինքն՝ ավելի քիչ ավելի շատ ստանալը: Հայաստանի զարգացումը պետք է սկսի գյուղական համայնքներից: Գյուղերում մարդիկ դեռևս գիտակցում են, թե ինչ բան է հայրենիքը: Նրանք շարունակում են պահպանել ազգային ավանդույթները, արժեքները, հարգում են մեծերին. դեռևս տեղյակ չեն, թե ինչ բան է շահույթը, մինչդեռ քաղաքում՝ հայրենիքն այնտեղ է, որտեղ որ շահույթն է:

Հղումներ

1. *Methods to Monitor and Evaluate the Impact of Agricultural Policies on Rural Development. SՅ24 2009թ.*
2. *Duxtons Agri Bits and Pieces, 66-րդ համար*
3. *Global Food Security, Sustainable Healthy Food for All. <http://www.foodsecurity.ac.uk>*
4. *The Economist, փետրվար 6 – մայիս 4, 2011թ.*

**The world
is getting smaller,
but this doesn't mean
global tax issues are
getting any simpler.**

That's why we have over 25,000 tax professionals in more than 140 countries working to provide your business with a holistic view of your tax obligations and opportunities. This means, no matter where you're doing business, you benefit from tax advice and support that helps your organization achieve its full potential.

To learn more, visit www.ey.com/am

See More | Potential

Armenian Agriculture Now and Ten Years Later

Interview with Hrachya Tspnetyan, Head of Agriculture and Rural Social Development Programming
Department of the Armenian Ministry of Agriculture

By Alexander Aramyan

▶▶ In a country with scarce lands like Armenia, where agricultural lands constitute 0.65 hectares and arable lands only 0.14 hectares per capita, the complete and effective utilization of land resources becomes the primary issue. ◀◀

▶ *Mr. Tspnetyan, agriculture has been announced as priority direction in Armenia. What are the immediate steps undertaken by the Ministry of Agriculture to ensure fast growth in this sector?*

It is true that in 2011 the Armenian president announced agriculture as a priority sector. It means that the branches of agriculture and the sectors servicing it should be prioritized. In 2011, a number of programs have been implemented, which were directed at raising the level of the potential usage of agricultural resource through developing grain crops and seed growing, including:

1. "Wheat seed growing and production development program in the Republic of Armenia for the period of 2010-2014."
2. "Barley production development program in the Republic of Armenia in 2011."
3. "Spring barley seed production program in the Republic of Armenia in 2011."
4. "Corn production development program in the Republic of Armenia in 2011."

As a result of the implementation of the above programs, around 15,000 hectares of grain crops were put under sowing.

In order to clarify the pasture and hayfield management process and to raise the productivity of their utilization by farmers involved in animal husbandry, in 2011, the Ministry of Agriculture developed, and the Armenian government approved, "The Order of Utilizing the Pastures and Hayfields in the Republic of Armenia," which defined a new simplified order of use for pastures and hayfields, allowing farmers to save 8000 drams per one hectare.

The Armenian government also adopted "Sheep Breeding Development Concept in the Republic of Armenia." In order to preserve the stable animal epidemic situation in the republic, the anti-epidemic measures for preventing the most dangerous animal epidemic diseases and diseases common for both animals and people were implemented from state budget resources.

In the current year the free inoculation against the birds' "false plague" has been conducted, for which the economic entities had used to pay by themselves before.

In order to promote the realization of agricultural products, the Armenian ministry of agriculture developed and provided the agricultural raw material procurement sample contracts to the companies involved with processing fruits, vegetables, grape and milk. Based on the sample contracts, the reprocessing companies were offered to sign raw material procurement contracts with the farmers and make advance payments to the latter if possible, as well as to provide them with seeds, fertilizers, weed and pest-killer chemicals or other support.

As of November 22, the reprocessing companies procured 50,900 tons of vegetables and 13,900 tons of fruits, which exceeds last year's volumes by 1.71 and 3.84 times respectively.

The grape procurement with a volume of 128,900 tons by around 40 companies took place. The grape procurement of the current year stands out due to the unprecedented level of payments, in particular out of 17 billion drams of procured grape 16 billion drams (around 94 percent) has already been paid. It is also important that reprocessing companies procured the grapes at a price no lower than 130 drams per kilogram and the average price constituted 132 drams against 124.4 drams for the previous year.

As of November 23, 2011, 14.1 tons of fruits and vegetables have been exported, which exceeds last year's level by 22 percent.

Starting from August 21, 2011, with the purpose of supporting the realization of agricultural products, agricultural products' fairs have been organized every Saturday and Sunday at the upper part of Kasyan Street in Yerevan. The goal of the fairs is to support the agricultural products realization process without mediators and additional costs. Currently, we are discussing with other interested parties the issue of holding the agricultural products' fairs in 2012 in three more administrative districts of Yerevan.

In 2011, the activities aimed at providing affordable loans to individuals involved with agricultural activities have been carried out. In compliance with the "Order of Subsidizing the Interest Rates of the Agricultural Loans" approved by the Armenian government, the loans at affordable interest rate of 14 percent were made available to the agricultural sector, with 4 percentage points of which were subsidized by the state, while for the poorer 225 communities (disadvantaged) the state subsidized 6 percentage points. With this purpose, the state provided 15 billion drams, which were already used by 22,000 farms.

The activities aimed at agricultural cooperatives' establishment support and capacity building are underway. In particular:

- 61 tractor units imported by using Japanese grant resources were made available to agricultural cooperatives

and the economic entities implementing joint activities in the agricultural sector.

- Within the framework of “Communities’ Rural Resources Management and Competitiveness” loan project “Community Pasture User Union” consumer cooperatives specializing in animal husbandry were established in 33 communities of 5 marzes of the republic. Their activities will be directed toward the effective usage of natural pastures, as well as developing and increasing animal husbandry productivity.
- The Armenian ministry of agriculture compiled and the Armenian government approved, the “Republic of Armenia Rural Farms Augmentation Concept Paper,” according to which, the promotion of cooperatives’ concept and implementation of targeted state policy in this direction were considered as important directions of rural farms augmentation.

In 2011, following the initiative of the ministry, legislative changes, aimed at creating favorable conditions for economic entities operating in agricultural sector have been introduced.

Which are the main problems in the agricultural sector?

Currently the agricultural sector faces numerous problems, which have been accumulating for years. In particular, the effectiveness of the agricultural manufacturing is seriously hampered by the small size of rural farms. To a certain extent, this fact does not provide opportunities to intensively use technologies and, thus, raise work productivity.

Along with this problem, there is also an issue of the slow pace of various kinds of activities in the agricultural sector, in particular the formation of cooperatives and widening the scope of their operation.

In a country with scarce lands like Armenia, where agricultural lands constitute 0.65 hectares and arable lands only 0.14 hectares per capita, the complete and effective utilization of land resources becomes the primary issue. Nevertheless, due to various factors, the level of utilization of agricultural lands and, in particular, arable lands still remains extremely low, which is confirmed by data.

According to the average data of 2007-2009, the utilization level of arable lands is 67.3 percent, which means that 32.7 percent of arable lands has not been used to the purpose.

Another problem of the agricultural sector relates to the imperfect state of the seed growing system, the insufficient and incorrect use of fertilizers and weed and pest-killing chemicals, and the violation of agro-technical rules of cultivation, which result in the low productivity of agricultural crops, thus, affecting the production effectiveness. In the animal husbandry area too, there are problems that require solutions.

Along with the sharp reduction of fodder crops, natural pastures are used in an insufficient manner. In particular, one cannot help noticing the overload of village adjacent pastures and the limited utilization of far pastures, which result in serious economic losses and pasture degradation.

Along with the increase of main animal husbandry products’ volumes, there are still issues regarding the organizing of pedigree work, strengthening private veterinary system and improving the state support mechanisms in this sector.

As it is well known, a serious set of problems exists in the area of agricultural technical provision and servicing. The problems mentioned above are supplemented with the difficulties in selling the agricultural products. This is preconditioned by the low solvent demand in the local market, as well as by the absence of infrastructures in the agricultural products’ buyer-seller chain, the slow pace of their formation and export difficulties. It is worth noting in this regard that the marketability level of agricultural products in 2007-2010 fluctuated within the limits of between 56-57 percent.

Another important issue is seen in the fact that the value of imported agricultural products exceeds that of exported ones by four times. Thus, the increase of agricultural products’ export volumes and the improvement of the trade balance and structure are also viewed as important strategic issues.

Yet another problem is related to the unsatisfied credit demand of economic entities operating in the agricultural sector. Based on the peculiarities of the sector, the loan affordability is low for the majority of farmers. Agriculture constitutes 17 percent in the formation of the country’s GDP, while the share of loan provisions by commercial banks (2009 data)

▶▶ Agriculture constitutes 17 percent in the formation of the country’s GDP, while the share of loan provisions by commercial banks (2009 data) is only 6.1 percent. ◀◀

is only 6.1 percent. As a risk area of manufacturing, the agricultural sector carries significant losses every year due to various natural disasters. Thus, it is important to conduct activities aimed at mitigating the risks (irrigation, anti-hail and anti-flood activities) and implementing the agricultural insurance system.

How do you see Armenian agricultural sector in the next ten years?

The "Republic of Armenia Rural and Agricultural Sustainable Development Strategy for the Period of 2010-2020" defines the agricultural sector vision and contains main forecast indicators for the coming decade.

It is expected that the strategy implementation will result in ensuring the agrarian sector stability and development, which in ten years time will be manifested according to the following economic and social outcomes:

- The agricultural production volumes will exceed the average level of 2007-2009 at more than 45 percent.
- The number of people involved in agricultural activities will encounter the decline tendency (in 2020 it will constitute 420,000 against the current 493,000). In parallel to this, new alternative jobs in rural areas will be created. The increase of gross agricultural output will also be ensured by the growth of work productivity.
- The agricultural marketability level will reach 75 percent against the current level of between 55-56 percent, which will provide the opportunity to significantly increase the farmers' monetary flows and reproduction capacities.
- The sowing areas will reach around 420,000 hectares, thus, exceeding the level of 2007-2009 by around 40 percent.
- Positive shifts will be encountered in the intrabran-

ch structure of crop production and animal husbandry, namely the gross output of fruits, grapes, potatoes, vegetables, fodder and technical crops will increase.

- The food security level of the population will increase and the provision of important food products from local manufacturing will increase significantly, the self-sufficiency level will become more than 80 percent (against the current level of 60 percent), and the incomes of economic entities in agricultural sector will increase as well.

How competitive are Armenian agricultural products in other markets?

There is no doubt that Armenian agricultural products are competitive due to their quality and taste characteristics. For example, in 2011 14,100 tons of fresh fruits and vegetables were exported from the republic, which exceeds the level of the previous year by more than 22 percent.

In general, the agricultural products have a specific weight of around 18 percent in external products' turnover and export structure.

The states also use the quota system and licensing tools limiting imports. The competitiveness of local production is also affected by other factors, such as large expenses as a result of limited transport routes and the absence of a logistical system in the republic, even though some of its components are in place, e.g. refrigeration complex.

The competitiveness is also significantly affected by the small sizes of farms producing the agricultural products, and the absence of marketing research by local companies, etc.

Irrespective of all these factors, Armenian agricultural products that are competitive in other markets include fruits, berries, various kinds of vegetables, potatoes, certain types of meat and dairy products, canned fruits and vegetables, juices, wine, etc.

Հայաստանի գյուղատնտեսությունը ներկայումս եւ 10 տարի հետո

Հարցազրույց ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության Գյուղատնտեսության և գյուղի սոցիալական զարգացման ծրագրավորման վարչության պետ Հրաշյա Ծայնեցյանի հետ

Հեղինակ՝ Ալեքսանդր Արամյան

► - Պրն. Ծայնեցյան, գյուղատնտեսությունը Հայաստանում հռչակվել է որպես զարգացման գերակա ուղղություններից մեկը: Ի՞նչ առաջնահերթ քայլեր է իրականացնում ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը ոլորտի արագացված աճն ապահովելու համար:

- Իսկապես, ՀՀ Նախագահը 2011 թ. գյուղատնտեսությունը հռչակեց գերակա ոլորտ: Դա նշանակում է, որ, ինչպես գյուղատնտեսության ճյուղերը, այնպես էլ դրանք սպասարկող ոլորտները պետք է համարվեն գերակա: 2011 թ. իրականացվել են մի շարք ծրագրեր, որոնք հացահատիկային տնտեսության և սերմնաբուծության զարգացման միջոցով ուղղված են եղել գյուղատնտեսության ռեսուրսային ներուժի օգտագործման մակարդակի բարձրացմանը: Դրանցից կարելի է առանձնացնել հետևյալները.

1. «Հայաստանի Հանրապետությունում 2010-2014 թթ. ցորենի սերմնաբուծության և սերմարտադրության զարգացման ծրագիրը»,
2. «Հայաստանի Հանրապետությունում 2011 թ. գարու արտադրության զարգացման ծրագիրը»,
3. «Հայաստանի Հանրապետությունում 2011 թ. գարնանացան գարու սերմարտադրության ծրագիրը»,
4. «Հայաստանի Հանրապետությունում 2011 թ. եգիպտացորենի արտադրության զարգացման ծրագիրը»:

Վերը նշված ծրագրերի իրականացման արդյունքում ցանքի տակ են դրվել ավելի քան 15 հազար հեկտար հացահատիկային մշակաբույսեր:

Անասնաբուծությամբ զբաղվողների կողմից արոտների և խոտհարքների տնօրինման գործընթացը հստակեցնելու և դրանց օգտագործման արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով 2011 թ. ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը մշակել, իսկ ՀՀ կառավարությունը հաստատել է «Հայաստանի Հանրապետությունում արոտավայրերի և խոտհարքների օգտագործման կարգը»: Սահմանվել է արոտավայրերից և խոտհարքներից օգտվելու նոր պարզեցված կարգ, որի շնորհիվ գյուղացին մեկ հեկտարի հաշվով կխնայի 8.000 դրամ:

ՀՀ կառավարության կողմից ընդունվել է «Հայաստանի Հանրապետությունում ոչխարաբուծության զարգացման հայեցակարգ»:

Հանրապետությունում անասնահամաճարակային կայուն իրավիճակ պահպանելու նպատակով պետական բյուջեի միջոցների հաշվին իրականացվել են կենդանիների վարակիչ հիվանդությունների, այդ թվում նաև կենդանիների և մարդկանց համար ընդհանուր հիվանդությունների կանխարգելմանն ուղղված հակաանաճարակային միջոցառումներ առավել վտանգավոր հիվանդությունների նկատմամբ: Ընթացիկ տարում իրականացվել են թռչունների «կեղծ ժամտախտ» հիվանդության դեմ անվճար պատվաստումներ, որոնք նախորդ տարիներին իրականացվում էին տնտե-

սավարողների միջոցներով:

Գյուղատնտեսական մթերքների իրացման գործընթացի խթանման նպատակով ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության կողմից մշակվել և պտուղբանջարեղեն, խաղող ու կաթ վերամշակող ընկերություններին են տրամադրվել գյուղատնտեսական հումքի գնումների պայմանագրի օրինակելի ձևերը: Առաջարկվել է դրանց հիման վրա գյուղացիական տնտեսությունների հետ կնքել հումքի գնման պայմանագրեր և, հնարավորության սահմաններում, վերջիններիս տրամադրել կանխավճար, սերմացու, պարարտանյութ, թունաքիմիկատներ կամ այլ օժանդակություն: Ընթացիկ տարվա նոյեմբերի 22-ի դրությամբ վերամշակող ընկերությունների կողմից մթերվել է 50.900 տոննա բանջարեղեն և 13.900 տոննա պտուղ, որոնք գերազանցում են նախորդ տարվա մթերումների ծավալները համապատասխանաբար 1,71 և 3,84 անգամ:

Խաղողի մթերումներն իրականացվել են շուրջ 40 ընկերությունների կողմից, որի արդյունքում մթերվել է 128.900 տոննա: Ընթացիկ տարվա խաղողի մթերումներն աչքի են ընկնում վճարումների աննախադեպ մակարդակով, մասնավորապես՝ շուրջ 17 միլիարդ դրամի մթերված խաղողի արժեքից 16 միլիարդը կամ շուրջ 94%-ը արդեն վճարվել է: Կարևոր է նաև, որ վերամշակող ընկերությունները խաղողի 1 կիլոգրամը գնել են 130 դրամից ոչ պակաս գնով, իսկ միջին գինը կազմել է 132 դրամ՝ նախորդ տարվա 124,4 դրամի դիմաց:

2011 թ. նոյեմբերի 23-ի դրությամբ արտահանվել է 14,1 հազար տոննա պտուղբանջարեղեն, որը գերազանցում է նախորդ տարվա մակարդակը 22%-ով:

Գյուղատնտեսական մթերքներն առանց միջնորդների և լրացուցիչ ծախսերի իրացնելու գործընթացին աջակցելու նպատակով, սկսած 2011 թ. օգոստոսի 21-ից, Երևան քաղաքի Կասյան փողոցի վերին հատվածում յուրաքանչյուր շաբաթ և կիրակի օրերին կազմակերպվում են գյուղատնտեսական մթերքների տոնավաճառներ: Ներկայումս այլ շահագրգիռ կառույցների հետ համատեղ քննարկում ենք 2012 թ. գյուղատնտեսական մթերքների տոնավաճառը Երևան քաղաքի ևս 3 վարչական շրջաններում կազմակերպելու հարցը:

2011 թ. աշխատանքներ են տարվել գյուղատնտեսական

▶▶ Հայաստանի նման սակավահող երկրում, որտեղ բնակչության մեկ շնչի հաշվով գյուղատնտեսական նշանակության հողերը կազմում են 0,65 հեկտար, իսկ վարելահողերը՝ ընդամենը 0,14 հեկտար, գերակա խնդիր է հողային ռեսուրսների լիարժեք և արդյունավետ օգտագործումը: ◀◀

գործունեությունն իրականացնողներին մատչելի պայմաններով վարկավորելու ուղղությամբ: ՀՀ կառավարության կողմից հաստատված «Գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվող վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման կարգին» համապատասխան՝ գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրվել են մատչելի տոկոսադրույքով վարկեր (14%), որոնց 4 տոկոսային կետը սուբսիդավորվում է պետության կողմից: Առավել աղքատ (անբարենպաստ) 225 համայնքների համար սուբսիդավորումը կազմում է 6 տոկոսային կետ: Պետության կողմից այդ նպատակի համար տրամադրվել է 15 միլիարդ դրամ, որից արդեն օգտվել են շուրջ 22 հազար գյուղացիական տնտեսություն:

Վշխատանքներ են տարվել գյուղատնտեսությունում կոոպերատիվների ձևավորման գործընթացին աջակցելու և դրանց կարողություններն զարգացնելու ուղղությամբ: Մասնավորապես՝

- ճապոնական դրամաշնորհի հաշվին ներմուծված 61 միավոր տրակտորները մատչելի պայմաններով տրամադրվել են գյուղատնտեսական կոոպերատիվներին և գյուղատնտեսությունում համատեղ գործունեություն իրականացնող տնտեսավարող սուբյեկտներին:
- «Համայնքների գյուղատնտեսական ռեսուրսների կառավարման և մրցունակության» վարկային ծրագրի շրջանակներում անասնապահության ոլորտում մասնագիտացված հանրապետության 5 մարզերի 33 համայնքներում ստեղծվել են «Համայնքի արտօգտագործողների միավորում» սպառողական կոոպերատիվներ: Դրանց գործունեությունը նպատակաուղղվելու է բնական կերահանդակների արդյունավետ օգտագործմանը, անասնապահության ճյուղի զարգացմանը և արդյունավետության բարձրացմանը:
- ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության կողմից մշակվել և ՀՀ կառավարության կողմից ընդունվել է «ՀՀ գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացման հայեցակարգը», որի դրույթներով գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացման կարևոր ուղղություններից է համարվել կոոպերացիայի խթանումը և այդ ուղղությամբ նպատակային պետական քաղաքականության իրականացումը:

2011 թ. նախարարության նախաձեռնությամբ կատարվել են օրենսդրական փոփոխություններ, որոնք ուղղված են գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների համար բարենպաստ պայմանների ստեղծմանը:

- Որո՞նք են գյուղատնտեսության ոլորտի առջև ծառայած հիմնական խնդիրները:

- Գյուղատնտեսության ոլորտի առջև ներկայումս ծառայած են բազմաթիվ խնդիրներ, որոնք կուտակվել են տարիներ շարունակ. մասնավորապես՝ գյուղատնտեսական արտադրությունում արդյունավետ տնտեսավարմանը դեռևս լուրջ խոչընդոտ հանդիսացող գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերը: Դա որոշ առումներով սահմանափակում է ինտենսիվ տեխնոլոգիաներ կիրառելու և դրա արդյունքում աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացնելու հնարավորությունը:

Նշվածի հետ մեկտեղ դանդաղ են ընթանում գյուղատնտեսությունում տնտեսավարման տարբեր ձևերի, մասնավորապես՝ կոոպերատիվների ձևավորման և դրանց գործունեության ընդլայնման գործընթացները:

Հայաստանի նման սակավահող երկրում, որտեղ բնակչության մեկ շնչի հաշվով գյուղատնտեսական նշանակության հողերը կազմում են 0,65 հեկտար, իսկ վարելահողերը՝ ընդամենը 0,14 հեկտար, գերակա խնդիր է հողային ռեսուրսների լիարժեք և արդյունավետ օգտագործումը: Սակայն տարբեր գործոնների ազդեցության արդյունքում գյուղատնտեսական հողատեսքերի, հատկապես՝ վարելահողերի նպատակային օգտագործման մակարդակը շարունակում է մնալ խիստ ցածր: Վերջինիս մասին վկայում են ներկայացված տվյալները. վարելահողերի նպատակային օգտագործման մակարդակը 2007-2009 թթ. միջին տվյալներով կազմում է 67,3%, ինչը նշանակում է, որ վարելահողերի 32,7%-ը նպատակային չի օգտագործվել:

Գյուղատնտեսության ոլորտի առջև ծառայած հաջորդ խնդիրը կապված է սերմնաբուծության համակարգի դեռևս անկատար լինելու, պարարտանյութերի ու թունաքիմիկատների անբավարար և ոչ ճիշտ օգտագործման ու մշակության ազոտեխնիկական կանոնների խախտման հետ, ինչի արդյունքում դեռևս ցածր է գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվությունը և հետևաբար՝ արտադրության արդյունավետությունը: Լուծում պահանջող խնդիրներ առկա են նաև անասնապահության ճյուղում: Կերային մշակաբույսերի կտրուկ կրճատման հետ մեկտեղ անբավարար են օգտագործվում բնական կերահանդակները: Մասնավորապես՝ նկատելի են գյուղամերձ արտավայրերի գերբեռնվածությունն ու հեռագնա արտոների սահմանափակ օգտագործումը, ինչը հանգեցնում է լուրջ տնտեսական կորուստների և արտավայրերի դեգրադացմանը: Անասնապահական հիմնական մթերքների ծավալների ավելացման հետ մեկտեղ դեռևս խնդիրներ կան տոհմային գործի կազմակերպման, մասնավոր անասնաբուժական համակարգի ամրապնդման և ոլորտի պետական աջակցության մեխանիզմների կատարելագործման ոլորտներում:

Ինչպես հայտնի է, լուրջ խնդիրներ են ծառայել նաև գյուղատնտեսության տեխնիկական ապահովման և սպասարկման ծառայությունների բնագավառում: Վերը նշված հիմնախնդիրներին ավելանում են գյուղմթերքների իրացման հետ կապված բարդությունները, որոնք պայմանավորված են տեղական շուկայում դեռևս ցածր վճարունակ պահանջարկով և գյուղատնտեսական մթերքներ գնող-իրացնող շրջայում ենթակառուցվածքների բացակայությամբ, դրանց ձևավորման դանդաղ ընթացքով ու արտահանման դժվարություններով: Այդ կապակցությամբ նշենք, որ գյուղատնտեսական մթերքների ապրանքայնության մակարդակը 2007-2010թթ. տատանվել է 56-57%-ի սահմաններում:

Մեկ այլ կարևոր հիմնախնդիր է հանդիսանում այն, որ ներմուծվող գյուղատնտեսական ծագման արտադրանքի արժեքը 4 անգամ գերազանցում է արտահանվող

▶▶ Գյուղատնտեսությունը երկրի համախառն ներքին արդյունքի ձևավորման մեջ ունի շուրջ 17 % մասնաբաժին, սակայն առևտրային բանկերի կողմից ճյուղի վարկավորման մասնաբաժինը (2009 թ. տվյալներով) կազմել է ընդամենը 6,1 %: ◀◀

գյուղատնտեսական արտադրանքի արժեքը: Ուստի՝ գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանման ծավալների ավելացումը ու առևտրային հաշվեկշռի և կառուցվածքի բարելավումը նույնպես դիտվում են որպես ռազմավարական կարևորագույն հիմնախնդիրներ:

Հաջորդ խնդիրը կապված է գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների վարկավորման պահանջարկի չըբավարարված լինելու հետ, ինչը պայմանավորված է ճյուղի առանձնահատկություններով. այն է՝ վարկեր ստանալու գործընթացը դժվարամատչելի է գյուղացիական տնտեսությունների գերակշռող մասի համար: Գյուղատնտեսությունը երկրի համախառն ներքին արդյունքի ձևավորման մեջ ունի շուրջ 17% մասնաբաժին, սակայն առևտրային բանկերի կողմից ճյուղի վարկավորման մասնաբաժինը (2009 թ. տվյալներով) կազմել է ընդամենը 6,1%:

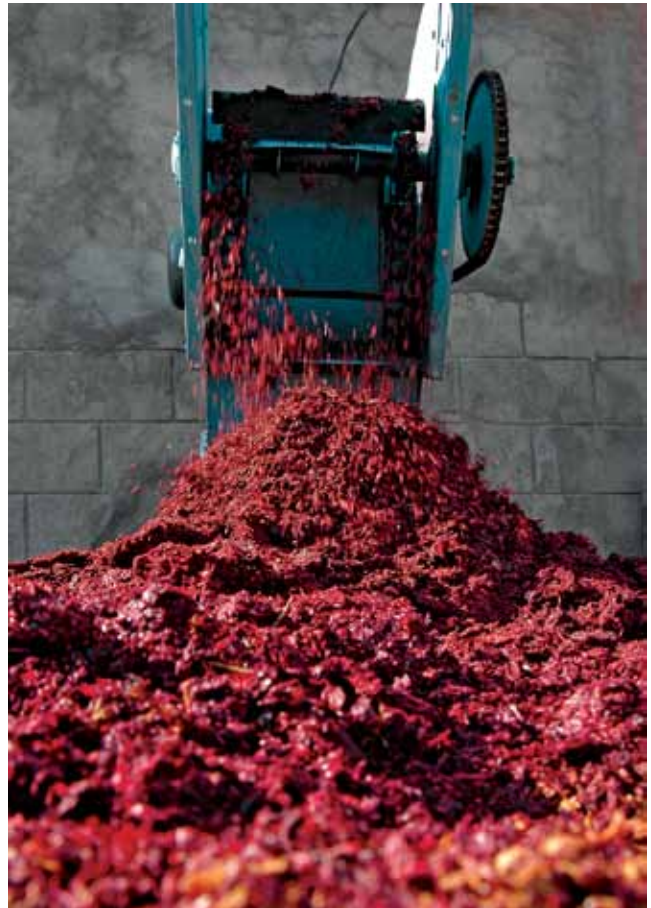
Գյուղատնտեսությունը՝ որպես արտադրության ռիսկային ոլորտ, յուրաքանչյուր տարի զգալի կորուստներ է կրում տարբեր բնույթի բնական աղետների արդյունքում, ուստի կարևոր է ռիսկերի մեղմման ուղղված միջոցառումների իրականացումը (ռոտզում, հակակարկտային ու հակահեղեղային միջոցառումներ) և գյուղատնտեսության ապահովագրական համակարգի ներդրումը:

- Ինչպիսի՞նք տեսնում եք Հայաստանի գյուղատնտեսությունը 10 տարի հետո:

- ՀՀ գյուղի և գյուղատնտեսության 2010-2020թթ. կայուն զարգացման ռազմավարությամբ սահմանված են առաջիկա տասնամյակի գյուղատնտեսական ոլորտի տեսլականն ու հիմնական կանխատեսումային ցուցանիշները:

Նշված ռազմավարության իրականացման արդյունքում ակնկալվում է ապահովել հանրապետության ագրարային ոլորտի կայունությունն ու զարգացումը, որը 10 տարի անց կդրսևորվի տնտեսական և սոցիալական հետևյալ արդյունքներով.

- գյուղատնտեսական արտադրության ծավալը կգերազանցի 2007-2009 թթ. միջին մակարդակը ավելի քան 45%-ով,
- գյուղատնտեսությունում զբաղվածների թվաքանակը կդրսևորի կրճատման միտում (այն 2020 թ. կկազմի 420.000 զբաղված ներկայիս 493.000-ի դիմաց): Դրան զուգահեռ գյուղական տարածքներում կավելանան այլընտրանքային աշխատատեղեր: Գյուղատնտեսական համախառն արտադրանքի աճը կապահովվի նաև աշխատանքի արտադրողականության ավելացման հաշվին,
- գյուղատնտեսության ապրանքայնության մակարդակը կհասնի մինչև 75%-ի՝ ներկայիս 55-56%-ի դիմաց, որը հնարավորություն կտա էականորեն ավելացնել գյուղացիական տնտեսությունների դրամական հոսքերը և վերարտադրողական կարողությունները,
- ցանքային տարածքները կհասնեն շուրջ 420 հազար հեկտարի՝ 2007-2009թթ. մակարդակը գերազանցելով շուրջ 40%-ով,
- դրական տեղաշարժեր կարձանագրվեն բուսաբուծության և անասնապահության ներճյուղային կառուցվածքում, ինչպես նաև կավելանա պտղի, խաղողի, կարտոֆիլի, բանջարեղենի, կերային և տեխնիկական մշակաբույսերի համախառն արտադրությունը,
- կբարձրանա հանրապետության բնակչության պարենային անվտանգության մակարդակը, զգալիորեն կավելանա կարևորագույն պարենամթերքների տեղական արտադրության հաշվին ապահովվածությունը,

ինքնաբավության մակարդակը կկազմի ավելի քան 80% (ներկայիս 60%-ի դիմաց), կավելանան գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների եկամուտները:

- Որքանո՞վ են հայկական գյուղմթերքները մրցունակ այլ շուկաներում:

-Իհարկե, հայկական գյուղատնտեսական մթերքները մրցունակ են իրենց որակական և համային հատկանիշներով: Օրինակ՝ 2011թ. հանրապետությունից արտահանվել է 14,1 հազար տոննա թարմ պտուղ և բանջարեղեն, որը գերազանցում է նախորդ տարվա մակարդակը ավելի քան 22%-ով: Ընդհանուր առմամբ՝ արտաքին ապրանքաշրջանառության և արտահանման կառուցվածքում գյուղատնտեսական արտադրատեսակների տեսակարար կշիռը կազմում է շուրջ 18%: Պետությունները կիրառում են նաև ներմուծումը սահմանափակող քվոտավորման և լիցենզավորման գործիքներ: Տեղական արտադրանքի մրցունակության վրա անդրադառնում են նաև այլ գործոններ, որոնք են՝ հաղորդակցուղիների սահմանափակման պատճառով փոխադրման մեծ ծախսերը ու հանրապետությունում դեռևս լոգիստիկ համակարգի բացակայությունը՝ չնայած դրա որոշ բաղադրիչներ (օրինակ՝ սառնարանային համալիր) գործում են: Մրցունակության վրա էականորեն անդրադառնում են նաև գյուղատնտեսական մթերքներ արտադրող տնտեսությունների փոքր չափերը, տեղական ընկերությունների կողմից մարքեթինգային հետազոտություններ չիրականացնելը և այլն:

Չնայած այդ ամենին՝ հայկական գյուղատնտեսական ծագման մթերքներից այլ շուկաներում մրցունակ են պտղի, հատապատղի, բանջարեղենի տարբեր տեսակները, կարտոֆիլը, մսամթերքների և կաթնամթերքների որոշ տեսակները, պտուղբանջարեղենի պահածոները, հյութերը, գինեգործական արտադրանքը և այլ մթերքներ:

Necessary Prerequisites to Form a Cooperative

By Vardan Urutyun, Director, International Center for Agribusiness Research and Education (ICARE)

Cooperative formation

➤ One of the preconditions for setting up a cooperative is the existence of the group of interested farmers, who want to come up with an economic initiative to jointly resolve the problems they face. As opposed to investor-based organizations,

the viability and possible gains of the new business, as well as come to agreement in terms of their expectation to receive adequate compensation against the risks and expenses they make. When making a decision to form a cooperative, it is extremely important that the members understand and accept the fact of their ownership and supervision of cooperative. The group has to be sure that the way of cooperative business is efficient and that this is what they want.

▶▶ The new cooperative shall not be formed just for the sake of founding. Potential member-stakeholders should develop and define a clear vision, goal and main objectives of the organization, including the approved strategy to achieve them. ◀◀

Women often play an important role in terms of making the decision to join or not to join the cooperative. There is a strong dis-

cooperatives do not strive to find business opportunities, which will ensure the highest returns on their investments, but they want to form a joint enterprise that will support their agricultural activities and can turn into an additional income opportunity. Nevertheless, the economic incentive for forming a cooperative shall be based on the same reasons which

proportion between female participation in cooperatives and their involvement in the agricultural sphere in general. Thus, it is important to ensure the greatest possible involvement of women in the initial discussion stage, in order to ensure their full support and active participation.

Forming a cooperative is often a time consuming and complicated process. The structure and management of organization shall correspond to members' capacities and resources. If the members are not proficient in the area of cooperative activities and have limited organizational capacities, then it is better to start with the simplest cooperative, which has only one goal, e.g. supply of agricultural inputs for a crop cultivated by participants.

In order to become a cooperative member, one has to be devoted to the organization and actively use the cooperative's services and products. Having non-devoted members who do not make use of the cooperative's services makes no sense. The passive members minimize the cooperative's role and should not participate in this initiative. All the issues mentioned above and relevant questions including the criteria and the rules of active membership shall be discussed before forming the cooperative.

Devoted leaders

The issue of leadership development within the organization is the most important one, since the majority of participants have not been involved in managing larger scale businesses before. Leadership is not the task of one person, it should be ensured and organized in all circles of cooperative. The future of all cooperatives depends on identifying and developing active and devoted leaders. It should be mentioned that the process of identifying the leaders shall be carried out at the early stage. These people shall receive proper training and have the opportunity to obtain practical experience, in order to be able to apply their skills and knowledge in implementing the numerous functions of the cooperative and ensuring the necessary leadership when serving in various positions. Regular training opportunities shall be made available to all members, who want to serve on the cooperative's Board, committees or working groups.

In order to ensure the successful functioning of the coopera-

are in place for starting any other type of business.

When starting a cooperative, potential members first of all discuss their needs and common interests and search for possible alternative to solve their problems. Once the decision to start a cooperative business is made, they discuss the goals for the future activities, the scope of work and the possible advantages for the members.

During the inception phase, it is essential to involve one or two effective and charismatic managers, who will be the driving force for cooperative undertakings. The latter can build mutual understanding among participants in terms of both goals and needs of members. In order to develop a cooperative, potential members shall understand and accept the social and economic principles of doing business in the cooperative. This is the reason why the members shall evaluate

tive, it is essential to have a highly qualified Board of Directors, which will effectively cooperate with the management as one team, not only at the inception, but also in further development stages. The management and Board should have enough freedom in their mandate to make the cooperative serve the interests of its members in the most effective way.

Other factors ensuring success

Besides having devoted members and leaders, there are five main factors, that the initiators should take into account when forming a cooperative, namely market, feasibility, legal framework, funding and organizational structure.

Existing and future market conditions and opportunities shall be thoroughly studied, since they greatly influence the cooperative's success or failure. The cooperative can achieve scale effect through more effective utilization of staff capacities, equipment or other resources, as well as by sharing financial burden and managing the risks.

It is necessary to conduct the proper evaluation of the business feasibility. There is a need to analyze possible technological, political, organizational, financial and market risks, as well as to develop a major strategy to overcome and manage the risks. It is also essential to compile a business plan, which will reflect both a long and short term vision and define the required investment level.

The existence of a favorable and supporting legal framework or legislation is also important, which means that farmer groups do not face any legal, administrative or political barriers in electing their own managers and founding a cooperative organization.

Newly-formed cooperatives usually require large scale financial resources, which can be raised from three sources:

- members
- the "surplus" received by the cooperative
- external sources.

The most important source is member funding, which is especially true during the inception stage of cooperative's activity. In case of sufficient funding by members, attracting additional external resources, such as loans, will be much easier. It is often not easy to ensure enough funds from the members only. One of the possible challenges comes from the fact that expected financial returns are received only after some period of time when the cooperative is fully operational and makes profit, which may require years. This is the reason why the members shall display will power to postpone their expectations of receiving profit on their investment and be patient.

The cooperative can borrow from banks, while the allowable or desirable amount size shall depend on the risk the members take or the size of their own resources they initially invested in the cash capital, management quality and risk level. The own capital invested by members shall constitute at least half of the required total capital, but this indicator is usually achieved within couple of years of functioning.

▶▶ When making a decision to form a cooperative, it is extremely important that the members understand and accept the fact of their ownership and supervision of cooperative. ◀◀

Gosselin Moving and Belgian chocolatiers have one thing in common, a reputation for quality above all else.

Just like that memorable first bite of a Belgian chocolate, your first contact with your dedicated Gosselin specialist will show you right away that all of your relocation needs will be handled flawlessly.

Whilst the Belgians have spent decades refining their chocolates, Gosselin has more than 80 years of experience relocating people around the globe (or around the corner), immediately making everyone feel comfortable in their new surroundings.

The master Belgian chocolatiers are renowned for their extensive selection of delectable chocolates for every taste. Similarly Gosselin Moving, through its 48 offices, offers a comprehensive à la carte menu of moving services for every type of relocation, removal and storage need.

We care for our clients like family and are always looking for that extra ingredient to make your move as smooth as possible.

Gosselin Moving ... savour the excellence.

Have an instant taste of the quality services we can offer!

Read the QR code with your smartphone, or check www.moving.gosselingroup.eu

GOSSELIN MOVING, CONSTANTLY CARING
 Gosselin Moving Armenia
 240 Baghramian Avenue, room 405
 Tel: + 37491 402445 | Fax: + 37410 268678
ARMENIA@GOSSELINGROUP.EU | WWW.MOVING.GOSSELINGROUP.EU

GOSSELIN MOVING
ARMENIA

In order to reach its goals in the given environment and market conditions, the cooperative shall select and further develop its organizational structure in a more practical and effective manner. There are no comprehensive examples of the relevant organizational structure and business method. The members are the ones to decide it. Each cooperative shall develop its autonomous structure, which depends on the organization's trade objectives and market conditions under which it operates.

Potential traps

Operating a new cooperative requires a significant amount of time and efforts. Like all new organizations, cooperatives are also vulnerable during the initial years of their formation. By recognizing the traps that other cooperatives faced and trying to avoid them, we can attempt to increase our chances of success. Below, please see a number of possible traps and advice on how to avoid them.

- **The absence of clearly defined goals and strategy**

The new cooperative shall not be formed just for the sake of founding. Potential member-stakeholders should develop and define a

clear vision, goal and main objectives of the organization, including the approved strategy to achieve them.

- **Inappropriate planning**

In order to achieve the cooperative's goals, it is necessary to develop detailed plans. Evaluating the needs of

member-stakeholders often requires the implementation of deep survey (e.g. questionnaires, survey of farmers) along with an opportunities' survey. If there is not enough interest among potential member-stakeholders, or if the selected way is not economically profitable or is extremely risky, then the process of forming a cooperative should be stopped.

- **Non-involvement of experienced consultants**

The majority of those who want to form cooperatives do not have the experience of developing a cooperative business. Involving experienced people in cooperative's development may save time and money.

- **Absence of leaders**

The involvement of experienced human resources cannot substitute for the need for leaders within the organizers' group. The authors of the decisions are the group of potential member-stakeholders and their leaders. The professionals attracted from outside should not be involved in the decision-making process.

- **The absence of commitment by members**

In order to be successful, the new cooperative should enjoy the wide support of potential member-stakeholders. The support of creditors, lawyers, accountants, specialists in the area of cooperatives, and several managers does not yet ensure the success of cooperative's business.

- **The absence of competent management**

The majority of cooperative members are involved with operating their own farms and do not have the cooperative management experience. In order to ensure business success, one can hire an experienced and professional

management team.

- **Inability to reveal and mitigate risks**

The risks related to starting a new business can be minimized if they are revealed in the initial stages of the organizational process. In order to mitigate risks one can make a survey on its competitors, governmental regulations, development tendencies, environmental issues and alternative ways of operation.

- **Wrong calculations**

Potential member-stakeholders and cooperative managers often overestimate the potential volumes of business and underestimate operational expenses. When instead of expected success, the business encounters failure, the organizers appear in a negative light.

- **Absence of funding**

A great number of new businesses are underfunded. The reasons for this are mainly due to ineffective operation, competition, breach of regulations, and delays. The first months and even years of operating the cooperative may yield no profit whatsoever and, thus, create need for appropriate funding to cover for this period.

- **Inadequate communication**

During the initial stages of organizing the cooperative, it is extremely important to constantly keep the members, suppliers, and those who fund the initiative informed. The absence of accurate information and insufficient transparency result in aversion or suspicion. The Directors and management shall decide on how to disseminate information and determine who should receive the communication.

▶▶ 2012 թվականը ՄԱԿ-ի կողմից հայտարարված է Կոոպերատիվների միջազգային տարի: Տարվա լոգոտիպում պատկերված են մարդկային յոթ կերպարներ, որոնք համատեղ աշխատում են, որ գլխավերևում պահեն խորանարդը: Յոթ կերպարները խորհրդանշում են կոոպերատիվի յոթ սկզբունքները և ներկայացնում կոոպերատիվ մոդելում առանցքային դեր ունեցող մարդկային գործոնը: Խորանարդը խորհրդանշում է ծրագրային տարբեր նպատակներն ու ձգտումները, որոնց շուրջ կառուցվում է կոոպերատիվը, ինչպես նաև՝ իրականացվելիք նվաճումները:

Կոոպերատիվների միջազգային տարվա կարգախոսն է՝ «Կոոպերատիվ ձեռնարկությունները կառուցում են ավելի լավ աշխարհ»: Կարգախոսը հիշեցնում է այն կարևոր ներդրումները, որ կոոպերատիվները կարող են ունենալ և ունենում են հասարակության բոլոր խավերի սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործում:

Կոոպերատիվների միջազգային տարվա լոգոտիպը հանդիսանում է ՄԱԿ-ի սեփականությունը: ՄԱԿ-ի կողմից լոգոտիպի օգտագործման իրավունք է տրվել ICARE հիմնադրամին (թույլտվություն թիվ 20110613011):

COOPERATIVE ENTERPRISES BUILD A BETTER WORLD

BUILDING ON FIRST MOVER SUCCESS

GEOTEAM

Geoteam CJSC
Nalbandyan 48/1
Sakharov Business Centre, 6 floor
Yerevan 0010, Armenia

Tel./Fax: +374 10 546037, 586037

www.geoteam.am

Lydian International Limited
1st Floor, Capstan House
La Route Es Nouveaux, St. Helier
Jersey JE2 4ZJ, Channel Islands

Tel: +44 1534 715 472

www.lydianinternational.co.uk

Ի՞նչ է անհրաժեշտ կոոպերատիվ ձևավորելու համար

Վարդան Ուռուտյան, Ագրոբիզնեսի հետազոտությունների և կրթության միջազգային կենտրոն (ICARE), տնօրեն

Կոոպերատիվի ձեռնարկումը

Պայմանավորվածությամբ կոոպերատիվ սկսելու պայմաններից մեկը շահագրգիռ ֆերմերների խմբի առկայությունն է, ովքեր ցանկություն ունեն իրենց առջև ծառայած խնդիրներին համատեղ լուծում գտնելու նպատակով հանդես գալ տնտեսական նախաձեռնությանը: Ի տարբերություն ներդրողների վրա հիմնված ընկերությունների՝ կոոպերատիվները ոչ թե ձգտում են ունենալ բիզնեսի հնարավորություն, որն իրենց համար կապահովի ներդրումների դիմաց ամենաբարձր հատույցը, այլ ձգտում են տնտեսական այնպիսի համատեղ ձեռնարկի, որը կաջակցի իրենց գյուղատնտեսական գործունեությանը և հնարավորություն կստեղծի լրացուցիչ եկամուտ ստանալու համար: Սակայն կոոպերատիվ ձևավորելու տնտեսական շարժառիթը պետք է հիմնված լինի նույն

Կոոպերատիվին միանալ-չմիանալու հարցում որոշում ընդունելիս հաճախ կարևոր դեր են կատարում կանայք: Կոոպերատիվներում կանանց մասնակցության և առհասարակ գյուղատնտեսության ոլորտում նրանց ընդգրկվածության միջև խիստ անհամաչափություն կա: Յետևաբար, կարևորվում է կանանց հնարավորինս լայն չափով ընդգրկումը քննարկումների հենց սկզբնական փուլերում՝ նրանց լիարժեք աջակցությունն ու ակտիվ մասնակցությունն ապահովելու նպատակով:

Կոոպերատիվ ձեռնարկության ստեղծումը հաճախ ժամանակատար և բարդ գործընթաց է: Կազմակերպության կառուցվածքն ու կառավարումը պետք է համապատասխանի անդամների կարողություններին ու ռեսուրսներին: Եթե անդամները փորձառու չեն կոոպերատիվ գործունեության բնագավառում և սահմանափակ կազմակերպչական կարողություններ ունեն, ապա գերադասելի է նախաձեռնել մեկ պարզագույն նպատակ (օրինակ՝ անդամների կողմից աճեցվող որևէ մշակաբույսի համար գյուղատնտեսական ներդրանքների մատակարարում) հետապնդող կոոպերատիվ:

▶▶ Կոոպերատիվ կազմավորելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս հիմնարար նշանակություն ունի անդամների կողմից այն փաստի հասկացողությունն ու ընդունումը, որ կոոպերատիվն իրենց սեփականությունն է և ենթակա է իրենց կողմից վերահսկման: ◀◀

նկատառումների վրա, ինչ՝ որևէ այլ բիզնես սկսելու դեպքում:

Կոոպերատիվ ձևավորելիս, հնարավոր անդամները նախ քննարկում են իրենց կարիքներն ու ընդհանուր շահերը, փնտրում իրենց խնդիրները լուծելու հնարավոր այլընտրանք: Կոոպերատիվ բիզնես սկսելու մասին որոշում կայացնելուց հետո նրանք քննարկում են ապագա գործունեության նպատակը, աշխատանքի ընդգրկման շրջանակը և անդամների համար հնարավոր առավելությունները:

Մեկնարկային փուլում կարևորվում է բավարար խարիզմա ունեցող և արդյունավետ աշխատող մեկ կամ երկու ղեկավարի առկայությունը: Ղեկավարները կոոպերատիվ ձեռնարկումների շարժիչ ուժն են: Նրանք կարող են հասնել մասնակիցների միջև փոխհամաձայնության՝ անդամների թե՛ շահերի, և թե՛ կարիքների առումով: Ձեռնարկության զարգացման համար կոոպերատիվի հնարավոր անդամները պետք է հասկանան և ընդունեն բիզնեսով զբաղվելու սոցիալական և տնտեսական սկզբունքները կոոպերատիվ կազմակերպությունում: Այս իսկ պատճառով անդամները պետք է զմահատեն նոր բիզնեսի կենսունակությունն ու հնարավոր օգուտները և համաձայնության գան այն հարցի շուրջ, որ եղած ռիսկերի և ծախսերի դիմաց համարժեք հատույցներ են ակնկալվում: Կոոպերատիվ կազմավորելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս հիմնարար նշանակություն ունի անդամների կողմից այն փաստի հասկացողությունն ու ընդունումը, որ կոոպերատիվն իրենց սեփականությունն է և ենթակա է իրենց կողմից վերահսկման: Խումբը պետք է համոզվի, որ կոոպերատիվ բիզնեսի ձևը ցանկալի է և պրակտիկ:

Կոոպերատիվի անդամ դառնալու համար անհրաժեշտ է նվիրված լինել կազմակերպությանը, ինչպես նաև ակտիվորեն օգտվել կոոպերատիվի ծառայություններից և արտադրանքից: Անհմաստ է ունենալ ոչ նվիրյալ անդամներ, ովքեր նաև ակտիվորեն չեն օգտվում կոոպերատիվի ծառայություններից: Պասիվ անդամները նսեմացնում են կոոպերատիվի դերը. այդպիսիները չպետք է մասնակցեն:

Վերոնշյալ բոլոր խնդիրները և դրանց հետ կապված հարցադրումները, այդ թվում՝ ակտիվ անդամակցության չափանիշներն ու կանոնները, պետք է քննարկել նախքան կոոպերատիվի հիմնումը:

Նվիրված առաջնորդներ

Կազմակերպության ներսում առաջնորդության զարգացման հարցը կարևորագույն առաջադրանքներից մեկն է, քանի որ անդամների մեծ մասը նախկինում ավելի մեծածավալ բիզնես չի ղեկավարել: Առաջնորդությունը ամենևին էլ մեկ անձի գործը չէ. այն պետք է ապահովել և կազմակերպել կոոպերատիվի բոլոր օղակներում: Յուրաքանչյուր կոոպերատիվի ապագան կախված է ակտիվ և նվիրված առաջնորդների բացահայտումից և զարգացումից: Ընդ որում, ակտիվ անհատների ու հնարավոր առաջնորդների բացահայտումը պետք է կատարել վաղ փուլում: Այդ մարդիկ պետք է համապատասխան վերապատրաստում անցնեն և պրակտիկ փորձ ձեռք բերելու հնարավորություն ու գիտելիքները կարողանան ծառայեցնել կոոպերատիվի տարաբնույթ գործառույթներում ու պաշտոններում անհրաժեշտ առաջնորդություն ապահովելու գործին: Կանոնավոր վերապատրաստման հնարավորություններ պետք է ստեղծել բոլոր այն անդամների համար, ովքեր

ցանկություն ունեն ընդգրկվելու կոոպերատիվի խորհրդում, հանձնաժողովներում կամ աշխատանքային խմբերում:

Կոոպերատիվի գործունեության հաջողության առումով կարևոր նշանակություն ունի բարձր որակավորում ունեցող ղեկավարության հետ մեկ թնով արդյունավետ աշխատող տնօրենների խորհուրդը, ընդ որում՝ ոչ միայն մեկնարկային փուլում, այլ նաև հետագա զարգացման ընթացքում: Իրենց մանդատների շրջանակում ղեկավարությունն ու խորհուրդը պետք է ունենան բավականաչափ ազատություն կոոպերատիվն իր անդամների շահերին լավագույնս ծառայեցնելու համար:

Հաջողությանը նպաստող այլ գործոններ

Նվիրյալ անդամներ և առաջնորդներ ունենալուց գատ, գոյություն ունեն հինգ հիմնական գործոններ, որոնք պետք է հաշվի առնվեն նախաձեռնողների կողմից կոոպերատիվ հիմնելու ժամանակ: Այդ գործոններն են. շուկան, տեխնիկատնտեսական հնարավորությունը, օրենսդրական դաշտը, ֆինանսավորումը և կազմակերպական կառուցվածքը:

Գոյություն ունեցող և ապագա շուկայական պայմաններն ու հնարավորությունները պետք է մանրակրկիտ կերպով ուսումնասիրվեն, քանի որ կոոպերատիվի հաջողումը կամ ձախողումը մեծապես կախված է դրանցից: Կոոպերատիվը մասշտաբի ֆեկտի կարող է հասնել անձնակազմի ուժերը, սարքավորումները կամ այլ ռեսուրսները լավագույնս օգտագործելու, ինչպես նաև ֆինանսական բեռը բաժանելու ու ռիսկը կառավարելու միջոցով:

Անհրաժեշտ է պատշաճ կերպով գնահատել բիզնեսի տեխնիկատնտեսական հնարավորությունը:

Պետք է վերլուծել հնարավոր ռիսկերը, որպիսիք են՝ տեխնոլոգիական, քաղաքական, կազմակերպական, ֆինանսական և շուկայական ռիսկերը ու դրանք հաղթահարելու և կառավարելու համար ստեղծել հիմնական ռազմավարություն: Անհրաժեշտ է ստեղծել թե՛ երկարաժամկետ, և թե՛ կարճաժամկետ տեսլականն արտացոլող գործարար ծրագիր, ինչպես նաև սահմանել մերդրումների պահանջվող մակարդակը:

Կարևոր նշանակություն ունի նպաստավոր և աջակցող իրավական դաշտի կամ օրենսդրության առկայությունը: Սա նշանակում է, որ ֆերմերների խմբերի համար չկան իրավական, վարչական կամ քաղաքական արգելքներ իրենց իսկ ղեկավարներին ընտրելու և կոոպերատիվ կազմակերպություն հիմնելու համար:

Սովորաբար նորաստեղծ կոոպերատիվները մեծ դրամական միջոցների կարիք ունեն: Այդ միջոցների ձեռքբերումը կարելի է ապահովել երեք աղբյուրներից՝

- անդամներից,
- կոոպերատիվի ստացած «ավելցուկներից»,
- արտաքին աղբյուրներից:

Անդամների կողմից ֆինանսավորումն առավել կարևոր աղբյուրն է, հատկապես՝ կոոպերատիվի գործունեության մեկնարկային փուլում: Անդամների կողմից բավարար ֆինանսավորման պարագայում ավելի հեշտ կլինի լրացուցիչ արտաքին ֆինանսավորման (օրինակ՝ վարկերի) ներգրավումը: Հաճախ դժվար է լինում բավականաչափ ֆոնդեր հայթայթել բացառապես միայն անդամներից: Հնարավոր մարտահրավերներից մեկը կարող է լինել այն հանգամանքը, որ ակնկալվող ֆինանսական հատուցումները ստացվում են միայն որոշ ժամանակ անց, երբ կոոպերատիվը գործում է լիարժեք և շահույթ է ստանում: Սրա համար կարող են տարիներ պահանջվել: Այս իսկ պատճառով անդամները պետք է լինեն համբերատար և կամքի ուժ ցուցաբերեն իրենց ներդրումների դիմաց շահույթ ստանալու սպասելիքները հետաձգելու համար:

Կոոպերատիվը կարող է պարտք վերցնել, օրինակ՝ բանկերից, ընդ որում պարտքի թույլատրելի կամ ցանկալի չափը կախված է այն բանից, թե անդամներն ինչպիսի ռիսկի են դիմում կամ սկզբնապես որքան սեփական միջոցներ են ներդրում ձեռնարկության կանխիկ դրամազևի, կառավարման որակի և ռիսկի աստիճանի գործում: Անդամների կողմից ներդրվող սեփական կապիտալը պետք է կազմի պահանջվող ընդհանուր կապիտալի առնվազն կեսը: Սակայն սովորաբար այս ցուցանիշը ձեռք է բերվում գործունեության մի քանի տարվա ընթացքում:

Կոոպերատիվը տվյալ միջավայրում և առկա շուկայական պայմաններում իր առջև դրված նպատակներին հասնելու համար պետք է առավել գործնական և արդյունավետ ձևով ընտրի և զարգացնի իր կազմակերպական կառուցվածքը: Համապատասխան կազմակերպական կառուցվածքի և բիզնեսի մեթոդի համար համապարփակ մոնիթորինգն է: Դրանք սահմանվում են անդամների կողմից: Յուրաքանչյուր կոոպերատիվ պետք է մշակի իր ինքնավար կառուցվածքը՝ կախված կազմակերպության առևտրային նպատակներից և շուկայական այն պայմաններից, որոնցում գործում է տվյալ ձեռնարկությունը:

Հնարավոր ծուղակները

Նոր կոոպերատիվ գործարկելիս զգալի ժամանակ և ջանքեր են օգտագործվում: Բոլոր նորաստեղծ մարմինների պես՝ կոոպերատիվները նույնպես խոցելի են իրենց ձևավորման փուլում: Տեղեկացված լինելով այլ կոոպերատիվներին պատահած ծուղակների մասին՝ մենք կարող ենք խուսափել դրանցից՝ այդպիսով մեծացնելով հաջողության մեր հնարավորությունը: Ստորև բերում ենք ծուղակների մի քանի հնարավոր օրինակներ և խորհուրդներ՝ դրանցից խուսափելու համար:

- Հստակ սահմանված նպատակների և ռազմավարության բացակայությունը

Նոր կոոպերատիվը չպետք է հիմնվի հանուն հիմնելու գաղափարի: Տվյալ ձեռնարկի հստակ տեսլականը, գերնպատակը և հիմնական նպատակները, այդ թվում՝ այդ նպատակներին հասնելու համար հաստատված ռազմավարությունը պետք է բացահայտել և ձևակերպել

▶▶ Նոր կոոպերատիվը չպետք է հիմնվի հանուն հիմնելու գաղափարի: Տվյալ ձեռնարկի հստակ տեսլականը, գերնպատակը և հիմնական նպատակները, այդ թվում՝ այդ նպատակներին հասնելու համար հաստատված ռազմավարությունը պետք է բացահայտել և ձևակերպել հնարավոր անդամ-շահառուի կողմից: ◀◀

հնարավոր անդամ-շահառուի կողմից:

- Ոչ համարժեք պլանավորումը

Կոոպերատիվի կողմից սահմանված նպատակներին հասնելու համար կարևոր է կազմել մանրամասն պլաններ: Անդամ-շահառուների կարիքները գնահատելու համար հաճախ անհրաժեշտ է լինում կատարել խորքային ուսումնասիրություններ (օրինակ՝ հարցաթերթերի, ֆերմերային տնտեսություններում անցկացվող հարցումների միջոցով)՝ դրանք զուգակցելով հնարավորությունների ուսումնասիրությունների հետ: Եթե հնարավոր անդամ-շահառուները բավարար հետաքրքրություն չեն ցուցաբերում, կամ՝ եթե ընտրված կառուցվածքային ձևը տնտեսապես ձեռնտու չէ, կամ էլ՝ չափազանց ռիսկային, ապա կոոպերատիվի կազմակերպման գործընթացը պետք է դադարեցվի:

- Փորձառու խորհրդատուների ներգրավումը

Կոոպերատիվ ստեղծելու ցանկություն ունեցող մարդկանց մեծ մասը կոոպերատիվ բիզնես զարգացնելու փորձառություն չունի: Կոոպերատիվների զարգացման գործում փորձառու մարդկանց ներգրավման շնորհիվ հնարավոր կլինի շատ ժամանակ և ծախսեր խնայել:

- Առաջնորդների բացակայությունը

Կազմակերպիչների խմբի ներսում եղած առաջնորդները չեն կարող փոխարինվել փորձառու անձանց ներգրավմամբ: Որոշումների հեղինակներն են հնարավոր անդամ-շահառուների խումբը և նրանց առաջնորդները: Դրսից հրավիրվող մասնագետները չպետք է ներգրավվեն որոշումների կայացման գործընթացում:

- Անդամների պարտավորվածության զգացողության բացակայությունը

Հաջողության հասնելու համար նորաստեղծ կոոպերատիվը պետք է մեծ աջակցություն ստանա հնարավոր անդամ-շահառուների կողմից: Վարկատուների, իրավաբանների, հաշվապահների, կոոպերատիվների մասնագետների և մի քանի ղեկավարների կողմից տրամադրվող աջակցությունը դեռեվա չի նշանակում, որ կոոպերատիվ բիզնեսի հաջողությունն ապահովված է:

- Չեռնհաս կառավարման բացակայությունը

Կոոպերատիվի անդամների մեծ մասը հիմնա-

կանում զբաղված է լինում իր սեփական տնտեսությունում աշխատելով և չունի կոոպերատիվի կառավարման փորձ: Բիզնեսը հաջող կառավարելու նպատակով կարելի է վարձել փորձառու և որակավորված ղեկավար անձնակազմ:

- Ռիսկերը բացահայտելու և դրանք նվազեցնելու անկարողությունը

Նոր բիզնես սկսելու հետ կապված ռիսկերը կարելի է կրճատել, եթե դրանք բացահայտվեն կազմակերպական գործընթացի սկզբնական փուլերում: Ռիսկերի նվազեցման համար անհրաժեշտ է ուսումնասիրել մրցակիցների գործունեությունը, պետական կանոնակարգերը, զարգացման միտումները, բնապահպանական հարցերը և այլընտրանքային գործելակերպերը:

- Սխալ հաշվարկները

Կոոպերատիվի ղեկավարները ու հնարավոր անդամ-շահառուները հաճախ գերազնահատում են բիզնեսի հնարավոր ծավալները և թերագնահատում գործառնական ծախսերը: Երբ բիզնեսում ակնկալվող հաջողության փոխարեն ծախսողում է տեղի ունենում, ապա կազմակերպիչների մասին բացասական կարծիք է ձևավորվում:

- Ֆինանսավորման բացակայությունը

Մեծ թվով նոր բիզնեսներ լինում են թերֆինանսավորված: Հաճախ դա տեղի է ունենում նոր մեկնարկող գործունեության անարդյունավետության, մրցակցության, կանոնակարգերին չհետևելու և ձգձգումների հետևանքով: Կոոպերատիվի գործունեության առաջին ամիսները և նույնիսկ առաջին տարիները կարող են լինել ոչ շահութաբեր, այնպես որ այդ ժամանակամիջոցում անհրաժեշտ է ունենալ համարժեք ֆինանսավորում:

- Ոչ համարժեք հաղորդակցությունը

Կոոպերատիվի կազմակերպման և գործունեության սկզբնական փուլերում խիստ կարևոր է մշտապես տեղեկացված պահել կոոպերատիվի անդամներին, մատակարարներին և ֆինանսավորողներին: Ճշգրիտ տեղեկատվության բացակայությունն ու վերջինիս ոչ բավարար թափանցիկությունը հակակրանք կամ կասածանություն են առաջացնում: Տնօրեններն ու ղեկավարությունն են որոշում, թե ում և ինչպես պետք է հասցեագրվի հաղորդակցությունը:

Comparative Picture of Agriculture in our Region

By Alexander Aramyan

Each of Armenia's neighbors devotes serious attention to agricultural development. In each of these countries, a high proportion of labor is involved in agriculture, even though the share of agriculture in GDP is not significant. This confirms the fact that agricultural productivity is not high as compared with other branches of the economy. Only this year did Armenia proclaim agriculture as a priority in its development direction, but it lags behind its neighbors in terms of the scale of state assistance to this sector. This is in case when being involved in agriculture is extremely difficult in Armenia due to its rugged terrain and severe climatic conditions. This partly explains the high costs of Armenian agricultural products as compared to those in neighboring countries. Turkey and Azerbaijan have the most favorable conditions to promote agriculture, but at the same time they do not want to move away from their state assistance schemes.

It should be noted, however, that the movement of agricultural products between neighboring countries is not that active, even though all of them are product exporters. Thus, Turkey and Georgia are mostly interested in the European, Armenia and Azerbaijan in Russian, and Iran in the Middle East markets.

The following are the brief characteristics of agriculture in the countries of the region.

Turkey

Turkey is one of the few countries in the world, which has reached almost 100 percent self-sufficiency in terms of food provision. This has been achieved due to the country's fertile lands, mild climate and abundant precipitation, which sets the ground for growing almost any agricultural crop. In 2010, agricultural products in Turkey accounted some \$62 billion against the level of \$24 billion in 2002. In 2010, Turkey exported agricultural products with a value of \$5 billion, as compared with the \$1.7 billion in 2002.

Twenty-five percent of the country's labor force is involved in agricultural activities, and agriculture accounts for 8.4 percent of Turkey's Gross Domestic Product (GDP). The main branch of agriculture in Turkey is crop production, which accounts for around 67 percent of overall agricultural produce, while animal husbandry accounts for 27 percent, with the rest going to forestry and fishing. Turkey mainly exports grain crops (wheat, corn), legumes, technical crops (sugar beet, cotton, tea, and tobacco), nuts, as well as fresh and dried fruits. The main export directions are Europe, the U.S., and Middle Eastern countries. The country is classified as one of the ten largest food exporters. Turkey's territory comprises 78 million hectares, which equals Great Britain and France

combined and 40 percent of this territory is used for agricultural purposes.

It should also be noted that Turkey is among the world's five largest grape producers, manufacturing between 3.2 and 3.6 million tons of grape annually. Turkey is also famous for its dried fruits. The whole apricot harvest is used for making dried fruits, out of which 95 percent is exported. Another developed manufacturing branch is frozen fruits and vegetables, with between 75-80 percent of the produce exported.

Turkey holds a prevailing position in the international market in terms of apricots, raisins, and nuts. It also has wide spread production of citrus plants and tea.

Turkey also has around 59 million heads of cattle, 12 million of which are bovine animals. Nevertheless, in recent years, Turkey has encountered a decline in animal husbandry, which is conditioned by non-effective state assistance to this sector.

One of the reasons of the relatively under-developed state of animal husbandry is the obstacles related to European Union meat and livestock exports, as well as more rapid increases in crop production prices.

Turkey has a general program of agricultural subsidization. For example, if the farmer cultivates one hectare of land, he will be subsidized at a rate of \$90 and also receive around \$14 in compensation for diesel oil related expenses. Around 90 percent of farms make use of the subsidies, but this also yields negative results for the small farms, cultivating the most part of the lands, which become dependent on the subsidies and without them, their activities become endangered.

Iran

The agricultural sector in Iran is notable for the low level of marketability. One quarter of the country's capable population is involved in agriculture, but the food self-sufficiency level is not high, constituting only around 75 percent. The share of agriculture in GDP is around 11 percent. During recent years, the government of Iran has been devoting serious attention to promoting agriculture. It has raised the level of the subsidies to almost \$1 billion annually, banned the import of all types of fruits for fifty years, and provided state support to exporters. The country has reached the level when the wheat and potato demand is fully satisfied from local production. Starting from 2010, wheat is also exported (including to Armenia.)

Iran uses around 10 percent of its territory for agricultural purposes. These are in particular northern territories located near the Caspian Sea. The reason for this is the desert and forest terrain, as well as deficiencies in the irrigation network. According to some estimates, Iran has 51 million hectares of

the movement of agricultural products between neighboring countries is not that active, even though all of them are product exporters. Thus, Turkey and Georgia are mostly interested in the European, Armenia and Azerbaijan in Russian, and Iran in the Middle East markets.

lands which are good for agriculture, but it actually uses only 15 million hectares.

Crop production is the basis of Iranian agriculture. Currently, Iran is one of the largest producers in the world of a number of agricultural crops. Iran accounts for 80 percent of the world production of saffron (spice type), 60 percent of the world production of pistachio, 17 percent of the world production of date, 12 percent of the world production of nuts, 8.5 percent of the world production of apricots, and 8 percent of the world production of lemons.

The animal husbandry sector is relatively underdeveloped, providing around 37 percent of agricultural products. The main breeding animals are sheep, goat and a limited numbers of bovine animals.

Georgia

In general, Georgian agriculture has a low productivity. Fifty percent of the labor force is employed in agriculture, eventually providing only 12 percent of GDP. Only 16 percent or 562,000 hectares are used for agriculture, with the most important areas being tea and citrus plants manufacturing and grape growing. During the recent period, more attention has been paid to grain crops cultivation. As of today, only 30 percent of the wheat demand is met by internal manufacturing sources. In 2008, agricultural products in Georgia constituted \$1.3 billion, 55 percent of which accounted for animal husbandry. With the purpose of fully realizing the country's agricultural potential, in 2006 the World Bank implemented a project on building and upgrading the companies involved with processing agricultural raw materials.

In addition, the U.S. and the European Union provide significant financial assistance to the Georgian agricultural sector, accounting for \$270 millions annually. As of today, the level of Georgian agricultural products' marketability is extremely low. Only 28 percent of the village products appear in the free market, with the rest going for household use. It is interesting that during Soviet times, the marketability level of Georgian villages was several times higher.

Azerbaijan

In 2010, the agricultural sector in Azerbaijan provided for 5.4 percent of GDP or 12 percent of the non-oil sector of the economy. Agricultural products' manufacturing in 2010 constituted \$2.8 billion. Thirty-eight percent of the population is employed in the agricultural sector. Azerbaijan is one of the few countries which preserved the Soviet system of agricultural operation, with agricultural activities mainly implemented by state or collective farms. There are 2300 collective agricultural companies and 2700 private farms operating in the country. As a result of preserving the Soviet structure, productivity in the agricultural sector is extremely low, even though the country has fertile lands and a favorable climate.

It should be noted that Azerbaijan was providing 10 percent of agricultural products in the former Soviet Union. It currently exports between 60-70 percent of its agricultural products to Russia. Fifty-five percent of the country's territory is good for agricultural activities, and even though favorable climate conditions exist, the government still provides significant funding to this sector. The state budget allocates \$192 per each hectare of land with agricultural purposes. The 2012 state budget envisages \$600 million in funding to the agricultural sector. This sector is fully exempt from taxes, including land tax.

Տարածաշրջանում գյուղատնտեսության համեմատական պատկերը

Հեղինակ՝ Ալեքսանդր Արամյան

Չայաստանի հարևան բոլոր պետությունները հսկայական ուշադրություն են դարձնում գյուղատնտեսության զարգացմանը: Բոլոր երկրներում աշխատուժի զգալի հատվածը ընդգրկված է գյուղատնտեսությունում, սակայն ՀՆԱ-ի ցուցանիշում գյուղատնտեսության մասնաբաժինը բարձր չէ: Սա վկայում է այն մասին, որ գյուղատնտեսության արդյունավետությունը՝ համեմատած այլ ճյուղերի հետ, բարձր չէ:

Չայաստանը միայն այս տարի ընդունեց, որ գյուղատնտեսությունը զարգացման գերակա ուղղություն է, որը գյուղատնտեսության պետական աջակցման մասշտաբով դեռևս զգալիորեն զիջում է իր հարևաններին: Սա այն դեպքում, երբ Չայաստանում գյուղատնտեսությունը արդյունաբերության ամենաբարձր ճյուղերից մեկն է՝ տեղանքի կրտորվածության և բընակլիմայական պայմանների խստության պատճառով: Մասամբ դրանով է պայմանավորված այն, որ հայկական գյուղմթերքն ավելի բարձր ինքնարժեք ունի, քան հարևան երկրների գյուղմթերքը: Թուրքիան ու Ադրբեջանն ունեն գյուղատնտեսության զարգացման համար ամենամասշտաբավոր բնակլիմայական պայմանները տարածաշրջանում, սակայն պետական աջակցությունից հրաժարվել չեն ցանկանում:

Նշենք, սակայն, որ գյուղատնտեսական մթերքների շարժը հարևան պետությունների միջև այնքան էլ ակտիվ չէ, թեև բոլոր երկրներն էլ գյուղմթերքներ արտահանողներ են: Թուրքիային ու Վրաստանին առավել հետաքրքիր է եվրոպական շուկան, Չայաստանին ու Ադրբեջանին՝ ռուսականը, Իրանին՝ մերձավորարևելյանը:

Ստորև ներկայացնում ենք տարածաշրջանի երկրների գյուղատնտեսության համառոտ բնութագրերը:

Թուրքիա

Թուրքիան աշխարհի այն քիչ պետություններից է, որ պարենային ապահովվածության առումով հասել է 100% ինքնաբավության: Դրան նպաստում են բարեբեր հողերը, մեղմ կլիման և առատ տեղումները, ինչը հնարավորություն է տալիս մշակել զրեթե ցանկացած գյուղատնտեսական կուլտուրա: Թուրքիայի գյուղատնտեսական արտադրանքը 2010 թ. կազմել է 62 միլիարդ դոլար՝ 2002 թ.-ի 24 միլիարդ դոլարի համեմատ: 2010 թ. արտահանվել է 5 միլիարդ դոլար գյուղմթերք՝ 2002 թ.-ի 1,7 միլիարդ դոլարի համեմատ:

Երկրի աշխատուժի 25%-ը զբաղված է գյուղատնտեսական գործունեությամբ: ՀՆԱ-ի 8,4%-ը նույնպես բաժին է ընկնում գյուղատնտեսությանը: Թուրքիայում գյուղատնտեսության հիմնական ճյուղը բուսաբուծությունն է, որին բաժին է ընկնում գյուղատնտեսական ընդհանուր արտադրանքի մոտ

67%-ը: Անասնապահության բաժինը 27% է. մնացածը անտառային տնտեսությունն է և ձկնորսությունը: Թուրքիայից արտահանվում են հիմնականում հացահատիկային կուլտուրաներ (ցորեն, եգիպտացորեն), լոբազգիներ, տեխնիկական կուլտուրաներ (շաքարի ճակընդեղ, բամբակ, թեյ, ծխախոտ), ընկույզներ, թարմ և չորացրած մրգեր: Հիմնականում արտահանումն իրականացվում է Եվրոպա, ԱՄՆ, Մերձավոր Արևելքի երկրներ: Թուրքիան դասվում է սննդամթերքի արտահանման 10 խոշորագույն երկրների շարքին: Այն ունի 78 միլիոն հեկտար տարածք (որը նույնն է,

ինչ Մեծ Բրիտանիան և Ֆրանսիան միասին վերցրած), որի 40%-ը օգտագործվում է գյուղատնտեսական նպատակներով:

Նշենք՝ Թուրքիան աշխարհում խաղող արտադրողների խոշորագույն հնգյակի մեջ է մտնում՝ արտադրելով տարեկան 3,2-3,6 միլիոն տոննա: Թուրքիան հայտնի է նաև չրեդենով. ծիրանի

ողջ բերքը օգտագործվում է չրի պատրաստման համար, որի 95%-ը արտահանվում է: Ջարգացած է նաև սառեցված մրգերի և բանջարեղենի արտադրությունը. արտադրանքի 75-80%-ը արտահանվում է: Թուրքիան միջազգային շուկայում գերիշխող դիրքեր ունի ծիրանի, չամիչի և ընկույզի շուկաներում: Տարածված է նաև ցիտրուսային մրգերի և թեյի արտադրությունը:

Թուրքիայում բուծվում են մոտ 59 միլիոն խոշոր և մանր եղջերավեր անասուններ, որոնցից 12 միլիոնը խոշոր եղջերավոր են: Սակայն վերջին տարիներին անասնապահության ոլորտում կանգ է նկատվում՝ կապված պետության կողմից այս ոլորտի ոչ արդյունավետ օժանդակման հետ: Անասնապահության համեմատաբար թույլ զարգացածության պատճառներից մեկը Եվրամիությունն սնի և անասունների արտահանման արգելքն է, ինչպես նաև՝ բուսաբուծական արտադրանքի գների արագացված աճը:

Թուրքիայում գոյություն ունի գյուղատնտեսության սուբսիդավորման ընդհանուր ծրագիր: Օրինակ, եթե գյուղացին մշակում է 1 հեկտար հողատարածք, ապա նա սուբսիդավորվում է 90 դոլարով, ևս շուրջ 14 դոլար նա ստանում է դիզելային վառելիքի գծով ծախսերի փոխհատուցման համար:

Սուբսիդիայից օգտվում են տնտեսությունների 90%-ից ավելին: Սակայն դա ունի նաև բացասական հետևանք. գյուղացիական մանր տնտեսությունները, որոնք մշակում են հողի մեծ մասը, կախվածության մեջ են սուբսիդիաներից, իսկ նրանց կենսագործունեությունն առանց սուբսիդիաների պարզապես վտանգված է:

▶▶ գյուղատնտեսական մթերքների շարժը հարևան պետությունների միջև այնքան էլ ակտիվ չէ, թեև բոլոր երկրներն էլ գյուղմթերքներ արտահանողներ են: Թուրքիային ու Վրաստանին առավել հետաքրքիր է եվրոպական շուկան, Չայաստանին ու Ադրբեջանին՝ ռուսականը, Իրանին՝ մերձավորարևելյանը: ◀◀

Իրան

Իրանի գյուղատնտեսությունն աչքի է ընկնում ապրանքայնության ցածր աստիճանով: Երկրի աշխատունակ բնակչության մեկ քառորդը զբաղված է գյուղատնտեսությամբ, սակայն պարենային ինքնաբավության աստիճանը բարձր չէ՝ մոտ 75%: Գյուղատնտեսության մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում մոտ 11% է: Վերջին տարիներին Իրանի կառավարությունը մեծ ուշադրություն է դարձնում գյուղատնտեսության զարգացմանը: Սուբսիդիայի ծավալը հասցվել է տարեկան գրեթե 1 միլիարդ դոլարի, 50 տարով արգելվել է բոլոր տեսակի մրգերի ներմուծումը, պետական աջակցություն է ցուցաբերվում արտահանմանը: Երկիրը հասել է նրան, որ ցորենի ու կարտոֆիլի պահանջարկն ամբողջովին բավարարվում է տեղական արտադրության հաշվին: Սկսած 2010 թ.-ից՝ ցորենը նաև արտահանվում է (այդ թվում՝ Հայաստան):

Իրանը գյուղատնտեսական նպատակներով օգտագործում է իր տարածքի մոտ 10%-ը, հիմնականում հյուսիսային՝ Կասպից ծովի մերձակա տարածքներում: Պատճառը անապատային և լեռնային տեղանքն է, ինչպես նաև՝ ոռոգման ցանցի անկատարությունը: Ըստ որոշ գնահատականների՝ Իրանն ունի գյուղատնտեսության համար օգտակար 51 միլիոն հեկտար հող, սակայն փաստացի օգտագործում է միայն 15 միլիոնը:

Բուսաբուծությունը Իրանի գյուղատնտեսության հիմքն է: Ներկա դրությամբ Իրանը մի շարք գյուղատնտեսական կուլտուրաների գծով հանդիսանում է աշխարհի խոշորագույն արտադրողներից մեկը: Իրանին բաժին է ընկնում շաֆրանի (համեմունքի տեսակ) համաշխարհային արտադրության 80%-ը, պիստակի 60%-ը, արմավի 17%-ը, ընկույզի 12%-ը, ծիրանի 8,5%-ը և լիմոնի 8%-ը:

Անասնապահությունը համեմատաբար թերզարգացած է և ապահովում է գյուղատնտեսական արտադրանքի մոտ 37%-ը: Հիմնականում բուծում են ոչխար, այծ, ուլտ, քիչ քանակությամբ խոշոր եղջերավոր անասուններ:

Վրաստան

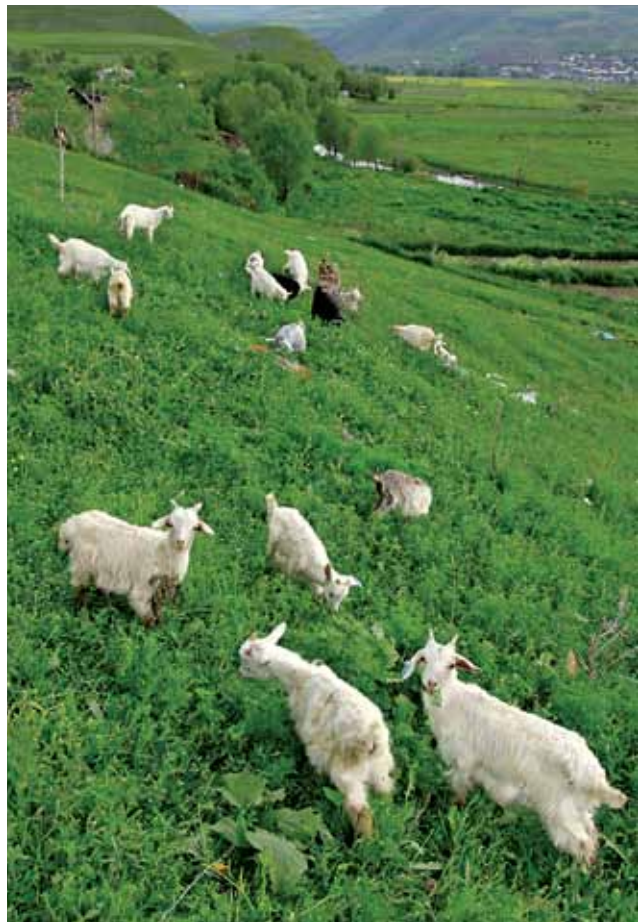
Վրաստանի գյուղատնտեսությունն, ընդհանուր առմամբ, ցածր արդյունավետ է: Աշխատուժի 50%-ը զբաղված է գյուղատնտեսությամբ, որը, սակայն, ապահովում է ՀՆԱ-ի 12%-ը: Գյուղատնտեսական նպատակներով օգտագործվում է երկրի տարածքի 16%-ը, կամ մոտ 562 հազար հեկտար: Կարևոր նշանակություն ունեն թեյի և ցիտրուսայինների արտադրությունը, խաղողագործությունը: Վերջին ժամանակներս մեծ կարևորություն է տրվում նաև հացահատիկայինների մշակմանը: Առայժմ ցորենի նկատմամբ պահանջարկի միայն 30%-ն է ապահովվում ներքին արտադրության հաշվին: 2008 թ. Վրաստանի գյուղատնտեսական արտադրանքը կազմել է 1,3 միլիարդ դոլար, որի 55%-ը բաժին է ընկնում անասնապահությանը: Երկրի գյուղատնտեսական պոտենցիալի լիարժեք օգտագործման նպատակով 2006թ. Համաշխարհային բանկի օժանդակությամբ իրականացվել է գյուղատնտեսական հունք վերամշակող ձեռնարկությունների կառուցման և վերազինման ծրագիր: Բացի այդ, ԱՄՆ-ը և Եվրամիությունը զգալի ֆինանսական օժանդակություն են ցուցաբերում Վրաստանի գյուղատնտեսությանը՝ տարեկան մոտ 270 միլիոն դոլար :

Առայժմ Վրաստանում գյուղատնտեսության ապրանքայնացման մակարդակը շատ ցածր է: Գյուղում արտադրվող մթերքների միայն 28%-ն է հայտնվում ազատ շուկայում,

մնացածը բնամթերային արտադրություն է: Հետաքրքիր է, որ խորհրդային տարիներին վրացական գյուղերի ապրանքայնության աստիճանը մի քանի անգամ ավելի բարձր էր:

Ադրբեջան

Ադրբեջանի գյուղատնտեսությունը 2010 թ. ապահովել է ՀՆԱ-ի 5,4%-ը, կամ ոչ նավթային սեկտորի 12%-ը: Գյուղմթերքների արտադրությունը 2010 թ. կազմել է մոտ 2,8 միլիարդ դոլար: Գյուղատնտեսությունում աշխատում է զբաղված բնակչության 38%-ը: Ադրբեջանն այն քիչ երկրներից է, որ պահպանել է գյուղատնտեսական գործունեության խորհրդային համակարգը: Այսինքն՝ գյուղատնտեսական գործունեությունը հիմնականում իրականացվում է պետական կամ կոլեկտիվ տնտեսությունների միջոցով: Երկրում առկա է 2.300 կոլեկտիվ գյուղատնտեսական ձեռնարկություն և 2.700 մասնավոր տնտեսություն: Խորհրդային կացութաձևի պահպանման պատճառով երկրի գյուղատնտեսությունում արտադրողականությունը խիստ ցածր է՝ թեև առկա են բարեբեր հողեր ու բարենպաստ կլիմա: Նշենք, որ Ադրբեջանն ապահովում էր նախկին ԽՍՀՄ-ի գյուղմթերքների արտադրության 10%-ը: Ներկայումս գյուղմթերքների 60-70%-ը արտահանվում է Ռուսաստան: Երկրի տարածքի 55%-ը պիտանի է գյուղատնտեսության համար, ու, չնայած բարենպաստ բնակլիմայական պայմաններին՝ պետությունը հսկայական միջոցներ է ուղղում դեպի գյուղատնտեսություն: Ադրբեջանի պետական բյուջեից 1 հեկտարի հաշվով գյուղատնտեսական նպատակներով ծախսվում է 192 դոլար: 2012 թ. պետական բյուջեում 600 միլիոն դոլար է նախատեսվել գյուղատնտեսության ֆինանսավորման համար: Գյուղատնտեսությունն ամբողջովին ազատված է հարկերից, մոյնիսկ՝ հողի հարկից:

The Importance of the Loan Component of the MCA Armenia "Water to Market" Program in the Agricultural Sector Loan Provision Process

By Sergey Meloyan, Head of MCA Armenia "Water to Market" Program

Currently, the main participants of agricultural loans market are Armenian commercial banks and credit organizations. Nevertheless, the loan investments made by the latter in this branch of the economy continue to be extremely low.

According to the data of the Armenian Central Bank, agricultural sector loan investments by the bank system only constitute an average of 5 percent of loans provided to the real sector of the economy. Some 19.9 percent of AMD and foreign currency loans made available to the agricultural sector have a repayment term of up to 1 year and 80.1 percent of the loans have a longer repayment term. It should be noted that this situation is preconditioned by the availability of various programmatic loans, including those provided within the framework of MCA Armenia "Water to Market" loan component.

The loan component has been implemented since 2008 and will run through 2020. In September 2010, the "Water to Market" loan component exhausted its \$8.5 million budget. Currently, the loan provision continues from the resources of the revolving fund, which was formed from the repayment amounts of allocated loans. It is important to note that following the program regulations, the amount, which remains in the revolving fund of crediting organizations at the end of the month, shall not exceed 8.5 million drams. The mentioned limitation regulates the availability of revolving funds for all crediting organizations.

As of November 1, 2011, the program approved 1,082 credit units with a total amount of 4780.1 million drams (around \$12.5 million). From the very start of activities, despite the relative scarcity of resources, "Water to Market" loans were able to occupy a rather unique place within the financial market and received a positive feedback by displaying a number of competitive advantages against other loans active at that moment. I will try to present the advantages by comparing them to the agricultural loans made available through other programs.

- The "Water to Market" loans are provided exclusively in the national currency (AMD), which excludes the fluctuation risks occurring as a result of foreign currency interventions. Actually, with an internal dram circulation, the borrower does not have to constantly convert the amounts and incur additional costs because of that, as well as not being exposed to the risks occurring as a result of foreign currency fluctuations. Such a situation was recorded in the Armenian financial market in March 2009, when the U.S. dollar value skyrocketed and created obvious difficulties among the vast mass of creditors.
- The "Water to Market" loans are provided for a period of between 24-84 months, which allows the conduct of activities of capital nature requiring long-term compensation, such as setting fruit and grape gardens, reprocessing agricultural products, founding greenhouse and refrigerated farms. The same approach is peculiar to the

loans provided within the framework of other programs as well, including the IFAD, and World Bank. Nevertheless, the loans provided from the crediting organizations' own funds are mostly aimed at short-term financing. This was specifically true at the time when "Water to Market" program first started.

- With the purpose of directing the loan resources at capital expenditures and, in particular, importing advanced irrigation and processing technologies, the project limits the size of the loan amount spent on revolving funds and non-specific professional activities within the limits of 20 percent of the loan amount. A similar approach is also peculiar to other programmatic loans, but is used seldomly when the loan provision from the crediting organizations' own funds is concerned.
- The significant advantage of "Water to Market" loans is the rather low interest rate. The weighted average of the interest rate of the loans provided from the program inception until now is 11.2 percent in cases when a number of banks accept term deposits at this rate. This cannot be viewed as an artificial distortion of the financial market, since given the economic situation, the Armenian government also implements a dram loan subsidy program. We can actually say that the given level of the "Water to Market" loan interest rates coincides with the government's policy in this field.

trainings.am – fill the gap!

57 47 78

info@trainings.am

trainings.am

BE COMPETITIVE

* Armenian Central Bank 2010 Bulletin, page 83.

the other hand, it increases the targeted nature of the loans. Around 46,000 farmers have been trained up to now. In fact, the loan component creates the financial ground for new technologies, as well as for manufacturing and promoting high value agricultural products.

- There is no doubt that these advantages have had a positive impact on fostering a high level of loan reliability, thus, ensuring an unprecedentedly high indicator of loan repayment. As of November 1, 2011, the overdue principal amount is only 11.88 million drams or 0.3 percent of the overall loan portfolio.
- As of now, the component cooperates with eight crediting organizations, namely three banks and five universal credit organizations (UCOs). It should be

- On top of this, it is important to note that the project limits the maximum interest rate threshold as 12 percent, while in the cases of IFAD and World Bank loans, the latter do not fix this provision as a mandatory program requirement.
- The maximum size of “Water to Market” loans is 10.5 million drams. Currently, they are more attractive to small farms. In addition to IFAD and World Bank loans, the “Water to Market” loans, the maximum size of which constitute \$150,000, actually include a rather large circle of borrowers having various financial needs depending on the level of the capital intensity of their activities. This is the reason why the main portion of our borrowers are individual farmers with comparatively small borrowing power, the provision of loans to which has always been more problematic.
- The “Water to Market” loan provision area is very definite, providing funding in the fields of horticulture, reprocessing, preservation of yield, manufacturing of high value agricultural products, procurement of agricultural equipment and instruments, implementation of advance processing and irrigation technologies and other similar functions. Such centralization of financial resources allows us to influence the program target sector in a more effective and speedy manner and with relatively little resources.
- The mandatory condition of receiving “Water to Market” loans is the training of the borrowers on high value agriculture and intra-farm water management within the framework of the program. On one hand, this allows farmers to gain applicable knowledge in order to implement more effective production and to realize and apply new technologies. On

noted that due to the above-mentioned peculiarities of the component, the UCOs are more active than banks and have allocated 79 percent of the overall loan portfolio. From this point of view, the component assists the UCOs in their fast realization and further strengthening, thus, creating a free competitive field in the sphere of agricultural loan provision.

- The “Water to Market” loans enjoy high demand among borrowers due to the low level of risk. This is proven by the fact that as of November 1, 2011, the amount which remained in the crediting organizations’ revolving fund is only 33.1 million drams, while on the side of other programmatic loans, including those of the IFAD and World Bank, the revolving fund remainder is much higher.

ՀԱՀ Հայաստան «Ջրից դեպի շուկա» ծրագրի վարկային բաղադրիչի կարելությունը գյուղատնտեսական ոլորտի վարկավորման գործընթացում

Յեղիհնակ՝ Սերգեյ Մելոյան, ՀԱՀ-Հայաստան ջրից դեպի շուկա ծրագրի ղեկավար

Ներկայումս գյուղատնտեսական վարկերի շուկայի հիմնական մասնակիցներն են ՀՀ առևտրային բանկերը և վարկային կազմակերպությունները, այդուհանդերձ, վերջիններիս վարկային ներդրումները տնտեսության այս ճյուղում շարունակում են մնալ խիստ փոքր:

Համաձայն ՀՀ ԿԲ տվյալների՝ ՀՀ բանկային համակարգի վարկային ներդրումները գյուցատնտեսության ոլորտում միջինում կազմում են տնտեսության իրական հատվածին տրամադրված վարկերի ընդամենը 5 տոկոսը, ընդ որում՝ գյուղատնտեսության ոլորտին տրամադրված դրամային և արտարժույթային վարկերի 19,9 տոկոսն ունի մինչև 1 տարի, իսկ 80,1 տոկոսը՝ 1 տարուց ավելի մարման ժամկետ: Հարկ է ասել, որ նշվածը հիմնականում պայմանավորված է տարբեր ծրագրային, այդ թվում՝ ՀԱՀ-Հայաստան, ՋՀՀ վարկային բաղադրիչի շրջանակներում տրամադրվող վարկերի առկայությամբ:

Վարկային բաղադրիչն իրականացվում է 2008թ.-ից և գործելու է մինչև 2020թ.:

2010թ. սեպտեմբերին ավարտվեց «Ջրից դեպի շուկա» (ՋՀՀ) վարկային բաղադրիչի 8,5 միլիոն ԱՄՆ դոլարի արժողությամբ ծրագրային ողջ գումարը: Այսօր վարկավորումը շարունակվում է տեղաբաշխված վարկերի մարումներից առաջացած շրջանառու ֆոնդի հաշվին: Հարկ է նշել, որ ծրագրի կանոնակարգերով նախատեսված վարկատու կազմակերպությունների մոտ շրջանառու ֆոնդի գումարների մնացորդը ամսվա վերջի դրությամբ չպետք է գերազանցի 8,5 միլիոն ՀՀ դրամը: Նշված սահմանափակումով կարգավորվում է ազատ շրջանառու միջոցների հասանելիությունը բոլոր վարկատու կազմակերպություններին:

01.11.2011թ. դրությամբ ծրագրի կողմից հաստատվել են 1.082 միավոր վարկեր՝ 4 780,1 միլիոն դրամ (մոտ 12,5 միլիոն ԱՄՆ դոլար) ընդհանուր գումարով:

Գործունեության սկզբից, չնայած ռեսուրսների համեմատաբար սահմանափակ լինելուն, ՋՀՀ վարկերը բավական ուրույն տեղ գրավեցին ֆինանսական շուկայում, և ստացան դրական արձագանք՝ հանդես բերելով մրցակցային մի շարք առավելություններ տվյալ պահին գործող վարկերի նկատմամբ:

Փորձենք թվարկել այդ առավելությունները՝ դրանք համեմատելով այլ ծրագրերի շրջանակներում տրամադրվող գյուղատնտեսական վարկերի հետ:

- ՋՀՀ վարկերը տրամադրվում են բացառապես ազգային արժույթով (ՀՀ դրամ), որը բացառում է արտարժույթային ինտերվենցիաների արդյունքում առաջացող ռիսկերը: Փաստորեն, վարկառուն, ունենալով ներքին

դրամային շրջանառություն, ստիպված չի լինում առկա գումարներն անընդհատ կոնվերտացնել և դրա հետևանքով կատարել լրացուցիչ ծախսեր, ինչպես նաև գերծ է մնում արտարժույթի գնի տատանումներից առաջացող ռիսկերից: Նման դեպք ՀՀ ֆինանսական շուկայում արձանագրվեց 2009թ. մարտին, երբ ԱՄՆ դոլարի արժեքը կտրուկ աճեց՝ վարկառուների մի սովորական գանգվածի մոտ առաջ բերելով ֆինանսական ակնհայտ դժվարություններ:

- ՋՀՀ վարկերը տրամադրվում են 24-84 ամիս ժամկետով: Դա հնարավորություն է ընձեռում իրականացնել կապիտալ բնույթի և երկարաժամկետ հատույց պահանջող աշխատանքներ, ինչպիսիք են, օրինակ՝ պտղատու և խաղողի այգիների, ջերմոցային և սառնարանային տնտեսությունների հիմնումը, գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակումը: Նման մոտեցումը բնորոշ է նաև այլ ծրագրերով տրամադրվող

* Աղբյուրը՝ ՀՀ ԿԲ Վիճակագրական տեղեկագիր, 2010թ., էջ 83:

վարկերին (ԳԶԱ, Համաշխարհային բանկ), սակայն վարկատու կազմակերպությունների սեփական միջոցներից տրվող վարկերն առավելապես միտված են կարճաժամկետ ֆինանսավորմանը՝ հատկապես այն ժամանակ, երբ ՋԴԸ ծրագիրը նոր էր սկսել իր գործունեությունը:

- Նպատակ ունենալով, որ վարկային ռեսուրսներն ուղղորդվեն կապիտալ ծախսերի իրականացմանը, ինչպես նաև առաջավոր տեխնոլոգիաների, մասնավորապես՝ ոռոգման և մշակման արդիական տեխնոլոգիաների ներմուծմանը, ծրագիրը սահմանափակում է վարկի գումարով շրջանառու միջոցների և ոչ հատուկ մասնագիտական աշխատանքների կատարման վրա ծախսվող գումարի չափը վարկի գումարի 20 տոկոսի սահմաններում: Նման մոտեցումը բնորոշ է նաև այլ ծրագրային վարկերին, սակայն հազվադեպ է կիրառվում վարկատու կազմակերպությունների սեփական միջոցներից տրամադրվող վարկերի ժամանակ:
- ՋԴԸ վարկերի կարևորագույն առավելություններից մեկը նաև այն է, որ տրամադրվող վարկերը ունեն բավականին ցածր տոկոսադրույք: Ծրագրի սկզբից առ ներկա պահը տրամադրված վարկերի միջին կշռված տոկոսադրույքը կազմում է 11,2 տոկոս, այն դեպքում, որ մի շարք բանկեր նույն տոկոսով ընդունում են ժամկետային ավանդներ: Սա չի կարող դիտվել որպես ֆինանսական շուկայի արհեստական խեղաթյուրում, քանի որ, ելնելով տնտեսական իրավիճակից՝ ՀՀ Կառավարությունը նույնպես կիրառում է դրամային վարկերի սուբսիդավորման ծրագիր: Փաստորեն, կարելի է ասել, որ ՋԴԸ վարկերի տոկոսադրույքի այս

մակարդակը համընկնում է տվյալ ոլորտում պետության վարած քաղաքականությանը:

- Բացի այդ, հարկ է նշել, որ ծրագրով սահմանափակված է տոկոսադրույքի առավելագույն շեմը՝ 12 տոկոս, մինչդեռ ԳԶԱ և Համաշխարհային բանկի կողմից տրվող վարկերի պարագայում նման դրույթը, որպես ծրագրի պարտադիր պայման, ամրագրված չէ:
- ՋԴԸ վարկերի առավելագույն չափը կազմում է 10,5 միլիոն ՀՀ դրամ: Այսօրվա պայմաններում այդ վարկերն առավել գրավիչ են մանր ֆերմերային տնտեսությունների համար: Այս վարկերն, ի լրումն ԳԶԱ և Համաշխարհային բանկի կողմից տրամադրվող վարկերի, որոնց առավելագույն չափը կազմում է 150.000 ԱՄՆ դոլար, փաստորեն, ընդգրկում են տարբեր ֆինանսական կարիքներ ունեցող վարկառուների բավականին լայն շրջանակ՝ կապված նրանց գործունեության կապիտալատարության հետ: Այդ իսկ պատճառով մեր վարկառուների ճնշող մեծամասնությունը համեմատաբար փոքր վարկունակություն ունեցող անհատ ֆերմերներ են, որոնց վարկավորման խնդիրը միշտ էլ եղել է ավելի խնդրահարույց:
- ՋԴԸ վարկերի տրամադրման ոլորտը շատ որոշակի է. ֆինանսավորվում է այգեգործությունը, վերամշակումը, բերքի պահպանումը, բարձրարժեք հողագործական մթերքների արտադրությունը, գյուղատնտեսական տեխնիկայի և գործիքների գնումը, մշակման և ոռոգման առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրումը և նման այլ գործառնություններ: Ֆինանսական միջոցների նման կենտրոնացումը թույլ է տալիս համեմատաբար փոքր ռեսուրսներով առավել մեծ արդյունավետությամբ

ազդել ծրագրի նպատակային հատվածի վրա՝ այն զարգացնելով առավել արագ:

- ՋՂՀ վարկերի տրամադրման պարտադիր նախապայման է հանդիսանում այն փաստը, որ վարկառուները պետք է անցնեն ծրագրի շրջանակներում կազմակերպված ուսուցման դասընթացներ բարձրաժեք գյուղատնտեսության և ջրի ներտնտեսային կառավարման թեմաներով: Սա մի կողմից ֆերմերներին հնարավորություն է ընձեռում ստանալու կիրառական գիտելիքներ՝ առավել արդյունավետ արտադրություն իրականացնելու, նոր տեխնոլոգիաներ ներդնելու և կիրառելու նպատակով, իսկ մյուս կողմից մեծացնում է վարկերի հասցեականությունը: Առ այսօր ուսուցանվել են շուրջ 46 հազար ֆերմերներ: Փաստորեն, վարկային բաղադրիչը ֆինանսական հիմք է ստեղծում նոր տեխնոլոգիաների և բարձրաժեք գյուղատնտեսական արտադրանքի արտադրության, դրանց հետագա զարգացման համար:

- Բերված առավելությունները միանշանակ դրական ազդեցություն են ունեցել վարկերի հուսալիության բարձր մակարդակի ձեռք բերման խնդրում՝ ապահովելով վերադարձելիության և նպատակային

նության աննախադեպ բարձր ցուցանիշ: 01.11.2011թ. դրությամբ ժամկետանց մայր գումարը կազմում է ընդամենը 11,88 միլիոն դրամ, կան վարկային պորտֆելի 0,37 տոկոսը:

- Ներկա պահի դրությամբ բաղադրիչը համագործակցում է 8 վարկատու կազմակերպությունների՝ 3 բանկերի և 5 ունիվերսալ վարկային կազմակերպությունների հետ: Չարկ է նշել, որ կապված բաղադրիչի վերոհիշյալ առաձևահատկությունների հետ, ՈՒՎԿ-ները հանդես են բերում առավել մեծ ակտիվություն, քան բանկերը. նրանց կողմից է տեղաբաշխվել ընդհանուր վարկային պորտֆելի 79 տոկոսը: Այս տեսանկյունից բաղադրիչը նպաստում է ՈՒՎԿ-ների արագ կայացմանը և հետագա հզորացմանը՝ դրանով իսկ ստեղծելով գյուղատնտեսության վարկավորման բնագավառում ազատ մրցակցային դաշտ:
- ՋՂՀ վարկերը, ունենալով ցածր ռիսկայնություն՝ մեծ պահանջարկ են վայելում վարկառուների շրջանում: Դրա մասին է վկայում այն փաստը, որ 01.11.2011թ. դրությամբ վարկատու կազմակերպությունների մոտ գտնվող շրջանառու ֆոնդի մնացորդը կազմում է ընդամենը 33,1 միլիոն դրամ, մինչդեռ այլ ծրագրային վարկերի մասով՝ ԳԶՄՀ և Համաշխարհային բանկ, շրջանառու ֆոնդի մնացորդը անհամեմատ ավելի մեծ է:

Advertise with AMCHAM

Reach the leading businesses in Armenia with a print run of over 1000 copies

Call (374 10) 599187 or e-mail us at amcham@arminco.com for details.

Skills, Qualities and Experiences Necessary for Future Managers in the Armenian Agribusiness Field

By Vardan Urutyan, Director, International Center for Agribusiness Research and Education (ICARE)

and lecturers. The programs are mainly the collections of courses and the current methods of teaching, and educational materials do not promote creative thinking and communication skills.

It is widely believed that the higher education institution shall prepare students based on the job market requirements and also provide general education. One of the most important aspects of agribusiness education lies in the fact that the entrepreneurs active in this field expect that the graduates would possess a number of skills, which can be used for improving the management capacities in their enterprises. Based on this obligation, the curriculum should not be developed and implemented in an isolated manner. If we want the graduates of higher educational institutions to be able to manage agribusiness enterprises in today's constantly changing environment, then the enterprises themselves should actively participate and

Ever since Armenia gained independence in 1991, the changes in the country's economic and social infrastructures created an immediate need to review higher education curricula by including new specialties peculiar to market economy needs and excluding the old ones not demanded in the market. The initial stage of reforms of the country's agricultural higher education system was based on the best thinking of professors and managers while taking into account the advice of international specialists in terms of curricula development. The American and European curricula that were examined served as new curricula models for the heads of agribusiness enterprises.

The Armenian State Agrarian University (ASAU) developed new curricula based on the three-stage educational system of training agricultural specialists, namely baccalaureate, magistracy, and post graduate studies. In order to become adapted to the new environment new specialties were introduced. The issue of introducing new specialties to address the needs of the country's agro-products' system is now under discussion. Nevertheless, in general, the changes to the agricultural higher education system were carried out at a very slow pace. The process of developing and amending the curriculum is rather isolated and is implemented mainly by academic circles, while curriculum development is highly pre-conditioned by the experiences and interests of professors

have their say in developing curricula and implementing reforms in this area. Since the agribusiness sector employers are well aware of specific job issues, behavior, skills and capacities, those responsible for education and university managerial staff should use the employers to reveal the mentioned qualities, reflect them in agribusiness specialties curricula and determine the compatibility between the student and specific job.

A survey conducted jointly with the Texas A&M Professor Kerry Litzenberg in 2010 was devoted to the main revisions and changes in the curricula of agribusiness economics specialties of the ASAU, necessary at the current stage. Based on the reality that agribusiness education should be up to date and should satisfy the employers' needs, we implemented a quantitative survey to reveal the preferences in this field and expectations from the employees with a potential to become future managers. The survey data was collected through interviews, conducted among wineries, brandy factories, meat products, dairy products, fruits and vegetables reprocessing plants, companies involved with horticulture, pisciculture, companies trading in the field of agricultural installations and equipment, as well as among heads of agricultural banks and credit organizations, businessmen, and senior and mid-level managers. The target group also included international and

regional agribusiness companies operating in Armenia.

Overall, around 100 managers from 80 different companies were interviewed. As an interview tool, we used the AGRIMASS (Agribusiness Management Aptitude and Skills Survey) methodology, as conducted by Litzenberg and Schneider, which was adjusted to Armenia's conditions and modern management principles. During almost two decades of its existence, the AGRIMASS has internationally manifested itself as the best methodology to detect the progress in the agribusiness education sphere.

In general, the survey tool was based on 78 parameters, which were classified according to the following seven categories: (1) Business and economics, (2) Computer, quantitative and management information, (3) Technical skills, (4) Communication skills, (5) Interpersonal qualities, (6) Employment and professional experiences, and (7) General higher education experiences. Most of the skills identified in the AGRIMASS are important in terms of higher education system curricula development and certainly contribute to promoting agribusiness managerial skills.

Our survey allowed a ranking of these skills so that they are taken into account based on their importance when developing curricula and to be included in new or existing courses. The agribusiness sector representatives ranked the seven categories in the following way, where the average rating is given according to the five point scale (with 1 being the lowest and 5 being the highest requirement):*

- (1) Interpersonal qualities (4.19)
- (2) Communication skills (4.12)
- (3) General higher education experiences (3.38)
- (4) Business and economics experiences (3.31)
- (5) Employment and professional experiences (2.57)
- (6) Computer, quantitative and management information and experiences (2.54)
- (7) Technical skills (2.29).

In fact, in the agribusiness sphere, respondents attach much higher importance to the skills under "Interpersonal qualities" and "Communication skills" categories as compared to other skills and experience covered by the survey. It is noteworthy, that under all categories of all seven types, the "Loyalty towards the organization" received the highest ranking, which was also the highest throughout all categories.

In terms of the company types, certain differences were recorded in the category ratings. Thus, it is not only important to compile the general curriculum, taking into account the

skills which received the highest ratings in each category, but also to pay attention to the particular agribusiness projects of specific company types.

The survey results can be used while developing curricula for agribusiness specialties in Armenia. Certain skills important

for agribusiness professionals can be taught in the auditoriums. Nevertheless, there are skills and qualities which are hard to present in the form of a course. We suggest those responsible for educational programs to compile the list of the qualities identified by the agribusiness professionals and

▶▶ If we want the graduates of higher educational institutions to be able to manage agribusiness enterprises in today's constantly changing environment, then the enterprises themselves should actively participate and have their say in developing curricula and implementing reforms in this area. ◀◀

then to clarify how the students can develop them. For example, the number one ranking quality is loyalty to the organization. Even though it is hard to teach it as a course, the students should be informed and taught through training

* The comprehensive tables of 78 parameter rankings can be received from the author by sending request to the following e-mail address: vardan@icare.am

about the importance of this skill. It is essential to create the learning environment where the students will be able to acquire these skills or at least obtain knowledge about such operation. Loyalty to organization is a topic which can be

agribusiness education should be up to date and should satisfy the employers' needs

stressed by presenting real cases and examples of business principles. Communication skills, which are also rated high, can be covered in the auditorium as well and do not have to be necessarily accompanied by theory and principles but can be presented by using practical and applicable examples.

Certain qualities, which were rated in the highest ranking category (Interpersonal qualities), for example "High moral ethical qualities," "Positive attitude towards work/individuality/ability to work much," etc., can be included in the courses like business ethics and leadership or management. The lecturers shall apply the teaching methods, which promote group work, delegation of responsibility, encouraging students and involving them in practical decision-making process. The skills under the "Communication skills" category can be taught within the framework of the new classes like "Conducting negotiations" or "Business ethics," etc. At the same

time, the unexpectedly low ranking of the technical skills category (7th out of 7) may mean that agribusiness companies are positive about passing to newly graduated specialists the technical or technological skills necessary to build careers in their companies. Armenian industry is still ahead of universities in the areas of technological development, innovation and industrial systems.

The results of the survey conducted among Armenian agribusiness managers can serve as a guideline for the individuals responsible for the education sphere to develop curricula based on the opinions of employers' representatives, since the results show clear orientation of relative importance of skills and experiences necessary for future food industry and agribusiness managers.

The ASAU agribusiness department can serve as the best example of the close business relationship with industry sector. The latter is guided by Western education criteria and provides for a two-stage agribusiness education. The center's curriculum pays attention to the needs and requirements of the agribusiness sector. The field study program, learning and practical trips to agribusiness companies, regular seminars organized by lecturers from agribusiness and other adjacent sectors, job fairs and other business contacts with the sector's employers also play a role in terms of updating the bachelor's and master's level curricula of the center and preparing specialists with up-to-date agribusiness and marketing knowledge, experience and leadership skills. It is not a mere coincidence that the graduates of the center stand out by their competitiveness in professional and adjacent job markets.

References

1. Akridge, J.T. "National Commission on Food and Agribusiness Management Education Report." *The Chain Letter*, May 2004, Vol. 3, Issue 2, pp.3-4.
2. Baker G.A., Wysocki A.F., and House L.O. 2008. "Industry – Academic Partnership: The View from the Corner Office". *International Food and Agribusiness Management Review*, Volume 11, Issue 3.
3. Baker G.A., Wysocki A.F, House L.O and Batista J.C. 2008. "Industry – Academic Partnership – Benefit or Burden?". *International Food and Agribusiness Management Review*, Volume 11, Issue 1.
4. Boland M.A and Akridge J.T. 2004. "Undergraduate Agribusiness Programs: Focus or Falter?" *Review of Agricultural Economics*, volume 26, No. 4.
5. Dooley, F.J. and J.R. Fulton. "The State of Agribusiness Teaching, Research, and Extension at the Turn of the Millennium." *American Journal Agricultural Economics* 81, 5 (December 1999):1042-1049.
6. Litzenberg, Kerry K., and A. J. Dunne. 1996. "Partnerships with Industry: the Essential Ingredient for Agribusiness Education". *Journal of Agribusiness*, 14(2):197-204, Fall 1996.
7. Litzenberg, K.K. and Schneider V.E. 1987. "Competencies and Qualities of Agricultural Economics Graduates Sought by Agribusiness Employers." *American Journal of Agricultural Economics* Vol. 69, No. 5.
8. Wachenheim C.J. and Lesch W.C. 2004. "U.S. Executives' Views on International Agribusiness Education in the United States: An IAMA Membership Survey." *International Food and Agribusiness Management Review*, Volume 7, Issue 1.
9. Wachenheim C.J. and Lesch W.C. 2002. "Assessing New-Graduate Applicants: Academic Perceptions and Agribusiness Realities." *Journal of Agribusiness* 20, 2 (Fall 2002): 163-173.

Հայաստանի ագրոբիզնեսի ոլորտի ապագա ղեկավարների համար անհրաժեշտ հմտությունները, որակները եւ փորձառությունը

Վարդան Ուռուտյան, Ագրոբիզնեսի հետազոտությունների և կրթության միջազգային կենտրոն (ICARE), տնօրեն

1991թ. անկախացումից ի վեր Հայաստանի տրնտեսական և սոցիալական ենթակառուցվածքների փոփոխությունը հրատապ անհրաժեշտություն առաջացրեց վերանայելու բարձրագույն կրթության ուսումնական պլանները՝ ներառելով շուկայական տնտեսության կարիքներին հարիր նոր մասնագիտություններ և բացառելով հնացած, շուկայում պահանջարկ չունեցող մասնագիտությունները: Երկրի գյուղատնտեսական բարձրագույն կրթության համակարգի բարեփոխումների սկզբնական փուլը հիմնված էր դասախոսական կազմի և բուհի ղեկավարության լավագույն պատկերացումների վրա, ընդամին ուսումնական պլանների մշակման հարցում հաշվի էին առնվում միջազգային մասնագետների խորհուրդները:

Քննության առնվեցին ուսումնական պլանների ամերիկյան և եվրոպական օրինակներ, որոնք ագրոբիզնեսի ձեռնարկությունների ղեկավարների համար նորահայտ կրթական ծրագրերի մոդելներ հանդիսացան:

Հայաստանի պետական ագրարային համալսարանում (ՀՊԱՀ) մշակվել են նոր ուսումնական պլաններ գյուղատնտեսության ոլորտի մասնագետների պատրաստման եռաստիճան կրթական համակարգով՝ բակալավրիատ, մագիստրատուրա և ասպիրանտուրա: Նոր միջավայրին հարմարվելու նպատակով ներդրվել են նոր մասնագիտություններ: Քննարկվում է երկրի ագրոպարենային համակարգի ընթացիկ կարիքներին հարիր այլ մասնագիտությունների ներդրման հարցը: Սակայն, ընդհանուր առմամբ, գյուղատնտեսական բարձրագույն կրթության ոլորտում տեղի ունեցող փոփոխությունները շատ դանդաղ են ընթանում: Ուսումնական պլանի կազմման և փոփոխման գործընթացն իրականացվում է մեկուսացված կերպով, հիմնականում միայն ակադեմիական շրջանակների կողմից, ըստ որում ուսպլանի կազմումը մեծապես կախված է գործող պրոֆեսորադասախոսական կազմի փորձից և շահերից: Հիմնականում ծրագրերը առարկայական դասընթացների ժողովածուներ են, իսկ դասավանդման ներկա մեթոդներն ու եղած ուսումնական նյութերը չեն նպաստում ստեղծագործական մտածելակերպի և հաղորդակցական հմտությունների զարգացմանը:

Լայնորեն ընդունված է, որ բուհը ուսանողներին պետք է պատրաստի՝ ելնելով աշխատաշուկայի պահանջներից, ինչպես նաև ապահովի ընդհանուր կրթություն: Ագրոբիզնեսի ոլորտի կրթության կարևոր կողմերից մեկն այն է, որ այս ճյուղի տնտեսավարողները շրջանավարտներից ակնկալում են իրենց ձեռնարկությունների կառավարման կարողությունների բարելավմանը նպաստող մի շարք հմտություններ: Ելնելով այս պարտավորվածությունից՝ ուսպլանը չպետք է մշակվի և իրականացվի մեկուսացված ձևով: Եթե ցանկանում ենք, որ բուհի շրջանավարտներն

ի գորու լինեն կառավարելու ագրոբիզնեսի ձեռնարկություններն այսօրվա մշտապես փոփոխվող միջավայրում, ապա այդ ձեռնարկությունները պետք է մասնակցեն և ակտիվ դերակատարություն ունենան ուսպլանների մշակման և այդ ոլորտում իրականացվելիք բարեփոխումների գործում: Քանի որ ագրոբիզնեսի ոլորտի գործատուները քաջատեղյակ են աշխատանքային կոնկրետ խնդիրների, վարքագծի, հմտությունների և ունակությունների մասին, ուստի կրթության պատասխանատուները և բուհի ղեկավար կազմը պետք է համագործակցեն այդ գործատուների հետ՝ թվարկված բոլոր հատկանիշները վեր հանելու, դրանք ագրոբիզնեսի ոլորտի մասնագիտությունների ուսումնական պլաններում արտացոլելու և դրանց օգնությամբ տվյալ շրջանավարտի

▶▶ Եթե ցանկանում ենք, որ բուհի շրջանավարտներն ի գորու լինեն կառավարելու ագրոբիզնեսի ձեռնարկություններն այսօրվա մշտապես փոփոխվող միջավայրում, ապա այդ ձեռնարկությունները պետք է մասնակցեն և ակտիվ դերակատարություն ունենան ուսպլանների մշակման և այդ ոլորտում իրականացվելիք բարեփոխումների գործում: ◀◀

և առկա աշխատատեղի համատեղելիությունը պարզելու համար:

2010թ. Տեխասի A&M համալսարանի պրոֆեսոր Քերրի Լիցենբերգի հետ իրականացրած մեր համատեղ ուսումնասիրությունը նվիրված էր ՀՊԱՀ-ում իրականացվող ագրոբիզնեսի տնտեսագիտական ոլորտի մասնագիտությունների ուսումնական պլանների բարեփոխումների ներկա փուլում անհրաժեշտ հիմնական վերանայումներին ու փոփոխություններին: Ելնելով այն իրողությունից, որ ագրոբիզնեսի կրթությունը պետք է ժամանակին համընթաց լինի և բավարարի գործատուների պահանջները, մենք քանակական վերլուծության միջոցով բացահայտեցինք ոլորտի նախընտրություններն ու ակնկալիքները ապագա ղեկավարներ դառնալու ներուժ ունեցող նոր աշխատակիցներից: Ուսումնասիրության համար տվյալները հավաքվել են հարցազրույցների միջոցով, որոնք

անցկացվել են գինու և կոնյակի, մսամթերքի, կաթնամթերքի, պտուղ-բանջարեղենի վերամշակման գործարանների, ինչպես նաև այգեգործությամբ, ձկնաբուծությամբ, գյուղատնտեսական ներդրանքների և մեքենաների առևտրով զբաղվող ընկերությունների, գյուղատնտեսական բանկերի և վարկային կազմակերպությունների ղեկավար

▶▶ ագրոբիզնեսի կրթությունը պետք է ժամանակին համընթաց լինի և բավարարի գործատուների պահանջները: ◀◀

անձանց, գործարանատերերի, վերին ու միջին օղակների կառավարիչների հետ: Նպատակային խմբի մեջ էին նաև Հայաստանում գործող ագրոբիզնեսի միջազգային և տարածաշրջանային ընկերությունները:

Ընդհանուր առմամբ հարցագրույց է անցկացվել 80 տարաբնույթ ընկերությունների 100 ղեկավար աշխատողների հետ: Որպես հարցման գործիք օգտագործվել է Լիցենզիայի և Շնայդերի կողմից ստեղծված AGRIMASS (Ագրոբիզնեսի կառավարման ունակությունների և հմտությունների ուսումնասիրություն) մեթոդաբանությունը, որը հարմարեցվել է հայաստանյան պայմաններին և կառավարման ժամանակակից սկզբունքներին: AGRIMASS-ն իր գոյության ավելի քան երկու տասնամյակի ընթացքում միջազգայնորեն համարվում է ագրոբիզնեսի կրթության բնագավառում եղած առաջընթացը բացահայտելու լավագույն մեթոդաբանությունը:

Հարցման գործիքն, ընդհանուր առմամբ, նպատակաուղղված է եղել 78 պարամետրերի, որոնք խմբավորվել են հետևյալ 7 կատեգորիաներում. 1. Բիզնես և տնտեսագիտություն, 2. Համակարգչային, քանակական և կառավարման տեղեկատվություն, 3. Տեխնիկական հմտություններ, 4. Հաղորդակցական հմտություններ, 5. Անձնային հատկանիշներ, 6. Զբաղվածություն և աշխատանքային փորձ, 7. Բարձրագույն կրթության ընդհանրական փորձ: AGRIMASS-ի նախանշած հմտությունների մեծ մասը որոշակիորեն կարևորվում են բարձրագույն կրթության համակարգի ուսպլաններում ընդգրկվելու առումով և անշուշտ նպաստում են ագրոբիզնեսի կառավարիչների հմտությունների զարգացմանը:

Մեր ուսումնասիրությունը թույլ տվեց այնպես վարկանշել հիշյալ հմտությունները, որ ուսպլանների մշակման ժամանակ դրանք հաշվի առնվեն ըստ կարևորության և ընդգրկվեն մոտ կամ եղած առարկայական դասընթացներում: Ագրոբիզնեսի ներկայացուցիչների կողմից այդ յոթ կատեգորիաները տեղակարգվեցին հետևյալ կերպ, ընդ որում՝ հինգ կետանոց սխեմայով տվյալ կատեգորիայի միջին վարկանիշը (որտեղ 1 = ամենացածր, իսկ 5 = ամենաբարձր պահանջին) տրված է.*

- (1) Անձնական հատկանիշներ [4.19],
- (2) Հաղորդակցական հմտություններ [4.12],
- (3) Բարձրագույն կրթության ոլորտում ընդհանուր փորձ [3.38],
- (4) Գործարար և տնտեսական հմտություններ [3.31],
- (5) Զբաղվածություն և աշխատանքային փորձ [2.57],
- (6) Համակարգչային, քանակական և կառավարման տեղեկատվական հմտություններ [2.54],
- (7) Տեխնիկական հմտություններ [2.29]:

Փաստորեն, ագրոբիզնեսի ոլորտի հարցվողները զգալիորեն ավելի են արժեքավորում «Անձնական հատկանիշներ» և «Հաղորդակցական հմտություններ» կատեգորիաներում ընդգրկված հմտությունները, քան հարցման մեջ ներառված այլ հմտություններն ու փորձը: Հետաքրքրական է, որ բոլոր կատեգորիաներում ընկերությունների յոթ տեսակների դեպքում էլ ամենաբարձր վարկանիշը ստացավ «Հավատարմություն կազմակերպության հանդեպ» հմտությունը, որն ամենաբարձրն էր նաև բոլոր կատեգորիաների մեջ:

Ընկերությունների տեսակների միջև որոշակի տարբերություններ նկատվեցին կատեգորիաների վարկանշման առումով: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է ոչ միայն մշակել ընդհանուր ուսպլան՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր կատեգորիայում ամենաբարձր վարկանիշ ստացած հմտությունները, այլև ուշադրություն դարձնել ընկերությունների կոնկրետ տեսակներին վերաբերող ագրոբիզնեսի կոնկրետ ծրագրերի վրա:

Հարցումների արդյունքները կարելի է օգտագործել Հայաստանում ագրոբիզնեսի զծով պրոֆեսիոնալների համար ուսումնական պլաններ մշակելու նպատակով: Ագրոբիզնեսի ոլորտի պրոֆեսիոնալների համար պահանջվող որոշ հմտություններ կարելի է որպես առարկա դասավանդել լսարանային պայմաններում: Սակայն կան նաև այլ հմտություններ ու հատկանիշներ, որոնց դասավանդումը որպես առարկա դժվարություն է ներկայացնում: Ագրոբիզնեսի կրթական ծրագրերի պատասխանատուներին առաջարկում ենք ագրոբիզնեսի ոլորտի պրոֆեսիոնալների ցանկությունների հիման վրա կազմել նշված հատկանիշների ցանկը և այնուհետև պարզաբանել, թե ուսանողներն ինչպես պետք է զարգացնեն այդ հմտությունները: Օրինակ, վարկանշային ցանկում թիվ մեկ հատկանիշը կազմակերպության հանդեպ հավատարմությունն է: Թեև սա դժվար է դասավանդել որպես առարկա, այնուամենայնիվ, ուսուցողական այլ աշխատանքների միջոցով ուսանողներին պետք է ներկայացնել այս հմտության կարևորությունը և ստեղծել ուսուցողական այնպիսի միջավայր, որտեղ ուսանողները ձեռք կբերեն այդ հմտությունները կամ գոնե կտեղեկանան նման գործելակերպերի մասին: Կազմակերպության նկատմամբ հավատարմությունն այնպիսի թեմա է, որը կարելի է ընդգծել իրական դեպքերի ուսումնասիրությունների և գործարար սկզբունքների վերաբերյալ օրինակներում: Բարձր վարկանիշ ստացած հաղորդակցական

* 78 պարամետրերի վարկանիշերի ամբողջական արդյունավետ կարող էք ստանալ հեղինակից՝ հարցում-խնդրանք ուղարկելով էլեկտրոնային հետյալ հասցեին. vardan@icare.am

հմտությունը նույնպես կարելի է ներկայացնել լսարանում, ինչպես տեսության և սկզբունքների հետ մեկտեղ, այնպես էլ գործնական կիրառության օրինակներով: Ամենաբարձր վարկանիշ ստացած կատեգորիայի (Աճճնական հատկանիշներ) որոշ հմտություններ, ինչպիսին են օրինակ՝ «բարձր բարոյաէթիկական չափանիշները», «աշխատանքի նկատմամբ դրական վերաբերմունքը/անհատականությունը/շատ աշխատելու կարողությունը» և այլն, կարելի է ներառել այնպիսի առարկաների ծրագրերում, ինչպիսիք են բիզնեսի էթիկա, առաջնորդություն կամ կառավարում առարկաները, ընդ որում դասախոսները պետք է կիրառեն ուսուցման այնպիսի մեթոդներ, որոնք կխրախուսեն խմբային աշխատանքը, պարտականությունների պատվիրակումը, ուսանողների խթանումը և նրանց ներգրավումը որոշումներ կայացնելու պրակտիկ գործընթացում: «Հաղորդակցական հմտություններ» կատեգորիայի ներքո եղած հմտությունները կարելի է դասավանդել այնպիսի նոր առարկաների, ինչպիսիք են «Բանակցությունների վարում» կամ «Գործարար էթիկետ» և այլն, շրջանակում: Ի դեպ, տեխնիկական հմտությունների կատեգորիայի անսպասելի ցածր վարկանիշը (7 հնարավորից՝ 7-րդը) կարող է նշանակել, որ ագրոբիզնեսի ձեռնարկությունները հավատացած են, որ իրենք կարող են նորավարտ մասնագետներին սովորեցնել իրենց ձեռնարկությունում աշխատանքային կարիերա ամելու համար անհրաժեշտ տեխնիկական կամ տեխնոլոգիական հմտությունները: Տեխնոլոգիական զարգացումների, նորարարությունների և արտադրական համակարգերի հարցում Հայաստանում արդյունաբերությունը դեռևս շարունակում է առաջ անցնել համալսարաններից:

Հայաստանի ագրոբիզնեսի ոլորտի ղեկավարների

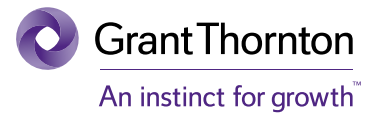
շրջանում անցկացված ուսումնասիրության արդյունքները կարող են ուղեցույց հանդիսանալ կրթական ոլորտի պատասխանատուների համար՝ ուսումնական պլանները գործատուների ներկայացուցիչների կողմից արտահայտված կարծիքների հիման վրա մշակելու գործում, քանի որ այդ արդյունքներն արտացոլում են սննդարդյունաբերության և ագրոբիզնեսի ոլորտի ապագա առաջնորդների համար անհրաժեշտ հմտությունների և փորձի հարաբերական կարևորության մասին հստակ ուղղվածությունը:

Արտադրության ոլորտի հետ գործարար սերտ կապերի լավագույն օրինակ է ՀՊԱՀ ագրոբիզնեսի դեպարտամենտը, որն առաջնորդվում է արևմտյան կրթական չափորոշիչներով եվ պահովում է ագրոբիզնեսի երկաստիճան կրթություն: Կենտրոնի ուսումնական պլանում հաշվի են առնվում ագրոբիզնեսի ոլորտում գոյություն ունեցող կարիքներն ու պահանջները: Ուսումնաարտադրական պրակտիկայի ծրագիրը, ուսումնագործնական ուղևորությունները ագրոբիզնեսի ձեռնարկություններ, ագրոբիզնեսի և հարակից ոլորտների հրավիրյալ դասախոսների ուժերով պարբերաբար կազմակերպվող սեմինարները, աշխատանքային տոնավաճառներն ու ոլորտի գործատուների հետ գործնական այլ առնչություններն իրենց դերն են խաղում կենտրոնի բակալավրիական և մագիստրոսական (MAB) ծրագրերի ուսումնական պլանների թարմացման և, առհասարակ, ագրոբիզնեսի և շուկայաբանության ժամանակակից գիտելիքների, փորձի ու ոլորտի առաջնորդների հատկանիշներով օժտված մասնագետների թողարկման հարցում: Պատահական չէ, որ կենտրոնի շրջանավարտները մասնագիտական և մերձմասնագիտական աշխատաշուկայում շահեկանորեն առանձնանում են իրենց մրցունակությամբ:

Հղումներ

1. Akridge, J.T. *National Commission on Food and Agribusiness Management Education Report. The Chain Letter, May 2004, Vol. 3, Issue 2, pp.3-4.*
2. Baker G.A., Wysocki A.F., and House L.O. 2008. *Industry – Academic Partnership: The View from the Corner Office. International Food and Agribusiness Management Review, Volume 11, Issue 3.*
3. Baker G.A., Wysocki A.F, House L.O and Batista J.C. 2008. *Industry – Academic Partnership – Benefit or Burden?. International Food and Agribusiness Management Review, Volume 11, Issue 1.*
4. Boland M.A and Akridge J.T. 2004. *Undergraduate Agribusiness Programs: Focus or Falter? Review of Agricultural Economics, volume 26, No. 4.*
5. Dooley, F.J. and J.R. Fulton. *The State of Agribusiness Teaching, Research, and Extension at the Turn of the Millennium. American Journal Agricultural Economics 81, 5 (December 1999):1042-1049.*
6. Litzenberg, Kerry K., and A. J. Dunne. 1996. *Partnerships with Industry: the Essential Ingredient for Agribusiness Education. Journal of Agribusiness, 14(2):197-204, Fall 1996.*
7. Litzenberg, K.K. and Schneider V.E. 1987. *Competencies and Qualities of Agricultural Economics Graduates Sought by Agribusiness Employers. American Journal of Agricultural Economics Vol. 69, No. 5.*
8. Wachenheim C.J. and Lesch W.C. 2004. *U.S. Executives Views on International Agribusiness Education in the United States: An IAMA Membership Survey. International Food and Agribusiness Management Review, Volume 7, Issue 1.*
9. Wachenheim C.J. and Lesch W.C. 2002. *Assessing New-Graduate Applicants: Academic Perceptions and Agribusiness Realities. Journal of Agribusiness 20, 2 (Fall 2002): 163-173.*

Reality Bites: As Report Reveals New Food Price Pressures and Sector Consolidation

Food producers that until now have been absorbing higher costs are set to increase their prices, according to the latest findings of Grant Thornton's Food and Beverage International Business Report. Consequently, many consumers will find their household budgets under even greater strain over the next year.

In many developed nations, household budgets are being squeezed by high unemployment, flat earnings growth and high inflation. Powerful supermarkets, trying to appeal to cash-strapped consumers, are exerting pressure on producers to keep prices low whilst maintaining their own margins. And with agricultural prices increasing 45 percent between June 2010 and February 2011 (World Bank), food and beverage (F&B) producers have struggled to maintain their profit margins. Unable to continue absorbing rising costs, 41 percent of F&B businesses now expect to increase their prices over the next 12 months, compared to only 12 percent a year ago.

Jim Menzies, global food and beverage industry leader at Grant Thornton, said: "Most producers in this sector will be

"Many food and beverage producers are also looking at mergers and acquisitions in a sector that is ripe for consolidation. Our research found that one in five businesses is looking at M&A opportunities, something that is also borne out in conversations we are having with clients. A period of consolidation is inevitable. It will help deliver a scale for greater efficiencies, and give businesses additional clout and flexibility in price negotiations with big retailers."

The Grant Thornton report shows that F&B businesses do not think the inevitable price rises will necessarily translate into a rise in profits. According to the research, 62 percent of businesses expect revenue to increase over the next year. However, only 43 percent of businesses surveyed expect improved profits over the next 12 months.

According to Grant Thornton, more than half (58 percent) of F&B businesses believe that the increased focus on health and wellbeing, and providing products that complement that lifestyle, represents a significant opportunity for their businesses. Moreover, almost half (44 percent) see the increased trend for home-cooking as an opportunity for business growth.

battling to protect margins. Focusing on cost savings and productivity gains must be a priority. But producers can only absorb so much in the way of increased costs. The levy looks set to be breached. Food and beverage producers are now looking to push higher commodity prices up the chain, where ultimately the cost will be borne by the consumer.

Join AMCHAM Today

Help create better business environment in Armenia

Call (374 10) 599187 or e-mail us at amcham@arminco.com for details.

UNITRANS ՅՈՒՆԻՏՐԱՆՍ

International Freight-Forwarding Company
Միջազգային բեռնափոխադրող ընկերություն

YOUR EXPERIENCED PARTNER IN GLOBAL TRANSPORTATION

- Շուրջ 20 տարի Հայաստանի շուկայում
- Շուրջ 10 տարի DHL Global Forwarding (նախկինում DHL Danzas Air & Ocean) բացառիկ գործակալը Հայաստանում
- Գոնից դուռ փոխադրումներ
- Բեռնափոխադրումներ բոլոր ուղղություններով և տրանսպորտային միջոցներով
- Շաբաթական հավաքական բեռնափոխադրումներ Եվրոպայից և Ասիայից
- About 20 years in Armenian market
- About 10 years is DHL Global Forwarding (formerly DHL Danzas Air & Ocean) Exclusive agent in Armenia
- Door-to-door transportation
- Transportation all over the world by all modes of transportation
- Weekly consolidated transportation from Europe and Asia

Հայաստանի Հանրապետություն, ք. Երևան,
Հանրապետության 22, տարածք N4
Հեռ. +(374 10) 52 02 93,
Ֆաքս: +(374 10) 51 60 16
Էլ. փոստ: unitrans@arminco.com
www.unitrans.am

22 Hanrapetutyán, section N4,
Yerevan, Republic of Armenia
Tel.: +(374 10) 52 02 93,
Fax.: +(374 10) 51 60 16
E-mail: unitrans@arminco.com
www.unitrans.am

AmCham Gold Members

AmCham Members by Sector

Banking & Insurance

Ameria
 ArmSwissBank
 Byblos Bank Armenia
 Cascade Insurance
 Express Credit UCO
 First Mortgage Company
 HSBC Bank Armenia
 Ingo Armenia Insurance
 KfW
 ProCredit Bank in Armenia
 Resolution Apahovagrakan Broker
 Rosgosstrakh-Armenia

Business & Financial Services

Accept Employment Center
 Alpha Plus Consulting
 Baker Tilly Armenia
 Booz Allen Hamilton
 Business Support Center
 Cascade Consultants
 Concern Dialog
 Ernst & Young
 Firmpace
 Grant Thornton Amyot
 Harutiunian & Partners Law Firm
 KPMG
 Legelata
 Lexlab
 Nasdaq OMX
 PriceWaterhouseCoopers
 Prudence
 Target Development

Consumer Goods

Arsoil
 Artsakh Brandy
 British-American Tobacco

Cigar Aristocrat
 Coca-Cola HBC Armenia
 Japan Tobacco International
 Made in Armenia Direct
 Mary Kay
 Megerian Carpet
 Oriflame Armenia
 Philip Morris Armenia LLC
 Stalker

Energy & Mining

Armenian Copper Program
 Blackstairs Energy Armenia
 Deno Gold
 GeoProMining Group
 Geoteam

Information Technologies

Apaga Technologies
 Boomerang Software
 Fine
 Hylink
 LC Distribution
 LTX-Credence Armenia
 Mentor Graphics
 Microsoft
 National Instruments
 OSG Records Management
 Synergy International Systems
 Synopsys Armenia
 Unicomp

Infrastructure Development

RENCO S.P.A.

Zeppelin Armenia

Marketing & Promotion

Antares Media Holding
 Deem Communications

Intra Call Center Armenia

Janoschka Stolte

McCann Erickson

Mineh Printing Company

Publicis Hepta Armenia

Moving & Transportation

Fedex

Globalink

Gosselin Yerevan

Unitrans

NGOs & International Organizations

Academy for Educational Development

CARD

COAF

Eurasia Partnership Foundation

FPWC

Habitat for Humanity Armenia

ICARE Foundation

IREX

New Times Journalism Training Center

World Vision Armenia

Tourism & Hospitality Services

Armenia International Airports

Armenia Marriott Hotel

Austrian Airlines

Best Western Congress Hotel

Golden Tulip Hotel Yerevan

Jazzve

Levon Travel

Rumea

Tufenkian Hospitality

X-Group

Miscellaneous / Other

Armobil Security Service

Optomed Canada

BOOMERANG SOFTWARE

USA - ARMENIA

IT Solutions For All Businesses In Armenia

**Expert in Call Center
Solutions**

- **Designing, Architecting & Planning**
- **Billing solutions**
- **Mobile Application Development**
- **Application Maintenance**
- **Security Solutions**
- **Document Management**
- **E-Commerce & Web Apps**
- **Full Accounting Systems with 1C**
- **Inventory, ordering & CRM**
- **Customizations & Modifications**
- **Networks & Servers**
- **Consulting**
- **Special needs & Others**

Contact us for all your software and IT needs

Abelyan 6/1 str.
0038 Yerevan, Armenia
Tel: +374 10 393221 ext 22
Fax: +374 10 393221 ext 24
Email: office@boomerang.am

Partner 3181-AR

ISO 9001:2008 Certified

ИНГО АРМЕНИЯ

Ingo Armenia

ԱՊՊԱ

Դժբախտ դատահարներից
աղահովագրություն

Տրանսպորտային ճիջոցների
աղահովագրություն

Ճանադարհորդության
աղահովագրություն

Բժշկական
աղահովագրություն

Բեռների աղահովագրություն

Գույքի աղահովագրություն

Պատասխանատվության
աղահովագրություն

armenia

+ 374.10.592121

Տղազրիչների 8, Վազգեն Սարգսյան 10, Դ.Դեմիրճյան 38

www.ingoarmenia.am